جي توجه مبارڪ جي وسيلي سان اهڙن مقامن تي پهتس جو پهريائين اهڙا مقام مون ڪڏهن به نه ڏٺا هوا. اهي (حضرت مجدد) توجه مونکي توحيد وجودي جي مقام مان ڪڍي مقامات شرعيه ۾ پهچايو. حضرت خواجه صاحب رضي الله عنه جن عام طرح کُلي مجلس ۾ فرمائيندا هوا ته "حضرت شيخ احمد مجدد الف ثاني رضي الله عنه" جي توجه جي طفيل سان معلوم ٿيم ته توحيد هڪ سوڙهي گهٽي آهي. شاهراه (وڏي سڙڪ) ڪا ٻي آهي".

"مڪتوبات شريف جي جلد اول جي ٻن ٽن مڪتوبن ۾ جي حضور جن پنهنجي پير بزرگوار ڏانهن لکيا آهن ڪن ۾ ٻاڌ لکيو اٿن ته "مون عزيز متوقف کي فلاڻي مقام تائين پهچايو ۽ فلاڻي مقام کان فلاڻي مقام تائين ترقي ڪرائي". مراد عزيز متوقف مان حضور جن جو پير بزرگوار خواجه صاحب رضي الله عنه آهي. جئن ته هڪ ٻين جو ذڪر آهي ته حضرت خواجه صاحب جن ويٺا هوا ايتري ۾ سندن خدمت ۾ حضرت مجدد الف ثاني جو عريضو آيو ان ۾ عزيز متوقف جا احوال لکيل هو. طالبن مان ڪنهن جرأت ڪري کين عرض ڪيو ته عزيز متوقف مان ڪهڙو شخص مراد آهي. حضرت خواجه صاحب قدس سره فرمايو ته عزيز متوقف آءٌ آهيان. هن بعد حضور انور مجدد منور الف ثاني رضي الله عنه جن حضرت خواجه صاحب رضي الله عنه جي خدمت مبارڪ مان موڪلائي دارالارشاد سرهند شريف موٽي آيا. هن کان پوءِ وري حضور انور جن کي حضرت خواجه صاحب قدس سره جي زيارت حاصل نه ٿي.

"مرءة العالم ۽ مرأة جهان نما" هي ڪتاب سلطان اورنگزيب جي حڪم سان گڏ ڪيا ويا آهن. انهن ۾ ابتداءِ خلقت کان وٺي اورنگزيب جي پهرين ڏهن سالن حڪومت تائين حالات سان گڏ واقعا، حادثا ۽ نبين، وليُن، بادشاهن، عالمن، شاعرن ۽ هنر وارن جون ڳالهيون ذڪر ڪيل آهن. انهي عجائب روزگار واري باب ۾ آندل آهي ته حضرت خواجه صاحب قدس سره جن حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه جو ادب ڪندا هوا.

لاهور جو سفر حضور جن ٿورو وقت سرهند شريف ۾ رهي، حضرت خواجه صاحب جي حڪم موجب لاهور طرف سفر جو ارادو ڪري فرمايو. لاهور ۾ سندن تشريف آوري جي خبر پئي ته خاص ۽ عام استقبال لاءِ حاضر ٿيا نهايت تعظيم ۽ تڪريم سان کين شهر ۾ آندائون وڏا وڏا رئيس ۽ علماء سندن مريد ٿيا. جهڙوڪ مولانا طاهر لاهوري ۽ مولانا حاجي محمد ۽ مولانا جمال لاهوري، ان کانسواءِ عالمن جي جماعت، سندن دوست ۽ شاگرد ته هزارن

جي تعداد ۾ مريد ٿيا. خواجه فرخ حسين جو بدخشان ۽ ماوراء النهر جي وڏن مشائخن مان هو، خاص طرح پنهنجي ملڪ کان حضور جن جي زيارت لاءِ آيو ۽ لاهور ۾ مريد ٿيو.

هڪ ڀيري مولانا جمال لاهوري حضور ۾ وحدت وجودي جي باري ۾ عرض ڪيو. سندن سوال مان وحدت وجودي جو انڪار ٿي معلوم ٿيو پاڻ هڪ توجه سان مولانا جمال کي وحدت وجودي جي مقام تي پهچايائون جو پڻ اختيار ٿي انهيءَ مقام جو قائل ٿيو هي ذڪر ۽ مولانا دهلوي جو احوال حضور جن جي ڪرامات ۾ لکيل آهي.

حضور جن کي سلوڪ جي شروعات ۾ وحدت وجودي مقام جو ايترو ته غلبو هو جو هڪ ڀيري سندن حضور ۾ ڪنهن ماڻهو قلم کي قط ٿي ڪيو ته سندن آڱر مبارڪ وڍجي پئي. حضور جن مجدد الف ثاني ۽ قيوميت جي مقام عطا ٿيڻ کان پوءِ توحيد وجودي جي مقام کان ترقي ڪري اهڙن درجن کان مشرف ٿيا جي اصل اصول ڪمالات نبوت جي اخص خاص ماڻهوءَ اصحابن ڪرامن کانسواءِ ڪنهن کي عطا نه ٿيا هوا. پوءِ توحيد وجودي جي باري ۾ جيڪي مڪتوبات شريف ۾ لکيو هوائون يا فرمايو هوائون ان کان نادم ۽ مستغفر ٿيا. جنهن ته پاڻ مڪتوبات شريف جي پهرئين جلد ۾ تحرير ٿا فرمائن ته "مون جو معارف توحيد وجودي وغيره جي باري ۾ لکيو آهي اهو محض عدم اطلاع کان لکيو ويو آهي. جڏهن مونکي اصل حقيقت معلوم ٿي، ته مون کان جو ڪجهه ابتداء ۽ وسط ۾ لکجي ويو ان کان نادم ۽ مستغفر آهيان". ٻئي جاءِ تي تحرير ٿا فرمائن ته "جو ڪلام مون توحيد وجودي جي باري ۾ ڪيو آهي ۽ ماڻهن ۾ مشهور ٿي ويو آهي ان کان آئون توبه ٿو ڪريان". پوءِ اها ڳالهه مشهور ٿي وئي، واقعي مشهور تي گناهه لاءِ توبه به مشهور گهرجي. ڪذا في الروضه (رڪن اوّل ص٨)

حضور جن جڏهن وحدت شهودي جي اثبات ۾ قلم مبارڪ کنيو ته تڏهن خلق حضور جن جي مخالفت ۾ اچي شور مچايو. هڪ پاسي مقلد وحدت وجودي وارا، جي صاحب قال جا هوا نه صاحب حال جدا ٿي پاسي بدعتي دشمن ٿي پيا، جو ته حضور جن سنت محمدي جي اتباع جي بالڪل گهڻي ڪوشش فرمائي. ٽئين پاسي وري اهل تشيع جا عدو ٿي پيا.

مولانا حميد بنگالي قدس سره شروعات ۾ حضور جن جي مخالفت ڪئي شايد فقط مسئله وحدت وجودي جي انڪار سبب هئي آخر خلق جي فساد جو نتيجو اهو نڪتو جو وقت جي بادشاهه کي، جو موالي هو، مچائي حضور جن کي تڪليف ڏنائون. سبحان الله! ملڪ ۾ هيتري قدر خلق جو شور

۽ فساد پيدا ٿيو مگر حضور جن کي ڪنهن به قسم جي پرواه نه هئي. پاڻ باطل عقيدي جي رد ۾ ڏاڍا ڏاڍا رسالا لکي شايع ڪرايا اٿن. جيئن ته مڪتوب شريف سورهين جلد اول ۾ آهي ته پاڻ هڪ رسالو ارقام فرمايو اٿن، جنهن ۾ جناب رسول مقبول صلي الله عليه وسلم خنده پيشاني سان ڇُپي تي ڏٺي ۽ ٻين ولين سڳورن کي ڏيکاريو فخر تي فرمايو اٿن، اهو واقعو حضور جن پاڻ ڏٺو ۽ کين اظهار جو حڪم عطا ٿيو. جنهن مرد تي حضرت رسول مقبول صلي الله عليه وسلم راضي ٿي پيو ان کي دشمنان دين جي ترش روئي کان ڪهڙو ڊپ رهندو.

آنکه جان در روی او خندد چو قند — از ترش روئی خلقش چه گزند
آنکه جان بوسه دهد بر چشم او — کے خورد غم از فلک وز خشم او
در شب مهتاب مه را بر سماک — از سگان وعوعوِ ایشان چه باک

ٻيو حضور جن پنهنجي ڪم يعني دين ۾ زياده ڪوشش ڪندا رهيا ۽ دين جا ويري به پنهنجي حسد جي مرض کان مخالفت ۽ دشمني ۾ وڌندا رهيا.

سگ وظیفه خود بجا می آورد — مه وظیفه خود بر رخ می گسترد
کار ک خود میگزارد هر کسی — آب نگذارد صفا بهر خسی
خس خسانه می رود بر روئے آب — آب صافی میرود بی اضطراب
مصطفے مه می شگافد نیم شب — ژاژ می خاید زکینه بولهب
آن مسیحا مرده زنده میکند — وان جهود از خشم سبلت میکند

ٽيون حضور انور خواجه امام رباني مجدد منور الف ثاني رضي الله عنه جي سموري نظر جناب پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم جي پيروي ڏانهن هئي خلق جي طعنن ڏانهن ڪا به نگاهه نه فرمايائون جو ته خلق جا طعنا به پيروي ۽ وارثن تي اصل کان ٿيندا آيا آهن.

پیرو پیغمبران شوره سپر — طعنه خلقان همی باد ی شمر
آن خداوندان که ره طے کرده اند — گوش با بانگ سگان کے کرده اند

وحدت الوجودي وارن جي فساد جو سبب

حضور جن جي مبارڪ وقت ۾ ٻي دين پيرن جو گهڻو زور ٿي ويو هو. وحدت وجودي جي مذهب جي تقليد، ماڻهن کي الحاد جي وادي ۾ غرق ڪري ڇڏيو هو. پنهنجي باطل مذهب کي وڌائڻ لاءِ حضرات مشائخ ڪرام قدس الله تعالى اسرارهم جا ڪي جملا جن مان وحدت وجودي معلوم پئي ٿئي سي خلق ۾ مشهور ڪرڻ لڳا، جهڙوڪ

سبب شيءِ حق آهي. ٻيو اهو ته ٻيا واهيات مسئلا ثابت ڪندا هوا شريعت جي محبت جو هاري پنهنجن ڳچين مان لاهي ڇڏيو هوائون. حضور جن انهن جي رد سختيءَ سان ڪري ڇڏيا ۽ اوليائن سڳورن جي ڪلام مبارڪ جا تاويل فرمايائون. علامه محمد مراد مڪي جي مختصر عبارت هيٺ ڏجي ٿي

خصوصًا المقلدين بارباب التوحيد الوجودي فانهم کانوا انتشروا في جميع الآفاق وخلعوا ربقة الشريعة عن الاعناق وکانوينقلون الکلمات المشعرة بظاهرها بالتوحيد الوجودي عن الجنيد وابي يزيد البسطامي واضرابهما من اکابر الصوفية لتأييد مذهبهم الباطل وترويجه بين العوام کالانعام فکان الامام الرباني قدس سره يرد عليهم باشد رد ويصرح بانهم الملاحدة والزنادقة حقًا مقصودهم ابطال الشريعة الغراء ولم يبال ايضًا من تخطئة الجنيد وابي يزيد فيما اعجزه تأويل کلامهما وتوجيهه الخ

حضور جن جو انڪار ظاهري علم وارن وانگر نه هئو

حضور جن جو وحدت وجودي کان انڪار ظاهري علم وارن وانگر ڪو نه هو، بلڪ پاڻ وحدت وجودي جي مقام جي تصديق فرمائيندا هوا ۽ ان کي تسليم ڪندا هوا، ڇوته پاڻ به اول انهيءَ مقام ۾ هوا جنهن گذري ويو. سندن خاص مقصود وحدت شهودي جي اثبات جو هئو ته مقصود حقيقي هن مقام کان مٿي ٻيو مقام آهي. پاڻ حق جَلَّ وعلاءِ خلق جي وچ ۾ غيريت، عجيب طرح سان ثابت ڪري ڇڏيا. بخلاف وحدت وجوديءَ وارن جي جو حق جَلَّ وعلاءِ خلق جي وچ ۾ عينيت ثابت ڪن.

حضرت شيخ اڪبر محي الدين ابن عربي قدس سره جي وقت کان حضور جن جي وقت تائين چار سو ورهه گذري ويا هوا هو وحدت وجودي جو مسئلو خلق جي ذهن ۾ گهڻو عرصه کان ويهجي ويو هو، جنهن هن اوچتو هي نئون مسئلو وحدت شهودي وارو ٻڌائون ته هو حضور جن جي انڪار جي در پي ٿيا مگر انهن جي انڪار کان حضور جن کي ڪا به منيان نه لڳي

گر دو سه ابله ترا منکر شوند　　تلخ کے گردی چو هستي کان قند

علامه محمد مراد مڪي قدس الله سره اهو قام تو فرمائي.

قال بعض الفضلاء ان اقوي سبب هيجان هذه الفتنة هو انکار التوحيد الوجودي واثبات التوحيد الشهودي فان اسماع اکثر الناس واذهانهم کانت مملوءة بمسئلة التوحيد الوجودي منذ اربعمأة سنة يعني من عهد الشيخ الاکبر محي الدين ابن العربي الی عصره قدس سره وانکار حضرة المجدد مسئلة وحدة الوجود ليس کانکار

علماء الظاهر بل هو يصدق المقام الذي يتكلم فيه الوجودية ويسلمه ويقول ان المقصود الحقيقي فوق هذا المقام ويثبت الخيرية بين الحق والخلق الخ

[1] جڏهن اهڙي وقت ۾ پاڻ کي صوفي ڪوٺائي شريعت مبارڪ جي احڪامن جي باطل ڪري ڇڏيائون ڪافيون بيت اهڙي قسم جا چون ٿا جن ۾ شريعت رسول پاڪ صاحب لولاڪ صلي الله عليه و آله واصحابه وسلم جي سراسر ڳلا آهي. قرآن شريف جي آيت مبارڪ جو حڪم اهڙو اثر نه ڪندو جهڙو ڪنهن بيت ۽ ڪافي جي مصراع جو جو ته انهن ڪافين ۽ بيتن ۾ سراسر شريعت جي مخالفت آهي ۽ اها ڳالهه نفس جي موافق آهي. قرآن ۽ حديث شريف ۾ اهي ڳالهيون آهن جي نفس جي مخالف آهن. راڳ کي ايتري عزت ٿا ڏين جو جيڪڏهن ان وقت ڪو اچي چوي ته آئون قرآن شريف ٿو پڙهان اوهين ٻڌو ته هو ٻڌ اهو نه ٻڌن. جي ڪو علم جي ڳالهه ڪري ته چوندا ته "جو ڪرن ۾ تواتري عشق جي چاٽ اهي نٿو جهڙي هي". بانگ تي ٺوڪون ڪري "وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَّلَعِبًا" جي حڪم ۾ داخل ٿا ٿين. نماز تي ٺوڪون روزي مبارڪ تي ٺوڪون ۽ انڪار بلڪ حقارت جي نظر سان ڏسڻ ۽ رمضان شريف ۾ عام طرح روزن نه رکڻ جو اعلان ڪرڻ. ڪاٺ پيٺ ۽ قلب اندر ڪعبي ڏسڻ جي دعوى ڪري بيت الله شريف ڏانهن حقارت جي نظر سان ڏسڻ ۽ بيت الله شريف ڏانهن وڃڻ کي ضروري نه سمجهڻ حُسن پرستي ڪرڻ ۽ العياذ بالله چون ته هي حسن وارو به حق آهي ۽ مجازي عشق عبادت آهي. هن کانسواءِ حقيقي عشق ملڻ مشڪل آهي ڊري اهي هوندي چون ته اسين حق جلّ وعلا جا عاشق آهيون. مثنوي شريف وارو فرمودي ته انهن کا نظر ڪن ته هوند شرم مغرق تي ٿي پوي.

پس چرا در غير افگندى نظر — اين بود دعوى عشق اى بى هنر

عشق ز اوصاف خداى بى نياز — عاشقى بر غير او باشد مجاز

عشق آن بگزين كه جمله انبيا — يافتند از عشق او كار و كيا

[2] هنن ملحدن جو مذهب آهي جناب رسالتمآب صلي الله عليه وسلم جي ٻڌايل شريعت سڳوري واري محلات کي ڊاهڻ. جڏهن پاڻ کي نعوذ بالله الله ڪوٺايو اٿن، هن کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو ڪفر ٿيندو. اهو سبب آهي جو شريعت سڳوري تي انهن جي اک نٿي پئي

---

[1] پوري آيت سڳوري هن طرح آهي ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ - ترجمه آيت سڳوري جو هي آهي ۽ جڏهن نماز لاءِ سڏيو ٿا ته اهي ان کي کل ۽ راند ٿا بڻائين. اهو هن ڪري جو ڪ اهي بي عقل قوم آهن.
خلاصه، جڏهن اوهان نماز لاءِ بانگ ڏيندا آهيو ته انکي چرچو کل ٿا بڻائن اهو هن ڪري جو اها بي عقلن جي جماعت آهي.

جو تنهنجي کو العياذ بالله پاڻ کي الله کو نائب سوڪائي رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم جي شريعت جي متابعت ڪري، مگر يقين آهي ته جو رسول اڪرم صلي الله عليه وسلم جي دروازي پاڪ جو غلام ناهي ۽ شريعت جي محلات جي آستان جي خاڪ بہ نٿو ڪري انهي مُنهن ۾ دز آهي -

محمدؐ عربی کابروئے ہردو سراست | کسیکہ خاکِ درش نیست خاک برسرِ او

— سارو قرآن شريف ۽ حديثون ۽ اوليائن ڪرام قدس الله اسرارهم جا فرمودا انهي باطل مذهب جي پاڙ پٽي رهيا آهن - مگر هنن بي دينن جي خداءِ جلَّ وعلاءِ رسول مقبول صلي الله عليه وسلم جي احڪامن ڏانهن ڪا نظر نه آهي هئي سڀ بي علمي سبب آهي ۽ پيرن بي دينن جي شاعت آهي جن جي تقليد خلق کي خراب ڪيو آهي مگر جي ابدال حق اولياءِ ڪرام شريعت محمدي علي صاحبها الصلواة والتحية تي بالڪل پوري طرح مستقيم آهن انهن جي صحبت عدم تي وئي - اهوئي سبب گمراهي جو آهي -

جملہ عالم زین سبب گمراہ شد | کم کسی زابدال حق آگاہ شد

— حضور انور مجدد الف ثاني جي وقت ۾ بہ بي دينن جاهلن پيرن شريعت جي دشمن جي خلق ۾ منجهتا گهڻي هئي مگر حضور جن تائيد غيبي سان سڄي عالم مان گمراهي کي بي شڪ تعديل جو حق بالڪل پوري طرح سان ادا فرمايائون - حضرت اعزا نجيانہ چگون فرمايو آهي

نہ کیوں شہرہ ہو شیرانہ مجددالف ثانی کا | عمر ساجد ہے مردانہ مجدد الف ثانی کا

نہیں جزان کی دنیامیں مجدد دوسرا کوئی | یہ ہے رتبہ جداگانہ مجدد الف ثانی کا

فلک سے باادب آتے ہیں قدسی اور کروبی | وہ ہے دربار شاہانہ مجدد الف ثانی کا

— علامه محمد مراد مکي حضرت شاه عبد العزيز قدس سره کان وڏي عبارت نقل ڪئي آهي جا هيٺ لکان ٿو - قال مولانا شاه عبد العزيز ابن شاه ولي الله الدهلوي رحمهما الله سبحانه وتعالٰى ولما استوفت هذه الطريقة يعني معرفة التوحيد (الٰى ان قال) وشاع مذهب بعض الشيوخ الّذي كان بظاهره واضعًا قدمه في وادي الالحاد شيوعًا تامًا وراج بين الناس رواجًا عامًا اظهر عناية الحق سبحانه حضرت الشيخ احمد السهرندي قدس سره في الوجود والقى اليه علومًا غريبةً الخ [1]

---

[1] حاشيه الدرر المكنونات النفيسة يعني معرب المكتوبات الشريفة ص٤٦، ٤٧ جلد اوّل مطبوعه مصر -

ابتداءِ اهل تشيع جي فساد جو سبب

ايران ۾ رفض جي مذهب ايترو قدر زور ورتو جو ننڍن وڏن ڳوٺن جا ماڻهون شيعو مذهب رکڻ لڳا مسجدن ۾ منبرن تي خليفن ۽ حضرت عائشه صديقه رضي الله تعالىٰ عنهم کي گاريون ڏيندا هوا. اهل سنت جماعت جي ماڻهن کي انهيءَ خبر ٻڌڻ کان بالڪل جوش ايندو هو. خصوصاً ماوراء النهر جي ماڻهن ۽ علمائن کي مذهبي جوش گهڻو هو. هميشه پنهنجي بادشاه عبدالله ازبڪ کي ايران وارن سان جهاد ڪرڻ لاءِ چوندا هوا. آخر توران جي بادشاه عبدالله ازبڪ وقت جي علمائن جي خواهش مطابق حضور انور امام رباني مجدد الف ثاني جي خدمت ۾ عريضو لکيو ته اجازت ملي ته ايرانن سان جهاد ڪجي. حضور انور جن حقيقت معلوم ڪري هڪ خط ۽ هڪ رسالو جنهن ۾ حضرت خلفاء الراشدين ۽ حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعالىٰ عنهم جون ڀلايون لکيل هيون، عبدالله خان ڏانهن موڪليو. خط ۾ ارشاد هو ته هي رسالو ايرانن ڏانهن موڪليو جيڪڏهن اصحابن سڳورن جي ڀلائي جو اقرار ڪن ته واهه نه ته پوءِ انهن سان جهاد ڪرڻ گهرجي. شاه عبدالله حضور جن جي حڪم موجب اهو رسالو ايران جي بادشاه شاه عباس ڏانهن موڪليو. ايران وارن اهو رسالو پڙهيو مگر صحابن سڳورن جي شان کان انڪار ڪيائون فقط حضرت شاه ولايت ڪرم الله وجهه جي شان جا اقراري ٿيا حضور جن جي دعا جي آڌار سان شاه عبدالله، ايران جي بادشاه شاه عباس سان لڙائي شروع ڪئي. عبدالله شاه فتح ٿي. عبدالله خان فتح کان پوءِ شاه ايران کي گهرائي چيو ته هي جنگ ۽ خونريزي مون خاص خدا لاءِ ڪئي آهي. ملڪ وٺڻ جي مون کي طمع نه هئي تنهن ڪري ملڪ توکي موٽائي ٿو ڏيان پر انهيءَ پنهنجي مذهب شيعه کان توبه ڪر، شاه عباس خوف منافقي طرح توبه ڪئي. جڏهن عبدالله خان توران موٽي ويو تڏهن ايران وارن چيو ته اهل سنت جماعت (عبدالله خان) جڏهن علمي بحث ۾ اسان سان مقابلو نه ڪري سگهي تڏهن "السيف آخر الحيل" جي مثال موجب ڀڄاڙي جو لاچار ٿي اسان تي تلوار کنيائين. پنهنجي مذهب جي تقويت جي باري ۾ هڪ رسالو لکي عبدالله خان ڏانهن توران موڪليائون. عبدالله خان فتح جي شڪريه ۾ ڪي هديا ايرانين جي رسالي سميت حضور انور مجدد الف ثاني جي خدمت ۾ موڪليا ۽ عريضي ۾ لکيائين ته هن رسالي جو رد لکڻ فرمايو. ماوراء النهر جي علمائن پڻ جدا جدا عريضو لکيو، حضور جن

ان رسالي جي رد ۾ رسالو مبارڪ ناهيو جنهن ۾ مخالفن جي سيني شبهن جو جواب نهايت فصاحت ۽ بلاغت سان لکي ماوراءالنهر موڪليائون. عبدالله خان اهو رسالو شاهه عباس ڏانهن ايران موڪليو جڏهن شيعن جي علمائن حضور جن جو رسالو مبارڪ پڙهيو عجب ۾ پئجي چوڻ لڳا ته بيشڪ جواب هن کي چئجي - هي رسالو پڙهي هزارن جاهلن ايراني اهل سنت جماعت جو مذهب قبول ڪري، حضور جن وٽ حاضر ٿي مريدي کان مشرف ٿيا - ورنه هند کي اها ڳالهه بالڪل ڏکي لڳي جنهن تي فساد شروع ٿيو جو احوال مختصر گذري آيو (روضه[1] سال ستون ملخصاً)

"مضمون ڊگهو ٿي پيو مگر اميد ته فائدي کان خالي ناهي باز آمدم بر سر مطلب خود حضور جن اڃا لاهور ۾ ئي هوا ته ڪين حضرت مرشد نامدار محي الدين خواجه باقي بالله رضي الله عنه جي رحلت جي خبر حسرت اثر پهتي پاڻ ڏاڍا غمگين ٿيا بنا دير اتانهون روانا ٿي سرهند شريف آيا پٺتي ڏينهن درگاه تي رهي پنهنجي پير بزرگوار جي زيارت ۽ تعزيت لاءِ دهلي شريف جي تياري فرمايائون. ايتري ۾ هندستان جي اميرن مان خان خانان ۽ مرتضيٰ خان، جي اصل حضرت خواجه صاحب قدس سره جا طالب هوا سندن وصيت موجب اچي حضور جن جي مريدي کان مشرف ٿيا

دهلي شريف جو چوٿون سفر

ٽيون سفر دهلي جو قيوميت جي تعين سال سنه ١٠١٣ ۾ ٿيو ورتي قيوميت جي چوٿين سال سنه ١٠١٤ ۾ حضور جن دهلي شريف ۾ تشريف فرمائي خواجه محمد هاشم ۽ مولانا بدرالدين پنهنجن ڪتابن زبدة[2] ۽ حضرات القدس ۾ تحرير ٿا فرمائن ته جڏهن حضور جن دهلي شريف تشريف فرما ٿيا ته ڏهن حضرت خواجه صاحب جي مريدن حضور جن جو اڳواٽي دستور موجب استقبال ڪيو ۽ سندن اثر سر نو بيعت ڪيائون انهي وچ ۾ ڪن کي شيطان ورغلايو جي سندن قيوميت جا منڪر ٿي پيا - حضور جن اول هنن کي نصيحت فرمائي. آخر انهن جون امانتون سلب فرمايائون مگر پاڻ نه آيا نيٺ پاڻ موٽي پنهنجي درگاه شريف تي آيا. انهي وچ ۾ جناب رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم ۽ اوليائن ڪرامن کان فقيرن ۽ خليفن کي خواب جي رستي سخت حڪم آيا ته هنن تي توبه تائب ٿي حضور ۾ عرض ڪيائون حضور جن انهن کي معافي ڏني. حضور انور جن رضي الله عنه ته خلق کان پهريائين ئي پاڻ لاءِ وڏي فرحت جا ٿيندا هوا.

ما التصوف قال وجدان الفرح :. في الفؤاد عند اتيان الترح

---

[1] روضة القيوميه رکن اول قيوميت جو ستون سال [2] زبدة المقامات.

مگر سندن ن طالب، خلق جي اعتراضن کي مٿن هر گز هر گز نہ سهندن اهوا ۽ ڏک ۽ ڏکم گذاريل هوا حضور جن انهن ڏانهن تاڪيد سان لکندا هوا ته اوهين پنهنجي ذڪر فڪر ۾ مشغول رهو. انهن جي اعتراضن جي جوابن جي فڪر ۾ نه رهو. جئن ته جناب سيد محمد نعمان بدخشي قدس سره ڏانهن هڪ مڪتوب شريف لکيو اٿن جو مڪتوب نمبر ٢٠٤ جلد اول ۾ موجود آهي

از سخنانِ پريشان ارباب خذلان محنت نکشند [1] ڪُلٌّ يَّعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ لائق آن کہ بکلمات ومجازات متعرض نشوند دروغي را فروغے نيست باعث کساوت بازار آنها کلمات مانا قضيہ آنها خواهد بود [2] مَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ شغلي که درپيش دارند در همان کوشند واز غير آن چشم بپوشند [3] قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ٥

آخر حضور جن جو فيض ڏينهون ڏينهن وڌندو ويو دروغ کي فروغ ڪونهي جيئن انڪار منڪرن جو ڏند ويو ۽ ويو تيئن تائيد غيبي سان حضور جن جي شهرت ۽ قبوليت روز بروز زياده کان زياده ٿيندي وئي مگر جيڪي ازلي بدبخت هوا سي مَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ جي حڪم موجب بي نور ئي مري ويا. هن بحث کي حضرت شاه وڪيل احمد سڪندر پوري هديه [4] مجدديه ۾ بالڪل چٽو لکيو آهي من شاء فليرجع اليها.

دهلي شريف جو پنجون سفر

پنجون ڀيرو حضور انور مجدد الف ثاني رضي الله تعالیٰ عنه جن حضرت خواجه باقي رضي الله عنه جي عرس شريف تي تشريف فرمايا. جيڪي بر سندن قيوميت جا منڪر ٿيا هوا ۽ جن جون امانتون کسجي ويون هيون سمورا سندن استقبال لاءِ آيا ۽ سيئي مٿا اگهاڙا ڪري پٽڪا ڳچين ۾ وجهي بالڪل عاجزي سان خدمت ۾ اچي حاضر ٿيا. حضرت رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم جي ارشاد موجب حضور جن جي وضوءَ جو پاڻي سيني وڌي لڳا پيتوان ڪري قيوميت جي انڪار سبب جيڪو مٿن قهر خدائي نازل ٿيل هوا ان کان آزاد ٿيا. حضور جن تن کي روبرو بر مدعا ڪيو.

---

[1] هي قول اشارو سورة بني اسرائيل رڪوع نائين جي آيت سڳوري ڏانهن آهي پوري آيت هن طرح آهي قُلْ كُلٌّ يَّعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيْلًا ٥ . يعني چؤ (اي محمد صلي الله عليه وسلم) سڀڪو ماڻهو ڪم ڪري پنهنجي صورت ۽ پنهنجي طريقي تي سو توهان جو رب چڱيءَ طرح ڄاڻندڙ آهي ان شخص کي جو اهو سڌي رستي تي آهي وائڻ کي.

[2] هي اشارو سورة نور سيپارو قد افلح رڪوع پنجين جي آيت سڳوري ڏانهن آهي يعني هر اهو شخص جنهن کي الله تعالیٰ (روشني) نه ڏني (ان) واسطي اُهو نور (روشني) کي ڪا به نه آهي ان لاءِ ڪا روشني.

[3] هي اشارو سورة انعام سيپارو وَلَوْ اَنَّنَا رڪوع يارهين جي آيت سڳوري ڏانهن آهي يعني (اي محمد صلي الله عليه وسلم) الله تعالیٰ لاٿو توريت کي پوءِ انهن کي ڇڏ ته پنهنجي بحث بيهودگيءَ ۾ راند ڪندا رهن.

[4] هديه مجدديه مطبع مجتبائي ص ٩ -

حضور جن اجمير شريف جو به سفر ڪري فرمايو آهي - مگر ڪيترا پيرا؟ تنهن جو عدد مقرر ڪونه ڪيو اٿن - تجديد الف ۽ قيوميت جو مقام کين سنه ١٠١٠ھ ۾ عطا ٿيو سال قيوميت سورهين ۾ کين بادشاهه گهرائي تڪليف ڏني - سال سترهين قيوميت جي آخر ۾ سنڌ ن سير جلالي پور ۾ ٿيو سال ارڙهين قيوميت کان وٺي ڏهن سالن تائين يا زياده علي اختلاف الاقوال پاڻ لشڪر سلطاني ۾ رهيا

حضور جن جي عجيب ڪرامت

قيوميت جي ايڪيهين سال جو ذڪر آهي ته حضور جن حضرت خواجه عروة الوثقيٰ ۽ حضرت خواجه محمد سعيد رضي الله تعاليٰ عنهما کي سرهند شريف وڃڻ لاءِ اجازت فرمايائون پاڻ لشڪر سلطاني ۾ هوا - حضرات صاحبزادن رضي الله عنهما کي وات جو ٿس ڏيڻ وسري ويو جنهن ڪري حضرات هڪ منزل پوري ڪري اچي ڪنهن جاءِ تي لٿا، معلوم ٿيڻ ته وات جو ٿس اسان کان وٺڻ وسري ويو حيران رهيا ايتري ۾ خادم کين عرض ڪيو ته هن شهر جي ٻاهران شاهي لشڪر لٿو پيو آهي - ٻئي حضرات حيران ٿيا ته بادشاهه جو لشڪر هت ڪٿان آيو - پر پوءِ سمجهي فرمايائون ته هي جناب حضرت امجد مجدد الف ثاني رضي الله عنه جو تصرف آهي ٻئي حضرات پنهنجي والد ماجد جي زيارت لاءِ ويا ان وقت حضور جن وضو سازي رهيا هوا - حضور انور مجدد الف ثاني رضي الله عنه کين فرمايو ته توهانکي وات جو ٿس ڏيڻ اسان کان وسري ويو هو هي ٿس وٺو - حضرت خواجه امام محمد معصوم عروة الوثقيٰ رضي الله عنه جن ٿس وٺي پنهنجي جاءِ تي آيا ته ايتري ۾ فوج غائب ٿي وئي (روضه)[1] - حضور جن جيترو وقت بدرني سال يا زياده علي اختلاف الاقوال شاهي لشڪر سان رهيا - جڏهن سندن اتقاءِ ۽ پرهيز گاري هئي حضر ۽ سفر ۾ ساڳي طرح رهي، اگرچه ڪي وقت لاچاري جا پيند اهوا مگر پاڻ بالڪل گهٽي طرح لقمي وغيره جو احتياط فرمائيندا هوا بلڪه پنهنجن طالبن کي به جي حضور انور ۾ رهندا هوا انهي قسم جي هدايت فرمائيندا هوا -

حضور جن جي هندن کان نفرت

جڏهن ته سال ويهين قيوميت ۾ هڪ ڏينهن شاهي لشڪر درياءَ گنگا تي پهتو پاڻ فرمايائون ته هن درياءَ جو پاڻي (وضو خواه پيئڻ لاءِ) منهنجي لاءِ نه آڻجو جو ته هي درياءَ خاص طرح هندن جي پوڄا لاءِ مقرر آهي - ماڻهن عرض ڪيو ته هن ڀرسگرد اڳي ۾ ڪو به ڪوهه ڪونهي - پاڻ فرمايائون جتان به ٿي سگهي اتان هون پاڻي آڻيو گهٽي گولا ڪان پوءِ معلوم ٿيو ته لشڪر کان ڏهن ميلن جي پنڌ تي ڪوهه آهي - آخر حضور جن لاءِ اتان هون پاڻي آندو ويو - جيترو

---

[1] روضة القيوميه رڪن اول ، قيوميت جو ١٩ سال مترجم اردو مطبع لاهور ص ٢١

وقت شاهي لشڪر اُتي رهيو، اُن ڪوه مان پاڻي آڻيندا هوا. پنهنجن طالبن کي منع فرمايائون ته جيستائين سگهي توهين برهنه دريا جي پاڻي کي ڪنهن استعمال ۾ نه آڻيو (روضة القيوميه مطبوعه لاهور ص ٢٠٩)

حضرت خواجه شاه نقشبند قدس سره جو حڪم حضرت خواجه صاحب کي وعدي ڪيل

هڪ ڏينهن حضرت خواجه بزرگ محي الدين باقي بالله رضي الله عنه حضرت خواجه بزرگ بهاءالحق والدين شاه نقشبند رضي الله عنهما جي مزار پر انوار تي ويٺا هوا ۽ ڪرجي ڀڃاڻي ۾ حضرت خواجه باقي بالله رضي الله عنه کي حضرت شاه نقشبند رضي الله عنه فرمايو ته اي منهنجا پيارا! عنقريب هندستان ۾ حضرت پيغمبر خدا صلي الله عليه وسلم جو نائب بالڪل پوري پيروي وارو مبعوث ٿيندو، صحابن ڪرام رضي الله عنهم کان پوءِ اُمت جي ولين سڳورن ۾ ڪو به ولي اهڙو پيدا نه ٿيو آهي نه هن کان پوءِ پيدا ٿيندو جيئن ولين سڳورن قدس الله تعالیٰ اسرارهم جو توجه ان ڏانهن آهي. هو هڪ اهڙو مرد ڪامل آهي جنهن جي طريقي ۾ آئنده توهان کي لاءِ ته ان مرد جي وسيلي سان سنت ان طريقي سوري جهان ۾ پکڙجي ويندو ۽ قيامت تائين قائم رهندو. جو ته ان مرد ڪامل جي هدايت جو نور عرش کان فرش تائين پهچندو ۽ قيامت تائين انهيءَ دستور سان رهندو اهو تڪي (شاه نقشبند) به هي آرزو آهي ته اهو مرد منهنجي طريقي ۾ مبعوث ٿئي، الله تعالیٰ جي فضل ۽ ڪرم ۾ اميد غالب آهي ته منهنجي هي اميد شال پوري ٿيندي. پهتر هي آهي ته توهين (خواجه باقي) جلد هندوستان ڏي وڃو ۽ ان مرد خدا عز جلّ وعلا سان ملو. متان ائين نه ٿئي ته توهان کان اڳي انکي ڪو ٻيو پنهنجي طريقي ۾ داخل ڪري ڇڏي ۽ جا نسبت حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جن حضرت صديق اڪبر رضي الله عنه کي القاء فرمائي هئي، اها حضرت صديق اڪبر رضي الله عنه کان مون تائين بطور امانت پهتي هئي، اها مون پنهنجي خلفائن جي حوالي ڪئي. هن وقت اها نسبت منهنجي طريقي جي وڏي خليفي حضرت خواجه امڪنگي "رضي الله عنه" وٽ آهي. پهريائين خواجه امڪنگي وٽ وڃ ۽ ان کان اها نسبت خاص حاصل ڪري، هندوستان ڏانهن روانو ٿيءُ ۽ اها نسبت انهي پياري مرد مولیٰ جلّ وعلا کي پهچاءِ. جئن حق پنهنجن حقدارن کي پهچي وڃي" هي حڪم حضرت خواجه صاحب قدس سره ٻڌي يڪدم حضرت خواجه امڪنگي قدس سره جي خدمت ۾ آيو، حضرت محمد امڪنگي بدستور حضرت شاه نقشبند قدس سره وانگر حڪم فرمايو ۽ کين نسبت خاص عطا فرمايائون تنهن حضرت خواجه صاحب رضي الله عنه امانت سندس حقدار حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه کي عطا فرمائي (روضه ڪن اول مطبع لاهور ص ٣٣٩)

ٻ؎ حضرت سيّد توڪل شاه جي خليفه مولوي حافظ احمد حسين قادري نقشبندي حضور جن جي مدح ۾ چاند چڱو فرمايو آهي -

تعالى الله ہے کیا پایہ مجدّد الف ثانی کا — ہے برتر وہم سے رتبہ مجدّد الف ثانی کا
ثریٰ سے تا ثمالی شرق سو تا غرب بجتا ہو — وہ نقارہ امامت کا مجدّد الف ثانی کا
صدائے ہر ولی ہے گو بجتی گردوں کی گنبد میں — مگر عالی ہے آوازہ مجدّد الف ثانی کا
وہیں اللہ کی رحمت میری آچومتی ہو لب — جو لب پر نام ہے آتا مجدّد الف ثانی کا
نکیرین آئے مرقد پر میری کہتے ہیں چھوڑو مت — سگ در ہے یہاں سوتا مجدّد الف ثانی کا
بہشتی اوسکا وہ کوچہ ہیں بتلادوں کہ پہنچا ہے — خدا کے قرب میں سیدھا مجدّد الف ثانی کا
مریدوں کے مرادیں پوری کردیتے ہیں اکدم میں — رقم ہو مرتبہ کیونکر مجدّد الف ثانی کا
مہینوں برسوں کا راستہ کرادیتے ہیں طے پل میں — ہے وجہ اللہ رخ انور مجدّد الف ثانی کا
سراسر سنّت بیضا ہے اونکا راستہ احمد — طریقہ دیکھیے چلکر مجدّد الف ثانی کا

جن سنّتن کان حضور انور جن مشرف هوا
تن جو ۽ مڪتوبات شريف جو مختصر ذڪر

ٻ؎ حضور اقدس کي جي سنّتون نبوي (اللّٰهم صل وسلم وبارڪ عليه) عطا ٿيون تن کي مختصر لکجن ٿيون جا هڪ وڏي ڪرامت آهي ۽ ڪجهه مڪتوبات شريف جي مدح پڻ لکبي -

(١) جڏهن حضرت رسول انور صلى الله عليه وسلم جي مبعوث ٿيڻ جي خبر اڳ ٻين سڀني انبياء على نبينا و عليهم الصلوٰة والسلام تو ٻيدائي آيا ۽ اشتياق ظاهر ڪي فرمايائون تيئن حضور اقدس لاءِ ٻين ڪيترن وليّن سڳورن پيشگويون ڪيون ۽ شوق ظاهر فرمايائون جئن گذريو -

(٢) جڏهن حضرت رسول انور صلى الله عليه وسلم جن بطن حوري توطن ۾ جمعه جي رات رونق بنديرٿيا. تئن حضور اقدس جن پڻ جمعه رات انهيءَ سنّت کان مشرف ٿيا، ڪذا في الروضه

ٻ؎ حضرت امام مالڪ رضي الله عنه جمعه جي رات کي شب قدر کان زياده توجهائي سو بهه مٿيون سبب آهي جو حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جمعه جي رات کي وڏي عزت وارو ڪيو (ميلاد النبي)

(٣) جڏهن حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي ولادت وقت انبيا ئن جا روح پاڪ مڪه شريف ۾ اچي خوشيون ظاهر فرمايون اٿن، تئن حضور اقدس جي ولادت وقت پڻ ڪيترا ارواح اولياءِ ئن ۽ نبيّن جا تشريف فرما ٿيا جن سندن حق ۾ بشارتون فرمايون جئن گذريو -

(٤) جڏهن حضرت رسول اڪرم صلي الله عليه وسلم جي ولادت وقت ڪسريٰ جي ڪوٽ جا ڪنگرا ڪري پيا جو بادشاه جي رنج جو باعث ٿيو - تڏهن حضور اقدس جي ولادت وقت اڪبر بادشاه جو تخت اونڌو ٿي پيو، جو بادشاه جي تڪليف جو سبب ٿيو - جڏهن گذريو - وَلِلّٰهِ دَرُّ مَنْ قَالَ فِيْ مَنْقَبَتِهٖ فِيْ لِسَانِ الْهِنْدِيَّةِ

دم ولادت شاهنشهِ ولايت دين ۔۔۔ سرير اڪبر بي دين کا هوا منکوس

(٥) جڏهن حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جي ولادت وقت آتش پرستن جون باهيون وسامي ويون - جنهن ۾ نهايت حيران ٿيا - تڏهن حضور اقدس جي ولادت وقت بدعتن جا سامان پڻ خطا ٿي بند ٿيا - انهيءَ حالت ۾ حيراني جو باعث ٿين اهو سبب جو فرشتن آسمان ۾ خوشيءَ جو غلغلو مچايو - كَمَا مَرَّ فِيْ جَوَاهِرِ مُجَدِّدِيَّهْ

هے داب شرع مقدس باٰمد شہ دین ۔۔۔ جو خود بخود لگی بجنے جو ساز طبل کوس

ملائکہ نے کہا بڑھکے خیر مقدم ہے ۔۔۔ رسول پاک کا نائب ہے صاحب ناموس

ملائکہ نے ہر اک جگہ پکار دیا ۔۔۔ کہ شاہ دین نے کیا تخت معرفت پہ جلوس

(٦) جڏهن حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جن مختون يعني توهر پل ڄاوا - تڏهن حضرت خواجه سلطان الاولياء امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره جن پڻ مختون تولد ٿيا

جیسے کہ کہتے ہیں شرط مطابقت یہ ہے ۔۔۔ ہوئے جو پیدا ہیں مختون صاحب ناموس

(٧) جڏهن حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جو بارانيءَ وقت ۾ نشو نما ٿيو - تڏهن حضور اقدس جن انهيءَ سنت کان مستفاد ٿيا (روضة القيوميه رڪن اول مطبوعه لاهور ص ٥٩)

خمیر طینت حضرت خمیر طینت ہے ۔۔۔ ہوئے خزینۂ رحمت برحمت قدوس

(٨) جڏهن حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم کي استاذ جي مدد کانسواءِ الله جل وعلا اهڙو علم عنايت ڪيو جو انسان جي ادراڪ کان ٻاهر آهي - تڏهن حضور اقدس جن پڻ انهيءَ سنت کان مشرف ٿيا جڏهن ته سترهن ورهن جي اندر علم ظاهري ۽ باطني سڀني طريقن جي ڄاڻ کان مشرف ٿي طالبن کي سڀني طريقن ۾ داخل ڪندا هوا ۽ انهيءَ مدت اندر قرآن شريف پڻ ياد ڪيائون ايتري مدت ۾ سندن ايتري درجي کي پهچڻ تنهن ۾ ظاهري استاذ جي مدد جو امڪان ڪونهي اها ڳالهه سندن مراديت هوڻ تي دلالت ٿي ڪري جا نه ڪنهن ڄڻو فرمايو آهي -

يكے از جان رود در راه دلدار دگر را مے برند از جان باسرار

مريد اوّل بود آخر مراد ست ميان اين و آن فرق فتاده است

(هدية مجددية مطبع مجتبائي دهلي ص ١٢٩)

علامه محمد مراد مڪي سندن حالات ۾ لکي ٿو: "وَقَدْ فَرَغَ مِنْ تَحْصِيْلِ الْعُلُوْمِ الظَّاهِرِيَّةِ وَالطَّرِيْقَةِ فِيْ سِنِّ سَبْعَ عَشَرَ سَنَةٍ وَاشْتَغَلَ بِاِفَادَةِ الْعُلُوْمِ الظَّاهِرِيَّةِ لِلطَّالِبِيْنَ وَتَسْلِيْكِ السَّالِكِيْنَ. الخ

(٩) سندن نالو مبارڪ احمد آهي جو حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جو آهي يعني (احمدؐ) سندن والد بزرگوار جو نالو خواجه عبدالاحد قدس سره آهي ۽ حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جي والد شريف جو نالو مبارڪ حضرت عبدالله رضي الله عنه آهي. خدا تعاليٰ قرآن مجيد ۾ الله ۽ احد هڪ جاءِ تي آندو آهي قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝ الخ

(١٠) جيئن حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جن بادشاهي گهراڻي مان جڏهن شادي ڪئي ته پوءِ مسڪيني جي دنيا ۽ مال ۽ ثروت جا صاحب ٿيا تيئن حضرت خواجه امام رباني قدس سره جن پڻ انهي سنت کان مشرف ٿيا جيئن گذريو.

(١١) جيئن حضرت شفيع المذنبين صلي الله عليه وسلم جن کي چاليهن ورهين کان پوءِ نبوت ملي تنهن کان پوءِ ٽيويهه[٢٣] ورهه تاج نبوت جي پهري منصب ختم نبوت تي ويهي ڪفر کي فنا ڪري ڇڏيائون تيئن حضرت مجدد الف ثاني کي پڻ مجدديت جو رتبو چاليهن ورهن کان پوءِ عطا ٿيو پوءِ مجدديت جي منصب تي ويهي ٽيويهن[٢٣] ورهن جي اندر ڪفر ۽ بدعت جي پاڙ پٽي ڇڏيائون.

(١٢) ۽ جيئن حضرت رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم جن ڪافرن کان قسمين قسمين تڪليفون ڏٺيون تيئن حضور اقدس جن پڻ رافضن کان قسمين قسمين تڪليفون ڏٺيون. رافضن لاءِ نص قاطع آهي "لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ" جيئن انهن جي شورش سان گواليار جي قلعه ۾ رهيا جو هاڻ سنت ادا ٿي چڪي.

(١٣) حضور جن جو تڪليفن ۾ مستقل ۽ باتحمل رهڻ هي به حضور انور عليه الصلوٰة والسلام جي طبيعت سان مناسبت هئي. جي ان وقت حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه تحية جو سجدو ڪن ها يا گوڏن مبارڪ کي نوڙائن ها يا دربار ۾ ٿورو وقت به ويهي رهن ها ته قيامت تائين فاسقن ۽ شرير ماڻهن لاءِ هڪ حجت ٿي پوي ها. بت پرست بلڪ

هر هڪ شيطاني ماڻهوءَ کي وجهه ملي ويئي هان چون هان ته ڏسو حضرت مجدد الف ثاني جهڙي مرد ڪامل به خوف کان متو نو ٿي ايو. خصوصاً گمراهه جماعت رافضين جيءَ جو تقيو ثابت ٿي پوي ها، جو پاڻ تي (تقيو) فرض ٿا ڄاڻن.

ـــ ڪمال عشق اتباع حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليه وسلم جي ڪري سجن ورگن هرگز نه ڪيائون. بادشاهه فرعون جاه جي پڙهيل درٻارين حضرت موسوي سيرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي قتل ڪرڻ جي فتوىٰ ڏني مگر حق سبحانه وتعاليٰ کي ڪين ڀيائون ڇو ته اها آئي ور تو "وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ۝" ـ حضور انور جن جان کي قربان ڪرڻ ۾ ڪو ذرو به ڇڏ يو ڪا پرواهه نه ڪيائون سنت حبيب خدا صلي الله عليه وسلم جيءَ تي قائم رهي شرڪ ۽ تقيه خبيثه جي وڙ کي پاڙان پٽي ڇڏيائون ؎

اين ڪار از تو آيد مردان چنين ڪنند (سوانح)[2]

(١٤) حضور انور جا خلفاء به جناب رسول اڪرم صلي الله عليه وسلم جي خليفن وانگر ڪاملا اڪمل تيار ٿيا، جن حضرت رسالت پناهه صلي الله عليه وسلم جي پوري غلامي ڪري شريعت جي احڪامن جي ڪامل تابعداري ڪئي (سوانح) ـــــــ معلوم هجي ته سندن وقت ۾ رفض جو مذهب تمام گهڻو هو. سبب هيءُ هو ته ايراني نسل نورجهان بيگم، جا پهريائين شيرافگن خان جي زال هئي، انکي مڙس جي وفات کانپوءِ جهانگير پنهنجي نڪاح ۾ آندو ان بعد پاڻ رڳو نالي جو حاڪم هو. بادشاهي جا سڀ ڪم نورجهان جي هٿ هوا. ايتري قدر جو سونن جي سڪي تي پڻ هي بيت لکڻ ۾ آيو.

بحڪم شاه جهانگير يافت صد زيور بنام نورجهان بادشاه بيگم زر

ـــ نورجهان جڏهن ته شيعو مذهب رکندي هئي. تنهنڪري ايران ۽ خراسان جي شيعن جون فوجون هندستان ۾ اچڻ لڳيون انهن مان وڏا وڏا عالم مقرر ٿيا جن اهل سنت جي ايذاءُ ڏيڻ ۾ ڪا گهٽتائي نه ڪئي قاضي نور الله شاستري، جو جامع علمن جو هو ۽ شيعي مذهب جي فتوىٰ ڏيندو هو اهو به هندستان ۾ آيو. (هديه مجدديه)

---

[1] هي اشارو ڇهين سيپاري ۾ سورة مائده رڪوع ڏهين جي آيت سڳوري تو انهن آهي منڍ آيت جو هن طرح آهي "يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ الاية" يعني اي رسول تو تي جيڪي تنهنجي رب وٽان نازل ٿيو سو پهچائي ڇڏ ۽ جي تو ائين نه ڪيو ته پوءِ تو ان جو پيغام نه پهچايو ۽ خدا تو کي ماڻهن کان بچائيندو. بيشڪ خدا ڪافرقوم کي رستو نٿو ڏيکاري

[2] سوانح عمري امام رباني دهجو ترجمو مولانا مولوي محمد حسين صاحب ساڪن احمد آباد ضلع جهلم مطبوعه لاهور ص ٣٤

حضور اقدس کي اگرچه اول وقت ۾ نهايت تڪليفون پهتيون پر نيٺ جهانگير ۽ نورجهان سندن مريد ٿي پيا ۽ قاضي نور الله کي بادشاه حضور اقدس جي حڪم موجب هاٿيءَ جي پيرن هيٺان لتاڙائي مارائي ڇڏيو الخ (روضه) (رڪن اول سال ٨ قيوميت جو)

(١٥) جيئن حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جن عرب ۾ رونق افروز ٿيا ۽ عرب جي مشرڪن کان اگرچه اول وقت ۾ تڪليفون ڏٺائون - پر نيٺ اهي اڳين عادتن کان توبه ڪري پوري رستي تي آيا ۽ اهڙي دين عرب جي مشرڪن تي اڳ ڪونه آيو ۽ پاڻ ٽيويهن ورهين کان پوءِ وفات ڪيائون - انهيءَ مدت اندر هر ملڪ ۾ دين محمدي پڪ ٿي چڪو، اهڙو زبردست نبي اڳ ڪونه ٿي گذريو - تيئن حضرت خواجه امام رباني قدس سره جن هندوستان ۾ رونق افروز ٿيا - بدعتن ۽ ڪافرن کي پنهنجي صحبت جي تاثير کان پوءِ پيري تي آندائون ۽ اهڙو دلي زبردست هندستان ۾ هندستان وارن لاءِ اڳ ڪونه ٿي گذريو - جيئن ته ڪتاب سبحة المرجان ۾ مولانا محمود جونپوري جي حالات ۾ حضرت سيد غلام علي بلگرامي ٿو لکي -

لَا رَيْبَ اَنَّهُ لَمْ يَظْهَرْ فِي الْهِنْدِ مِثْلُ الْفَاضِلَيْنِ اَحَدُهُمَا فِيْ عِلْمِ الْحَقَائِقِ وَهُوَ مَوْلَانَا الشَّيْخُ اَحْمَدُ السَّرْهَنْدِيُّ وَالثَّانِيْ فِيْ عُلُوْمِ الْحِكْمَةِ وَالْاَدَبِيَّةِ وَهُوَ الْمُلَّا مَحْمُوْدٌ صَاحِبُ التَّرْجَمَةِ

حضور اقدس خواجه امام رباني قدس سره جن پڻ قيوميت جي مسند تي سنت موافق ٽيويهه ورهيه ويٺا تنهن کان پوءِ وفات ڪيائون ۽ انهيءَ ٿوري مدت اندر ساري ملڪ عرب عجم ۾ سندن طريقو مجددي پڪ ٿي چڪو - جو اڳ ڪنهن به ولي سڳوري کان پنهنجي وقت ۾ اهڙو ڪم صادر نه ٿيو - حضرت خواجه وحدت قدس سره سندن حق ۾ ڇا نه چڱو فرمايو آهي

ازو تازه دين گشت بعد از هزار — بعالم نبي گوئي آمد دوبار
نبي نيست اما برنگ نبي — بجو شد زكويش هزاران ولي
نگين گشت در حلقهٔ اوليا — چو در انبيا خاتم الانبياء

(١٦) جيئن حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جن کان اڳ اگرچه ڪيترا نبي گذريا مگر پاڻ باوجوديڪ سڀني کان پوءِ ٿيا آهن ته به انهن کان الله جل وعلا ڪين نوازيو جو اڳ ڪنهن به نبي تي اهڙي عنايت نه ٿي ۽ ڪين خداء تعاليٰ وٽان اهڙيون خبرون مليون جو اڳ انهن نعمتن کان ڪو مشرف ڪونه ٿيو ۽ سندن تابعن کي الله جل وعلا خيرالامت جو ڪري ڪوٺيو سڀني امتن کان

حضرت رسول اڪرم صلى الله عليه وسلم جي اُمت جو زياده شان ٿيو كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ الخ تنهن
حضرت امام رباني قدس سره کان اڳي ڪيترائي اولياء سڳورا قدس سرهم گذري ويا - پر انهن سڀني کان
تمام ٻيو رونق افروز ٿيا - مگر ڪن انهن انهن خبرون الهام صادق جي وسيلي ساڻيءَ اهڙا
اهڙا اسرار جا خدا عزّ وعلا وٽان مليا، جو اڳ ڪنهن ڪي عنايت نه ٿيا ۽ نه ڪنهن بيان ڪيا، جهڙوڪ
حقيقت ڪعبه ۽ حقيقت قرآن مجيد ۽ حقيقت صلوٰة ۽ معبوديت صرفه - سندن وقت جي
گذرڻ کان پوءِ ڪنهن به انڪار ڪونه ڪيو - مگر ڪي ٿورا بدبخت جن تي ڪو اعتبار ڪونهي - جنهن
حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي شان خاتميت کان ڪو قادياني پار وانگر ڪري ڇڏيو
۽ وسيلا ڪي ڪنهن اعتبار ۾ نه آڻيو - سندن حالات مان معلوم ٿو ٿئي ته تابع حضرت مُجَدِّدُ
الف ثاني جا يعني مجدد دين هن اُمّت مرحومه جا خيار آهن - مثال لاءِ نفائس السانحات جي مختصر
عبارت هيٺ لکان ٿو - وهي هذه - "وبعده قرناً بعد قرنٍ من غير انكار من احد الاشرذمة
قليلة لا يعتد بهم وذالك لاجتهاده في احياء الشريعة النبوية والطريقة المصطفوية
واماتة البدعة القبيحة ونشره انواع العلوم الدينية واصناف المعارف الصادقة
اليقينية واختصاصه بالمقامات العالية والحقائق السامية التى تتعلق بذات الحق
سبحانه وصفاته وافعاله وتتلبس بالاحوال والمواجيد والتجليات والظهورات وغيرها
مما لم يتكلم بها احد من العلماء العظماء ولا واحد من الاولياء الكبراء مثل كشفه
حقيقة الكعبة المعظمة وحقيقة القرآن المجيد والصلاة والمعبودية الصرفة
وغيرها من خصائصه مما يطول ذكره والحاصل ان من نظر الى احواله في حال حياته
من احياء الشريعة والسنة السنية واماتة البدعة الشنيعة خصوصاً في بلاد الهند
المحفوفة بظلمة الجهل والكفر والبدعة وما حصل باجتهاده من انواع انوار الاسلام
وآثار السنة وما وقع بعد وفاته بسبب اجتهاد اولاده وخلفائه وخلفاء خلفائه
الى يومنا هذا في جميع اقطار الارض من الطول والعرض على وفق اخباره بنظر الانصاف
وابعد عن نفسه الاعتساف حصل له اليقين بان كلامه حق وصدق وانه مجدد
هذا الالف وان اتباعه خيار هذه الامة المرحومة

لهٖ سيپارو ٤ سورة آل عمران رڪوع ١٢ جي آيت سڳوري ڏانهن اشارو آهي، آيت هيءَ آهي كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ٥ يعني توهان سڀ کان بهتر امت آهيو جا ماڻهن جي ڀلائي لاءِ ظاهر ڪئي وئي آهي، چڱن ڪمن جو حڪم ٿا ڪريو ۽ بُرن ڪمن کان منع ٿا ڪريو ۽ خدا تي ايمان ٿا آڻيو - جيڪڏهن اهل ڪتاب ايمان آڻن ها ته انهن لاءِ چڱو هو - انهن مان ڪي ايمان واري آهن ۽ انهن مان اڪثر نافرمان آهن

(١٧) جيئن حضرت خاتم الانبياء صلى الله عليه وسلم جن الله جلّ وعلا سان ڪلام فرمايو. تيئن خواجه امام رباني قدس سره جن تبعيت ۽ وراثت نبوي صلى الله عليه وسلم جي الهيءَ نعمت کان مشرف ٿيا جيئن ته خصوصيتن ۾ گذريو

سر منه مگو که کوه طور هست — خار و خس آن همه ز طور هست

(١٨) جيئن حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي نبوة جو اقرار حيوانن به ڪيو تيئن بدوراثت نبوي صلى الله عليه وسلم جي حضور اقدس جي مجدديه قيوميت جو اقرار به حيوانن کان صادر ٿيو

(١٩) جهڙيءَ طرح حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي بيماري جي هئي. اهڙيءَ طرح حضرت خواجه امام رباني قدس سره جي بيماري جي هئي كما في الروضة

(٢٠) سندن عمر مبارڪ ٦٣ ورهيه ٿي. جيئن ته حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي هيءَ ڏينهن وفات جو سومر هو نه ڪي اگهارو ۽ مهينو به اهو هو يعني ربيع الاول جيئن ته اهو جنب صفر جو اٺيهو هو- حضور اقدس جن پڻ ربيع الاول جي روضه مبارڪ ۾ مدفون ٿيا

(سوانح عمري) در روضه (روضة القيوميه رکن اول)

(٢١) جيئن ته جڏهن حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي دين کي پوري تقويت ٿي. تڏهن وفات فرمايائون. تيئن حضرت مجدد الف ثاني جن بڪمال متابعت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم جي جڏهن دين اسلام پوري طرح بفحواي آيت اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ [1] پڪي ڪري ڇڏيو. جڏهن ڪافرن ۽ بي يقين ۽ گمراهن رافضين جي خاطر خواه بيخ ڪني ٿي. تڏهن سندن وصال ٿيو-

(٢٢) حضور اقدس جن جي تاثير مثل انوار نبوة جي ڪفر جي ڪوٽن کي ٽڪر ٽڪر ڪري اهڙن جي سينن ۾ انوار اسلام جا داخل فرمايائون. انهيءَ ڳالهه تي ڪيترا اهل دلالت ڪندڙ آهن جي وڏن ڪتابن ۾ موجود آهن (سوانح)

(٢٣) جيئن حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي وضوء مبارڪ خاص حجري جي ويلي واري ۾ آهي پاڻ پڻ انهيءَ سنت کان مشرف ٿيا-

(٢٤) جيئن روضه منوره حضرت رسول الثقلين صاحب قاب قوسين جتي اڄ تائين ڪو غير شرعي ڪم ڪونه ٿو ٿئي تيئن هڪڙو ۽ عين حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه کي اڄ تائين انهيءَ سنت

---

[1] ترجمو: اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ ... اڄ مان توهان لاءِ توهان جو دين پورو ڪيو ۽ توهان تي پنهنجو احسان پورو ڪيو ۽ توهان لاءِ دين اسلام پسند ڪيم. (سيپارو ٦ سورة مائده رکوع ١)

ڪان مشرف فرمايو آهي جڏهن ته اُتي قرآن شريف جا حافظ رمضان ۾ پڙهندا هئا، نه رڳو آهي نه سرود نه نچڻ ۽ نه ٻي ڪا بدعت - جڏهن جناب رسول پاڪ صلي الله عليه وسلم جي زيارت کان چند سياحن کانسواءِ رافضي ۽ بدمذهب برڪت وارا محروم آهن تڏهن حضرت مجدد الف ثاني جي درگاهه تي به اڪثر صالح ۽ فاضل ماڻهو ٿا اچن الا ماشاءَ الله اهو سبب هو، جو هندوستان ۾ مشهور آهي ته جيڪڏهن ڪنهن هڪ جاءِ تي صالحن جو اجتماع ڏسڻو هجي ته حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي مزار ڏسجي ڪنهن عارف ڇا نه چڱو فرمايو آهي -

ہمدمو آؤ کہ سرکار مجدد دیکھیں — روکش خلد وہ دربار مجدد دیکھیں
دیکھنا ہووے اگر قبہ قصر جنت — روضہ پاک پر انوار مجدد دیکھیں
دیکھنے ہوویں اگر شوق سے اللہ والا — ملیں قسمت سے تو زوار مجدد دیکھیں
آئینہ دیکھنا ہو جسکو جمال حق کا — سیدھی قسمت ہو تو دیدار مجدد دیکھیں
ہے اگر نقد ارادت تو خرید دو کونین — تاجر آؤ کہ بازار مجدد دیکھیں
دیکھنے چاہو نبی کے جو نشانہائے قدم — چلئے واللہ کہ آثار مجدد دیکھیں
حوریں کہتی ہیں مجدد کا ثنا گر ہے ورد — آؤ مداح طرحدار مجدد دیکھیں

[٣] جناب غوث وقت محمد حسين ولد عمدة العارفين سيّد قادر بخش احمد آبادي مجددي حضور اقدس خواجه امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره جي سوانح ۾ ڪيترن ئي سٽن تي آخر چار مقام تي فرمائي ته جيئن حضرت مجدد الف ثاني حضرت رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم جو وڏي شان وارو خليفو هو تئين سندس ڪتاب يعني مڪتوبات شريف خليفو قرآن مجيد جو آهي جهڙي طرح حضرت امام رباني پنهنجي رسول اڪرم صلي الله عليه وسلم جي پيروي ۽ ڪمال تابعداري ۾ پنهنجي ساري زندگاني ۾ جان فشاني ڪئي - اهڙيءَ طرح هي ڪتاب پڻ قرآن شريف جي پيروي ۽ تابعداري ۾ جان فشاني ڪرڻ لاءِ هدايت ڪري رهيو آهي (جڏهن ته هڪ جاءِ تي ٿا فرمائن ته جيڪڏهن ڪو هوا تي اُڏامي يا پاڻي تي خشڪيءَ وانگر هلي مگر هڪ مستحب حقارت جي نظر سان ڏٺو ڏئي - انهي جي قيمت ڪنهن وٽ هڪ جَوَ جي برابر ناهي - نفائس[له]، سندن ڪتاب قيامت تائين اهو وعظ ۽ نصيحت جو حق ادا ڪندو رهندو آهي

[٣] واضح هجي ته هن مڪتوبات شريف جو مجموعو اهو ڪتاب آهي جو حضور اقدس جن وقتاً

[له] نفائس السانحات في تذييل الباقيات الصالحات تاليف علامه محمد مراد مڪي قدس سره مڪتوب ص ٣٧ عبارت بعينه هي آهي ان من طار في الهواء او سار على الماء و ترك شيئا من المستحبات لا قدر له عند هذه الطائفة مقدار شعرة -

فوتگي انهن جن دوستن ۽ مريدن تائين انهن بطريق نصيحت پاڪ ڪلمن مسئلن جي آسان ڪرڻ لاءِ پاڪ ڪلمن جي
ديني ضرورت واسطي لکندا هوا، محترم توڙي ته حضور جن جي خليفن ان زماني ۾ سندن مڪتوبات (خط)
شريف کي سونن ڪاغذن وانگر قيمتي سمجهي گڏ ڪرڻ شروع ڪيو هو، ڪامل طور انهي تاليف ٽن
جلدن ۾ ڪيو ويو - پهرين جلد ۾ ٽي سو ٽيرهن (٣١٣ع) مڪتوب شريف آهن جو حضور اقدس جي ارشاد فيض بنياد
موجب شاهه يار محمد جديد بدخشاني طالقاني گڏ ڪيا جن ۾ ٽي سو ٽيرهن (٣١٣ع) مڪتوب گڏ ٿي چڪا
ته هن پاڻ فرمايائون ته انهي جلد کي انهي عدد تي پورو ڪرڻ گهرجي - جو ته هي عدد پيغمبرن ۽
رسولن جي عدد موافق آهي ۽ بدر جي شهيدن جو به اهوئي عدد آهي پوءِ تبرڪاً تيمناً انهيءَ
عدد تي اهو جلد پورو ٿيو - انهي جو نالو "درالمعرفت" رکيو ويو انهي جو نالو "ڪلمات قدسيه" آهي ڇهاٺ ۾
ٿي مڪتوب شريف حضور اقدس جي فرزند وڏي حضرت غوث الخلائق خواجه محمد صادق رضي الله
عنه جا پڻ ملايا ويا جي پهنجي والد شريف ڏانهن لکيا هوائون - انهي پهرين جلد جو نالو "درالمعرفت"
تاريخي آهي جو سنه ١٠٢٥ ۾ پورو ٿيو - ٻي جلد ٻيو حضرت قيوم ثاني عروة الوثقيٰ (١٠٠) خواجه محمد معصوم
رضي الله عنه جي حڪم موجب شيخ عبدالحي حصاري گڏ ڪيو جنهن ۾ نوانوي (٩٩ع) مڪتوبات شريف
آهن نالا ذلي پاڪ عدد نوالهجا به اپترائي آهن - انهي لحاظ تي انهي عدد تي اهو جلد پورو ٿيو جنهن جو نالو
تاريخي نورالخلائق آهي جو سنه ١٠٢٨ هجري ۾ پورو ٿيو ۽ ان جو اصلي نالو "اسرار قدسيه" آهي - ٽيون
جلد حضرت امام رباني قدس سره جي خليفه اعظم سيد محمد نعمان جي ارشاد موجب مير سيد
محمد هاشم گڏ ڪيو - جامع هن جلد جو ڪامل ولي الله فصيح اللسان جادو بيان هو - مير محمد
نعمان حضرت اقدس کان اجازت حاصل ڪري پوءِ اهو ڪم سيد محمد هاشم صاحب جي حوالي ڪيو
جناب مولانا محمد هاشم مڪتوبات شريف جي جلد ٽئين جي اول ۾ تحرير فرمائي ته "جڏهن ته سنه ١٠٣١ ۾ هي مجموع
يعني جلد ٽيون پورو ٿيو - هن ۾ هڪ سو ٽيرهن (١١٣ع) مڪتوب شريف لکيا ويا آهن هن مناسبت تي ته
باقي جي لفظ ۾ به هڪ سو ٽيرهن (١١٣ع) عدد آهن اول هي ته هي فيض حضرت خواجه باقي بالله قدس سره
کان هليو - ٻيو اشارو آهي ته هي معرفتون تا روز قيامت جي باقي رهنديون - هن ڪتاب ۾ مڪتوب شريف
علوم جديده وارد سندن حڪم موجب ملايو ويو ان ڪري ڪل مڪتوب شريف هڪ سو چوڏهن (١١٤ع) ٿيا ۽
ڪلام الله شريف جون سورتون به هڪ سو چوڏهن (١١٤ع) آهن تعداد جي موافقت ٿي وئي باقي مڪتوبن شريف
کي چوٿين جلد واسطي رهايو ويو پر زياده سلسله جاري نه ٿيڻ سبب باقي مڪتوبن کي ٽين جلد سان
شامل ڪيو ويو - هن جلد جو نالو اصلي "معرفة الحقائق" آهي ۽ تاريخي نالو "ڪاس الراسخين" آهي ۽ عجيب

لطيفو هيءَ آهي ته جڏهن ثالث (ٽئين) جي پوري ٿيڻ جي تاريخ (ثالث) جي لفظ کان ٿي نڪري، جو نهايت مناسب آهي يعني سنه ١٠٣١ - تاريخ ڪيڏ واري وڏي ڪماليت ڏيکاري آهي - معلوم ٿيو ته ساري مڪتوبات شريف حضور اقدس جي حياتيءَ ۾ پوري ڇپجي چڪي هئي جو ته سندن وفات جو سن سنه ١٠٣٤ آهي.

هاڻي ڏسڻ گهرجي ته هي ڪتاب پڻ بنظر ڪاتب (حضرت مجدد الف ثاني) جي عاليشان هئڻ سبب جو ظلي طور، اولوالعزم رسول صلى الله عليه وسلم جو اولوالعزم خليفو هو - رسول اڪرم صلى الله عليه وسلم جي ڪتاب يعني قرآن شريف جو خليفو ٿيندو ۽ هي ڳالها اعتراض جهڙي ناهي ڇو ته هزار سال جي سر (منني) جو مجدد ڏوڻيءَ اهوهڪ اولوالعزم مجدد ڏيکيو ٿو وڃي (ارشاد الطالبين و تفسير روفي) انهي سبب انهو ڪتاب پڻ هڪ اولوالعزم ڪتاب ٿيڻ گهرجي - جنهن ۾ ڪو شڪ نه آهي

من چه گويم وصف آن عالي جناب ۔۔۔ نيست پيغمبر و لے دارد ڪتاب

جهڙي طرح انهي ڪاتب (حضرت مجدد الف ثاني) مشڪواة نبوة کان انوار حاصل ڪري جهان کي فيض پهچايو - اهڙي طرح هي ڪتاب انوار مشڪواة ۽ قرآنيه کان ظلي طور تي منور ٿي قرآن جو خليفو مقرر ٿيو - قرآن شريف جو لب لباب ۽ انهي معنائن جو عطر مجموعهءَ عبارت جي مضمونن جو ست جيڪي بدتر چٽو هو آهي مگر قرآن شريف جي طبيعت ٿي آهي - ڏٺي عقل لواله فرمايو آهي " وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ (يعني قرآن شريف کي جو سورة سورة ۽ آيت آيت ڪري لاٿو سون هن ڪري ته تون انکي ماڻهن تي آهستگيءَ سان پڙهين - هي حفظ کي آسان ترءِ فهم کي نزديڪ تر آهي) وَنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا (۽ انکي آهستو آهستو لاٿو سون) (ٽيويهن ورهين جي مدت ۾) اهڙي طرح هي ڪتاب پڻ ٽيويهن جي مدت ۾ آهسته آهسته حسب ضرورت وحاجات دين جي حڪمن جي جاري ٿيڻ لاءِ جاري ٿيندو رهيو ۽ جئن قرآن شريف حضرت رسول اڪرم صلى الله عليه وسلم جي وفات کان پوءِ ساري جهان ۾ مروج ٿيو - تيئن هي ڪتاب پڻ بعد وفات حضرت خواجه امام رباني قدس سره جي هر طرف پکڙجي ويو اگرچه سندن حياتيءَ ۾ مڪمل ٿي چڪو هو جئن گذريو - جهڙي طرح حضرت رسول اڪرم صلى الله عليه وسلم جو حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه کي هڪ خليفو من جمله " وَّاٰخَرِيْنَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوْا بِهِمْ ط " جئي تو سگهجي اهڙيءَ طرح هن ڪتاب کي قرآن مجيد جو خليفو حڪمن جي تبليغ ۾ چئي ٿو سگهجي - قرآن ڪريم بادشاه آهي ۽ هيءُ ڪتاب ان جو خليفو آهي ان جا احڪام ان جا اسرار ان جا انوار ساري جهان ۾ پکيڙڻ ان جو ڪم آهي جهڙيءَ طرح

لهه سورة بني اسرائيل رڪوع ١٢ سيپارو سُبْحٰنَ الَّذِيْٓ عـ ١٥ له سورة الجمعة رڪوع ١ سيپارو قد سمع الله عـ ٢٨ جي ٽئين آيت جي هن طرح آهي " وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ٥ ٻيو ۽ ٻين کي به انهن مان جي اڃا انهن سان مليا آهن ۽ اهو ئي غالب حڪمت وارو آهي - (يعني قرآن پاڪ حضور جن جي تعليم رڳو ٻه ٽائين ترهندي پاڪ پوري دنيا جاري هندي)

خليفو سلطان جي زبان تي ٿيو. ان جو ڪم سلطان جو ڪم ٿو ٿئي اهوئي اعتقاد هن ڪتاب جي نسبت
قرآن ڪريم جي حاصل آهي. مطلب ته هي ڪتاب محمودي ڪتاب ناهي بلڪ هڪ عاليشان مجموعه آهي
جو اُمت محمدي کي پنهنجي دستور العمل بڻائڻ لاءِ ضروري آهي. هن ڪتاب جو خلاصه ۽ غايت ڪلام الله
شريف جي پيروي ۽ حضرت رسول ڪريم صلى الله عليه وسلم جي تابعداري آهي ڪٿي پنهنجي ڪمالات جو
بيان فرمايائون ان جو به اهوئي مطلب آهي ته ڪاهلي جڏهن به ۽ سُستي دور ڪيو. طلب جي وات ۾ مردن
وانگر قرآن شريف ۽ سنت رسول الله صلى الله عليه وسلم جي متابعت ۾ گامزن ٿيو ۽ ڪوشش ڪريو
ته جيئن اهي درجا اوهان کي به حاصل ٿين. ڪٿي خداء تعالیٰ جي جبروت جو بيان آهي. ڪٿي انهي اوصاف ڪمالات
جو ذڪر آهي. ڪٿي نصيحتون عجيب، مسئلا غريب ۽ قرآني نُڪتا اهڙي طرح بيان فرمايا اٿن جو هزارين
ڪتاب گڏ ڪجن تڏهن به اهڙا مسئلا هڪ جاءِ تي ملڻ مشڪل آهن. طريقت جي سالڪن لاءِ هي ڪتاب هڪ
ڪامل مرشد جو ڪم ڏيئي سگهي ٿو ۽ غافلن کي غفلت جي ننڊ مان جاڳائي ٿو. اوقات ۽ سنت نبوي جي
پابندي جي تاڪيد ۾ اُهي سحر نگاريون ڪيون اٿن جو هن ڪتاب جو هڪ هڪ جملو سون جي پاڻيءَ
سان لکڻ جي لائق آهي ۽ دل جي صفحه تي منقوش ڪرڻ جي قابل. الغرض ته هڪ خطيب في المحراب
۽ بي نظير واعظ آهي جنهن جو هڪ هڪ لفظ گهڻن نفيس سامانن کان قيمتي آهي. سنت جي ستارڻ
۽ بدعتن جي مٽائڻ ۾ جهڙو حضرت امام رباني قدس سره جي تبليغ جو مطلب هو اهو ڪتاب جي
اشاعت سان ٿيو ۽ ٿيندو رهندو. نقشبندي خاندان وارا ته خصوصاً هن ڪتاب جي تعظيم ڪندا
آهن ڇو ته اعلیٰ مرشد جو ڪتاب آهي. مگر آءٌ چوان ٿو ته تمامي اهل اسلام جي لاءِ هي ڪتاب
واجب التعظيم ۽ قدرداني جي لائق آهي ۽ سيني کي ان تي عمل ڪرڻ ضروري ۽ لازم آهي. نقشبندي
بزرگن ۾ حضرت خواجه عليه الله احرار قدس سره جي مريدن مان حضرت خواجه محمد درويش قدس سره
طريقت جي سالڪن لاءِ مولانا روم جي مثنوي مان لب لباب تيار ڪيو هو جنهن جي مطالعه کان گهڻن ماڻهن
فائدو ورتو. ويجهو هن حضور اقدس جي مڪتوبات شريف گڏ ڪيا ته هن خاندان نقشبندي لاءِ
خصوصاً ۽ عوام اهل اسلام لاءِ عموماً هي مجموعه هڪ ناصح في الخلوة ۽ خطيب في المحراب
جو ڪم ڏيندو هو. هن ڪتاب جو اڳي جراح تائين اهل فضل ۽ اهل الله وٽ نهايت قدر آهي
مگر اُن ايتري قدر قدرداني هئي جو شاهي خزانن ۽ اعلیٰ اعلیٰ ڪتب خانن ۾ ان جا جلد سونهري
ڪري نهايت آب تاب سان قيمتي جواهرات وانگر نهايت حفاظت ۽ ڪمال تعظيم ۽ ادب سان رکيا ويا
هندستان جي وات جا سالڪ هن ڪان فيضياب ٿي جو حضور ن اهوان جي مطالعه ڪرڻ وارا، مرشد

ڪامل جي طرح ان کان فيض وٺندا هوا - جنهن ٻڌهن کي چڱي نيت سان مطالعي ڪيو سنڌ
ارشادن کي پاڻ ٻڌي رهيو تنهن کي ٻي شمار فائدا پيا هئا - هزار ٻلڪ ٻي شمار بزرگن ڪتاب
جي مطالعي کان فيض وارتيا - پر جن تهن کان ان هاڻ ٻي لغامي جوڙ مانو ۾ سرڪشي جو دور آيو
آهي تنهن ڪري ڪن صوفين ان تي عمل ڪرڻ ڇڏي ڏنو آهي مطالعي کان محروم رهيا جنهن
ڪري گمراهين ۾ ڦاسي ويا ۽ ٻين کي به گمراهه ڪرڻ لڳا - ضَلُّوْا وَاَضَلُّوْا - دنيا طلبي جو اصلي
مقصود ته نالو سڃو جوئي ۽ حق گوئي جا هن ڪتاب جو اصل مقصد هئي ڇڏي ويا - توحيد
رباني ۽ اعلاءِ ڪلمة الله جو هن ڪتاب جو اصلي غرض هو، اهو گم ٿي ويو - انتهى ملخصا

حضور جن جي وقت ۾ تو اوتو اعالم مڪتوبات شريف جي مطالعي جا شوقين هوا لفظ
لفظ شرع جي موافق ته سند اهوا ۽ سند ن لکڻ کي اعليٰ پايه جي تصنيف سمجهندا هوا ڪن
کي ته وقت جي ٻين مشائخن جي ڪتابن پڙهڻ سان دلين تي ملاليت جو زنگ ويهي ويندو هو
جو تڪين ڪي غير شرعي ذڪر ته سڻ ۾ ايندا هوا ڪري انهن جڏهن مڪتوبات شريف کي ڏٺو ته هن
سنخف ڪلام جي برڪت سان اهو زنگ لهي ويو ۽ دل نوراني ٿي پئي - ڇو ته مڪتوبات شريف ۾ جا
بجا هن ڳالهه جو ثبوت آهي ته طريقت ۽ حقيقت شريعت جا خادم آهن - آخر اهي هت کي جنن
جي حق ۾ هن طرح دعائون گهرندا هوا اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ هٰذَا الشَّيْخَ الْمُعَظَّمَ - ڪي عالم باعمل ته افسوس
سان چوندا هوا ته حضور جن اڳوڻي وقت ۾ پيدا ٿي هن قسم جو ڪلام ارقام فرمائن ها ته بالڪل
چڱو هو ڇو ته ان وقت جا ماڻهو فراست ايماني جي وسيلي سان الهي ڪلام مبارڪ جو قدر ۽ عزت
ڪن ها - ز بدهه جو سڏون فصل پڙهي عبرت وٺڻ گهرجي -

بهرحال جڏهن اڳوڻن بزرگن ۽ مريدن ۽ خليفن سڳورن جو هن ڪتاب سڳوري جي
پڙهڻ لئي عشق هو اڄ بالڪل گهٽ آهي تنهن ڪري عمل ۾ تور وڌو ته سڃي - افسوس جو اڄوڪي
زماني جا ڪي نالي جا خلفاء انهيءَ ڪتاب سڳوري جي علمن کان بي خبر هئڻ سبب طريقت جي
مخالفت جي مرض ۾ مبتلا آهن ۽ سندن مريد ڪاهر هوءِ ۽ گور ته مڃر ۾ نهايت خوش پيا آهن
اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ ٥ ———— معلوم ڪرڻ گهرجي ته مڪتوبات شريف جي مطالعي ڪرڻ جو
حڪم پاڻ سلطان الاولياء امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه مڪتوب ۾ ٣٤٤ سو ستٽيهه جلد ۾ پهرين
۾ ڪيو آهي - بعينه عبارت معرب مڪتوبات جي هيءَ آهي - (معرب مڪتوبات ج ١ مطبوعه مصر ص ٢١٨)
وَيَنْبَغِيْ اَيْضًا اِلْتِزَامُ مُطَالَعَةِ الْمَكْتُوْبَاتِ فَاِنَّهَا نَافِعَةٌ ج وَ تِلْكَ هٰذَا عَلٰى كُلِّ مَقْصِدٍ

سندن ارشاد موجب اڳين بزرگن وٽ هروڀرو هميشه مڪتوبات شريف جو درس ٿيندو رهندو هو. اهو ڪم پاڻ تي ضروري ڪري ڄاڻندا هوا. مڪتوبات شريف جي تنخواني ۾ گهڻن وليّن سڳورن دفتر پڙهيا آهن جي طالبن صادقن کان ڳجها نه هوندا. ـــــ ڪتاب درالمعارف جو صاحب تفسير مظهري جي مرشد حضرت شاهه غلام علي محدث دهلوي قدس سره جي ملفوظات ۾ هڪ عجيب ڪتاب لکيو آهي تنهن مان ڪي ارشاد حضرت شاهه صاحب قدس سره جا هت لکجن ٿا محبت وارن دل جي ڪن شابندو

(١) سومر جي ڏينهن ٢٣ جمادي الاولىٰ جي حضرت شاهه غلام علي قدس سره جي حضور ۾ درس مڪتوبات جو ٿيو پاڻ فرمايائون ته هي معرفتون مڪتوبات شريف جون تمام اڇيون آهن عارفن جي سمجهه ۽ عاقلن جي عقل کان وراء الوراء (ٻاهر) آهن تنهن کان پوءِ وري فرمايائون ته مڪتوبات شريف قدسي آيات جي معرفتن جي سمجهڻ جي باري ۾ اسان جو مثال فارس جي ان شخص وانگر آهي جو نسورو جاهل اڻ ڄاڻ هو. وضو ساري قبلہ شريف کي سامهون ٿي ڪلام الله المجيد کولي آڳرين سٽن تي ڪري چيائين ته اُهي راست گفتي دُرسُفتي دُرسُفتي ـ يعني اي ڏڍي منهنجا تو سچ چيو مچ چيو توموتي پوتا، موتي پوتا ـ يعني مڪتوبات شريف جي معرفتن بابت بيان ٿا ڪن ته اهي سمجهڻ ۾ ان فارس جي جاهل وانگر آهيون.

(٢) ڇنڇر جي ڏينهن ٢٩ رمضان شريف جي حضرت شاهه صاحب قدس سره فرمايو ته مڪتوبات شريف ۾ حضرت خواجه امام رباني "مجدد الف ثاني" قدس سره جن رڳي معرفتون بيان فرمايون آهن جن اُمت جي وليّن مان ڪنهن به بيان نه فرمايون ڏري فرمايائون ته مقامات ۽ اسرار حضور اقدس جي ۾ اختلاف ۽ مڪشوفات ۽ مقامات گڏ ڀرپل اڪابرن جي ۾ انهيءَ خلاف مثل آهي، جو هن ترڪيب ۾ واقع ٿيو آهي. وَخالف سيبويه الاخفش.

(٣) اڱاري جي ڏينهن ٨ جمادي الاخرىٰ جي ارشاد فرمايائون ته جي مقامات مڪتوبات شريف ۾ حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن تحرير فرمايا آهن. ڪنهن به عارف نه لکيا آهن نه ميٺن آسمان ۾ ڪتاب عرفان يزدان جي باره ۾ مثل مڪتوبات شريف حضرت مجدد الف ثاني جي ٻيو ڪونهي.

(٤) درالمعارف جي خاتمي ۾ جو سواءِ قيد تاريخ ۽ مهيني جي آهي. حضرت شاهه غلام علي قادري مجددي جو هي ارشاد آهي ته مٿي اُمت جي وليّن جون معرفتون حضرت امام رباني قدس سره جي ڪلام مبارڪ مڪتوبات شريف ۽ رسالن ۾ لکيلون آهن ۽ جي معرفتون خاص ڪين مبتح آهن

فائده: اڳين صفحي جي ڇاڙ ۾ معرب مڪتوبات جي عبارت معلوم ٿي اصل فارسي عبارت هي آهي "مطالعهٔ مڪتوبات را لازم گيرند که سودمند بهت ۽ دائم ترازخ مقصود نشان.

ٻيءَ ڪنهن کي اهي عطا نہ ٿيون آهن سي رڳو سندن ڪلام مبارڪ ۾ ٿيون لين ٻيءَ ڪنهن جي ڪلام ۾ موجود نہ آهن - پڻ فرمايائون تہ هڪ ڀيري مڪتوبات شريف جو مطالعو ڪري متوجہ ٿيس - فوق الفوق کان فيض جاري ٿيو - پڻ فرمايائون تہ حضرت مجدد الف ثاني قلم رباني آهي - يعني جيڪو مرتبو پاڻ لکيو اٿن سي رب جي طرفان آهن - پڻ گهڻين جاين ۾ فرمايائون تہ مڪتوبات شريف کان مطالع ڪندڙ کي اهڙو فيض ٿو پهچي جهڙو مرشد ڪامل کان - انتهيٰ ملخصًا

ـــ هاڻي قلم رباني جي تقرير ضروري ڪري ٿي ٿي - جناب سيد محمد هاشم صاحب ٺٽوي جن جل جو جامع مڪتوبات شريف جي خطبي ۾ حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره کان نقل ٿو فرمائي تہ جڏهن پهريون جلد پورو ٿيو ٻي جلد جي گڏ ڪرڻ لاءِ ڪاتب کا نئين اجازت گهرڻ لڳا - پاڻ تواضع سان جواب ڏنائون تہ "اسان فڪر ۾ آهيان تہ خبر ناهي تہ جيڪي لکان ٿو يا بيان ڪريان ٿو سو درگاه الاهي ۾ پسند ۽ مقبول آهي يا نہ" - ائين فرمائي پوءِ اشاري ۽ بشارت جي لاءِ منتظر رهيا - پوءِ ٻئي ڏينهن ۾ فرمايائون تہ مون کي ڌڻي جي طرف کان معلوم ٿيو تہ "جيڪي تو علم لکيا آهن يا جيڪي ڳالهيون تو سڀ مقبول ۽ پسند ڪيل آهن" ۽ منهنجي لکيل مڪتوبن ۽ رسالن ڏانهن اشارو ڪري ارشاد ڪيو ويو تہ "هي اسان جو چيل ۽ اسان جو بيان آهي" ۽ ان وقت انهن علمن کي منهنجي نظر هيٺ رکيائون ۽ هڪ هڪ ۾ اجمالي ۽ تفصيلي نظر ۾ ڪيم خصوصًا اهي علم جن ۾ مون کي تردد هو ۽ مٿين علمن کي ان حڪم يعني مقبول هوڻ ۽ پسند هوڻ درگاه باري جل و علا جي ۾ داخل ڏٺم -

ـــ معلوم ٿيو تہ جو قلم حضور اقدس سلطان الاولياء خواجہ امام رباني قدس سره مڪتوبن ۽ رسالن جي لکڻ ۾ هلايو سو سڀ الله جل وعلا وٽ پسند ٿيل ۽ مقبول هو - پوءِ ڪين انهي سبب چوڻ ۾ ٿو اچي - امام رباني قلم رحماني قدس سره -

ـــ سبحان الله ! جئن حضرت رسول انور صلي الله عليہ وسلم جو گفتگو مقبول هوءِ
وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ۝ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُّوْحٰى ۝ جو ڏڪي تعاليٰ عمّ نواله سندن حق ۾ فرمايو
تئن حضرت خواجہ امام رباني قلم رحماني قدس سره کي پوري متابعت نبوي صلي الله عليہ وسلم جي سبب ڪري تبعيت ورائت نبوي الله تعاليٰ انهيءَ سنت کان نوازيو - ولله الحمد -

ـــ علامه محمد مراد مکي "نفائس السانحات" ۾ سندن مدح خواني ڪري پوءِ فرمائي ٿو تہ حضرت خواجہ امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره النوراني جي شان لکڻ جي قلمن کي توفيق ناهي جنهن کي

له سيپارہ ٢٧ سورة وَالنَّجْم رڪوع ١ ترجمو :- ۽ نڪو ڳالهائي ٿو نفساني خواهش سان - نہ آهي اهو مگر وحي جو نازل ڪيو وڃي ٿو -

سنڌ جي شان معلوم ڪري ٿو جنهن جو سنڌ ۾ مڪتوبات شريف جي مطالعي ڪري ٿي - اي مؤمن، جي ذوق جي گهٽتائي سبب مڪتوبات شريف تنقيد ڪري ٿو سگهجي ته ان جا معاني نه ٿا اچن پنهنجي نفس کي ملامت ڪري ڇو ته اهو نور جنهن ساري زمين کي شرق غرب پورو ڪري ڇڏيو آهي، عرب عجم جي ماڻهن کي روشن ڪيو آهي - تون تنقيد ٿو ڪرين؟

اذا لم تر الهلال فسلم ⁂ لاناس رأوه بالابصار [1]

"وليڪن سگهڙ نه جي تولي لاءِ اهو گهٽ ايمان آهي، تون اعتراض ڪاني جيڪو هن پنهنجي نفس ۾ تون وغيره ڏسين ته پوءِ پنهنجي نفس کي بد بختي، نااميدي ۽ رب جي رحمت کان پري ٿيڻ ۽ محشر جي ڏينهن خوار ٿيڻ جو حڪم ڏئي - شان الله جل و علا انهي غير کان پناهه ڏئي - انهن ۾ انهن کي نه ڏي جيڪي جاهل غافل ٿا چون ۽ حاسد ٿا بڪن - ڇو ته جو ماڻهو جنهن شيءِ کان ناواقف ٿيندو آهي اهو انجو منڪر ٿي بيهندو آهي - رب عزّ نواله جو قول آهي "بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ" [2] ٻيو فرمايو آهي "وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ" ــــ جناب سحبان الهند مولانا مرحوم سيد غلام علي بلگرامي چشتي پنهنجي "سبحة المرجان" ۾ حضور اقدس خواجه امام رباني قدس سره جي لاءِ لکي ٿو - وَلَهُ مَكْتُوبَاتٌ فِي ثَلَاثِ مُجَلَّدَاتٍ هِيَ حُجَجٌ قَوَاطِعُ عَلَى تَبَحُّرِهِ وَبَرَاهِينُ سَوَاطِعُ عَلَى تَبَصُّرِهِ وَسَمِعْتُ أَنْ عَرَّبَهَا بَعْضُ الْعُلَمَاءِ وَلَكِنْ مَا رَأَيْتُ الْمَكْتُوبَاتِ الْمُعَرَّبَةَ. انتهى ملخصًا

حاصل مطلب ته حضور جن جي مڪتوبات شريف جا ٽي جلد فارسي زبان ۾ آهن جيڪي سندن علمي قابليت جا قاطع حجتون ۽ علم باطني ۾ مشاهدي جا دليل آهن ۽ مون ٻڌو آهي ته ڪن عالمن انجو عربي زبان ۾ ترجمو ڪيو آهي مگر اهو مون نه ڏٺو آهي - اهـ ــــ مڪتوبات شريف کي عربي زبان ۾ آڻيندڙ علامه محمد مراد مڪي آهي پڻ ترڪي ۾ به مڪتوبات شريف جو انتخاب ڪيو اٿن جنهن جو نالو "تعريبة السنية" معلوم ٿو ٿئي - اردو ۾ به نهايت سليس ترجمه ڪيو اٿن - سالڪ نڪوست ازبهارش پيداست

[3]علامه نورالدين محمد بيگ اوزبڪي قدس سره "عطية الوهاب" ۾ اهي مڪتوب عربي زبان ۾ لکيا آهن جن تي خلق جو اعتراض هو - پڻ "ڪنز الهدايت" عربي ۾ ڪيو اٿن - عرب جي ٻين گهڻن بزرگن عالمن به مڪتوبات شريف جو انتخاب عربي ۾ لکيو آهي مگر ساري مڪتوبات عربي ڪرڻ جو شرف

---

[1] ترجمو:- جيڪڏهن تو چنڊ کي نه ڏٺو ته پوءِ جن اکين سان چنڊ کي ڏٺو آهي انهن جي ڳالهه تي اعتبار ڪر
[2] سيپارو يارهون سورة يونس رڪوع ٤ جي آيت سگهڙ نه ته انهن اشارو آهي تن جي لاءِ جيڪي انهن ڪوڙو ڪيو ان کي جنهن کي هو پنهنجي علم جي گهيري ۾ نه آڻي سگهيا ۽ نه اڃا آيو آهي انهن وٽ انهي جي حقيقت
[3] ۽ جڏهن نه انهن هدايت نه پاتي ان جي ذريعي ته چوندا آهي جو نه الا هي پراڻو ڪوڙ آهي - پارو ٢٦ سورة احقاف رڪوع ٢

فقط علامه محمد مراد مڪي کي عطا ٿيو ـ

علامه محمد مراد مڪي درر مڪنونات جي حاشيه وار ۾ پهرين رسالي جي آخر ۾ لکي ٿو ته حضور اقدس خواجه امام رباني قدس الله تعالیٰ سره جي ڪلام مبارڪ ۾ آثارن مان سندن شان عالي معلوم ٿئي ٿو جيئن ته ڪنهن فرمايو آهي ـ

إِنَّ آثَارَنَا تَدُلُّ عَلَيْنَا ∴ فَانْظُرُوا بَعْدَنَا إِلَى الْآثَارِ[1]

خصوصاً سندن آثارن ۾ هي آهي ته هر ملڪ ۾ سندن فيض جو نور پکڙجي ويو آهي ڪن مشائخن فرمايو آهي ته حضور اقدس جن وفات کان پوءِ ٻه ڪرامتون ڇڏي ويا آهن هڪ مڪتوبات شريف، ٻيو اولاد امجاد اوٿين ٽي چوان ته منهنجي قائل ٽين ڪرامت ڇڏي وئي آهي، اها ڪرامت سندن خليفا آهن ڇو ته جيئن طريقو حضرت امام رباني قدس سره جي اولاد جي وسيلي سان پکڙيو. تيئن سندن خليفن جي وسيلي سان پکڙيو ـ اهڙي طرح حضور اقدس جي اولاد جي اولاد ۽ خليفن جي خليفن کان هندي اسان جي زماني تائين هميشه ملڪ ۾ ڏينهون ڏينهن پکڙبو ويو ۽ زياده ٿيندو ويو جنهن کي ڪيترا زمانا گذري ويا آهن. پوءِ سندن اعليٰ شان تي هن کان زياده ڪهڙي شيءِ دلالت ڪري جو سندن حالات ڪنهن به شيءِ جان واقف ٿي. بس هن کان وڌيڪ ڪو احتياج ناهي ـ وَلَيْسَ يَصِحُّ فِي الْأَذْهَانِ شَيْءٌ ∴ إِذَا احْتَاجَ النَّهَارُ إِلَى الدَّلِيلِ

مطلب ته جو ڏينهن هوندي جا دليل ڪوي ته هن جي ذهن ۾ ته ڪا شيءِ وهي ناهي انتهائي، اندي کي سج اڀرڻ جا دليل ڏيڻ تنهن مان نتيجو مٿي جو سوره آهي ـ عبارت رسالي جي مختصر هي آهي

حَتَّى قَالَ بَعْضُ الْمَشَايِخِ اِنَّ الْاِمَامَ تَرَكَ بَعْدَهُ كَرَامَتَيْنِ الْمَكْتُوبَاتِ وَالْاَوْلَادَ وَقُلْتُ كَانَّهُ الثَّالِثُ وَهُوَ الْخُلَفَاءُ الْعِظَامُ الْكِرَامُ فَاِنَّ طَرِيْقَتَهُ كَمَا انْتَشَرَتْ بِوَاسِطَةِ اَوْلَادِهِ اِنْتَشَرَتْ اَيْضًا بِوَاسِطَةِ خُلَفَائِهِ وَكَذٰلِكَ اَوْلَادُ اَوْلَادِهِ وَخُلَفَاءُ خُلَفَائِهِمْ وَهَلُمَّ جَرًّا اِلٰى زَمَانِنَا هٰذَا الخ[2]

مفتي غلام سرور چشتي قريشي خزينة الاصفياء ۽ حديقة الاولياء ۾ پڻ اهو مضمون لکيو آهي ته مڪتوبات ۽ سندن اولاد پاڻ کان پوءِ هنن جهان ۾ ڪرامت ڇڏي ويا آهن ـ

---

[1] اسان جيون نشانيون اسان تي دلالت ڪنديون رهنديون. (ترجمه)
اسان کان پوءِ اسان جون نشانين کي ڏسندا ڪريو

[2] الدرر المڪنونات النفيسة من المكتوبات الشريفة مطبوعه مڪه ص ١٨ جلد اول ـ

حضور اقدس امام رباني مجدد الف ثاني

قدس سره جي حليہ مبارڪ جو بيان

ــ حضور اقدس جو حليہ مبارڪ، جو حضرت سرورِ ڪائنات صلي الله عليه وسلم جي حليي مبارڪ سان نهايت مشابهت ٿو رکي تنھن جو هت اختصار سان بيان ڪرڻ ضروري ڄاڻي ٿو جو تن اهاب ڪين هڪ وڏي ڪرامت عطائي آهي - وَ لِلّٰهِ دَرُّ مَنْ قَالَ اَعْنِيْ حضرت قيوم الزمان مرشدنا شاه صفي الله قدس سره في منقبته ؎

روي پاڪش در شمائل با نبي　　　آنچنان بد کز حسن ابن علي
در صدف عالم چو گوهر بود او　　　اندر اين اعراض جوهر بود او
بعد پيغمبر در اقليم شهود　　　اينچنين شاهے نيايد در وجود

ــ سندن حليو مبارڪ طالبن کي ياد ڪرڻ ضروري آهي جنھن مان رابطو حاصل ٿيندو جو طالب لاءِ اڪسير اعظم آهي "سايه رهبر به است از راه حق"۔

ــ صاحب حضرات القدس جو ڪجي ٿو ته حضور اقدس جن جو حليو مبارڪ ڪڻڪ ورني اڇاڻ ڏانھن مائل، سندن نوراني پيشاني ڪشادي - ڳلن مبارڪن مان ايترو نور ٿي چمڪيو جو نظر ڪرڻ وقت اکين تي ورائي ڪياءِ نظر پوڻ مشڪل ٿي - سندن ڀرون ڪشاديون ڪمان وانگر طالبن جي دلين کي شڪار ڪندڙ ڊگهيون، ڪاريون ۽ سنهيون - اکيون سندن ڪشاديون ڪاريون انهن جي تمام ڪاري ۽ اڇاڻ انهن جي تمام اڇي - نڪ سندن ڊگهو ۽ سنهو هو - چپ ان جو ڏسين جي چنب جا، ڳاڙها ۽ سنهان واٽ ان وحدت جي پيا جو نتي ونه وڏو - ڏند مبارڪ ان حضرت اقدس جا ياقوت ۽ ميل ۽ بدخشان جي لال وانگر چمڪندڙ هوا - ڏاڙهي مبارڪ سندن گهاٽي ۽ ڊگهي ۽ مربع - سندن ڳلن مبارڪن تي ڏاڙهي مبارڪ جا وار وڌيل نه هوا - قد مبارڪ سندن پورو ۽ نازڪ اندام - سندن ٻانهون مبارڪ تي مک ۽ مرتبہ وڻي - سندن پيرن جي ڪڙين پڻ ڳلن جهڙي سهڻي - سندن ترين [illegible] چمڪندڙ - سندن پاڪ مبارڪ [illegible] هوندي هئي [illegible] آهي - سندن حُسن، يوسفي حُسْن جي خبر ٿي ڏني ۽ سندن وجاهت وجاهت خليل الرحمٰن جي - جنھن به ڪين ڏٺو ٿي بي اختيار "مَا هٰذَا بَشَرًا اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيْمٌ" جو ڪلمون زبان تي آندو

لہ اختصار ٻوڌ جو آهي - ٢ اشارو سيپاري ١٢ سورة يوسف رکوع ١٢ جي آيت سڳوري ڏانهن آهي - جنھن مصر جي زالن جڏهن حضرت يوسف کي حسن ۾ ڏٺو ته ... چئي ... ڇڏيون، ۽ ... ته ...

۽ "سُبْحَانَ اللهِ هٰذَا وَلِيُّ اللهِ" جو جملو ٿي چيو. "اذا رُءُوْا ذُكِرَ الله" گويا سندن شان ۾ وارد ٿي آهي. باوجود ڪفر جي غلبي ۽ اسلام جي ضعف جي، ڪيئن ڪافر به گهڻو سندن زيارت کان مشرف ٿي مسلمان ٿيا ۽ ڪيترا فاسق فاجر سندن حضور ۾ حاضر ٿي شرط توبه کان مشرف ٿي ولين ڪاملن ۾ داخل ٿيا. ڪيترا ڪين خواب ۾ سندن صورت مبارڪ جي ديدار کان مشرف ٿي رابطي کان شرف لهي سندن خدمت ۾ ٿي آيا. جا حضور جن مبارڪ خواب ۾ ٿي ڏٺائون ساڳي ٿي لڌائون. گهڻن ته سندن زيارت وقت خواب ۾ ذڪر حاصل ڪندا هوا. ڪي ارادو مريدي جو ڪري حضور ۾ حاضر ٿي شرط سندن ديدار ته سڄ سان پنهنجي قلب کي ذاڪر ڏسندا هوا. ٻئي جاءِ تي صاحب حضرات القدس جو، سيّد جان محمد تاجر نخشي کان روايت ٿو ڪري ته آئون تمام گهڻو حضور قدس امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي خدمت ۾ رهيو آهيان. جڏهن به سندن صورت مبارڪ ڏانهن ڏسندو هوس ته ڏهن موڪي سندن پيشاني ۽ ڳلن مبارڪن تي اسم الله جو چٽو ٿڪيل نظر ايندو هو. انتهى ملخصاً

¹ حضرت جامي رموز خفي ساعي اخفاءِ دقائق مخفي جناب محمد اصطفا صاحب لکهنوي سلمه الله القوي، حضور ۾ کهڙو نه چڱو عرض ڪيو آهي.

تيرے در پر پڑا آکر مجدد تيرا ديوانہ — دکھا دو پياری صورت زلف شب گوں چشم مستانہ
رخ روشن دکھائيں خواب ميں بھی مجھکو گر حضرت — جمال شمع روئے پاک کا ہو جاؤں پروانہ
خمار آيا مجھے ساقی کرم کی ہو نظر مجھ پر — چھلکتا جام ديکر پھر بنا دے مجھکو مستانہ
غلاموں ميں مجھے اپنے تصور کيجئے مولیٰ — خدا کے واسطے سمجھيں نہ ہرگز مجھکو بيگانہ
چنا کرتا ہوں تکتے دن کو تارے شب کو گنتا ہوں — دکھا کر چاند سی صورت بنايا مجھکو ديوانہ
ميرے مولیٰ ميرے آقا مجدد شيخ احمد ہيں — مجھے کيا ڈر چلا جاؤں گا محشر ميں دليرانہ
تيرے روضہ پہ حاضر ہيں تيرے مطلوب کے طالب — نگاہ لطف ہو سب پر ملے ديدار جانانہ
نہ جائے کوئی بھی محروم ساقی تيری محفل سے — جو ميخانہ سے اٹھے ہو پڑا مست و ديوانہ
ملا گو گرد احمر کی طرح مرشد مجھے کامل — زبان خلق کی جيسا سنا کرتے تھے افسانہ
نہ ہو سرہند کيونکر رشک گلزار جناں ہمدم — ميرے آقا مجدد شيخ احمد کا ہے کاشانہ
بنا دو اصطفا کو اصطفا اس رشک يوسف کا — کہ ہے دونوں جہاں جسکے خريداری کا بيعانہ

² مڪتوبات شريف مان راقم الحروف به مڪتوب شريف تبرڪاً هت اتاهين پيش ڪري ٿو، ڪه باڪ

(اڳين صفحي تان آيل) ۽ چوڻ لڳو ته پاڪ آهي خدا، هي آدمي نه آهي نه آهي هي مگر ملائڪ بزرگ. ١٢

جي اسرارن ۾ جو عربي زبان ۾ آهي - ٻيو نماز جي مدح ۾ جو فارسيءَ ۾ آهي -

بانگ جي اسرارن ۾ مڪتوب ٻي سوٽي جلد ٢

حمد ۽ صلواة کان بعد ڄاڻڻ گهرجي ته بانگ جا ڪلمات ستٽ آهن (حذف مڪررات) اَللّٰهُ اَکۡبَرُ :- يعني الله جلّ وعلا کي ڪنهن عابد جي عبادت جي ڪا حاجت ناهي - انهي مبهم معنيٰ جي لاءِ هي جملو (اَللّٰهُ اَکۡبَرُ) چار ڀيرا ورائي ورائي چيو ويو آهي اَشۡهَدُ اَنۡ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ :- يعني آئون شاهدي ٿو ڏيان ته باوجود ٻنهي جي ڪبريائيءَ عبادت کان بي پرواهه هجڻ جي عبادت جو حقدار ٻيو ڪوئي نه آهي سواءِ الله سبحانه وتعاليٰ آهي - اَشۡهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوۡلُ اللّٰهِ :- يعني آئون شاهدي ٿو ڏيان ته آنحضرت صلى الله عليه وسلم الله تعاليٰ جو رسول ءِ ابي طرف کان عبادتن جي وات پهچائڻ وارو آهي - ۽ حق تعاليٰ جي پاڪ درگاه جي لائق به اها عبادت آهي جا آنحضرت صلى الله عليه وسلم جي تبليغ جي جهت کان حاصل ٿيل هجي - حَيَّ عَلَى الصَّلٰوةِ حَيَّ عَلَى الۡفَلَاحِ :- هي ٻئي جملا اُهي آهن جن جي وسيلي نمازيءَ کي فرض نماز جي ادا ڪرڻ لاءِ سڏيو ٿو وڃي - اَللّٰهُ اَکۡبَرُ :- يعني ڪنهن جي به عبادت ان پاڪ درگاه جي لائق نه آهي - لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ ٥ يعني اهوئي حق تعاليٰ عبادت جو مستحق آهي - اگرچه ڪنهن کان به ان درگاه پاڪ جي لائق عبادت ٿي نٿي سگهي - نماز جي شان جي بزرگي هنن جملن جي بزرگي مان جي نماز جي اظهار لاءِ نهايت آهن سمجهڻ گهرجي - سالي ڪه نڪوست از بهارش پيداست :- اَللّٰهُمَّ اجۡعَلۡنِيۡ مِنَ الۡمُصَلِّيۡنَ الۡمُفۡلِحِيۡنَ بِحُرۡمَةِ سَيِّدِ الۡمُرۡسَلِيۡنَ عَلَيۡهِ وَعَلَيۡهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسۡلِيۡمَاتُ - اي الله جلّ وعلا تون مونکي سَيِّدِ الۡمُرۡسَلِيۡنَ صلى الله عليه وسلم جي مهابي فلاح حاصل ڪندڙ نمازين مان ڪري ڇڏ -

نماز جي باري ۾ مڪتوب ٻي سوچارن جلد اول

خداءِ توکي سعادت مند ڪري :- حمد ۽ صلواة کان بعد واضح هجي ته مُدّت کان هن ڳالهه جو تردد هو ته انهن عملن صالحن مان جن جي ڪرڻ تي اڪثر قرآن شريف جي آيتن ۾ حق سبحانه وتعاليٰ بهشت ۾ داخل ٿيڻ موقوف رکيو آهي ڇا اهي عمل صالح سڀ آهن يا ڪي بعض عمل جي سمورا عمل صالح مراد آهن ته پوءِ هي ته تمام مشڪل آهي جو ته سمورن عملن صالحن جي بجاءِ آڻڻ جي توفيق ڪنهن کي شايد حاصل ٿئي ته نهيو باقي آهي مشڪل، جيڪڏهن مراد بعض عملن جي ته به اهي سي به نامعلوم آهن، انهي مقرري جي ڪنهن کي معلوما ناهي - آخر خاص الله تعاليٰ جي فضل سان دل ۾ آيو ته عملن صالحن مان مراد شايد اسلام جا پنج رڪن آهن، جن تي اسلام جو بنياد آهي - جي اسلام جا هي پنج اصول (ڪلمون، نماز، روزو، حج، زڪواة) ڪامل طور ادا ٿين ته اميد آهي ته نجات ۽ فلاح يعني جو ڪاميابي حاصل ٿيندو - جو ته هي

فِيْ حَدِّ ذَاتِهَا عمل صالح آهن ۽ سمورن نيڪين ۽ منڪرات کان روڪيندڙ آهن. "اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ" (تحقيق نماز سمورين بي حيائين ۽ برن ڪمن کان روڪي ٿي) جي آيت انهي مطلب تي شاهد آهي ۽ جڏهن اسلام جي انهن پنجن رڪنن جو بجا آڻڻ ميسر ٿيو. تڏهن اميد آهي ته شڪر پڻ ادا ٿي ويو ۽ جڏهن شڪر ادا ٿيو تڏهن گويا عذاب کان بچاءُ ٿي ويو "مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ" (جڏهن توهان انجو شڪر ادا ڪيو ۽ ايمان آڻيو. تڏهن پوءِ الله تعالى توهان کي عذاب ڏئي ڇا ڪندو يعني نه ڪندو) پوءِ انهن پنجن رڪنن جي بجاءِ آڻڻ ۾ دل وجان سان ڪوشش ڪرڻ گهرجي. خصوصاً نماز جي ادائگي ۾ جا اهڙي دين جو ٿنڀ آهي. حتى المقدور نماز جي مستحبن مان ڪنهن به مستحب جي ڇڏڻ تي راضي ٿيڻ نه گهرجي. جي نماز کي ڪامل طور ڪنهن ادا ڪيو گويا اسلام جو اصل عظيم ان حاصل ڪيو ۽ جو ڪاري لاعجل متين يعني مضبوط رسي انجي هٿ ۾ آئي وَاللّٰهُ سبحانه الموفق. الله تعالى توفيق ڏيڻ وارو آهي.

ڄاڻڻ گهرجي ته نماز ۾ تڪبير چوڻ مان هن ڳالهه ڏي اشارو آهي ته حق تعالى عابدن جي عبادت ۽ نمازين جي نماز کان بي پرواهه ۽ برتر آهي ۽ انهي تڪبيرون جي رڪنن کان بعد آهن انهي هن ڳالهه تي انهن اشارو آهن ته هي رڪن جو ادا ٿيو حق تعالى جي پاڪ درگاه جي عبادت جي لائق نه آهي رڪوع جي تسبيح "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْمِ" ۾ جڏهن ته تڪبير جي معنى لحاظ ۾ آيل آهي. انهي ڪري بعد رڪوع جي تڪبير جو حڪم نه فرمايائون بلڪه "سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهٗ" چوڻ ۾ آيو آهي برخلاف ٻن سجدن جي اگرچه انهن ۾ به تسبيحون آهن رڪوع وانگر تڏهن هوندي به اول آخر سجدي جي تڪبير جو امر ٿيل آهي. سو هن لاءِ ته ڪنهن کي هي وهم نه ٿئي ته سجدن ۾ نهايت عاجزي ۽ هيٺاڻي ۽ نهايت ذلت ۽ انڪسار آهي تنهن ڪري حق عبادت جو ٿي چڪو. انهي وهم ٽارڻ لاءِ سجدن جي تسبيح ۾ لفظ اعلى (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلٰى) چوڻ جو حڪم ٿيو ۽ تڪبير جو به ٻنهي اول ۽ آخر سجدي ۾ چوڻ سنت ٿيو ۽ جڏهن ته نماز مؤمن جو معراج آهي انهي ڪري نماز جي پڇاڙي ۾ انهن جملن جي پڙهڻ جو حڪم فرمايو ويو جن جملن کان آنحضرت صلی الله عليه وسلم معراج رات مشرف ٿيو. يعني "اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوٰتُ وَالطَّيِّبٰتُ" حضور انور صلی الله عليه وسلم فرمايو. پوءِ الله تعالى "اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهٗ" فرمايو. ٻيهر حضرت رسول پاڪ فرمايو "اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصّٰلِحِيْنَ"

ك پاره ۲۱ سورة عنڪبوت رڪوع ۵ جي آيت ۴۵ ڏانهن اشارو آهي. ك پاره ۵ سورة نساء رڪوع ۲۱ جي آيت ڏانهن اشارو آهي پڇاڙي ۾ آيت جي هي آهي "وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيْمًا" يعني خدا قدردان جاڻندڙ آهي.

پوءِ جبرئيل فرمايو اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ ط = (تشييد المباني في تخريج مكاتيب امام رباني) پوءِ نمازي کي گهرجي ته نماز کي پنهنجو معراج بنائي ۽ نماز ۾ نهايت قرب حاصل ڪري - حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايو آهي اقرب ما يكون العبد من الرب في الصلوٰة سڀ کان زياده قرب، جو ٻانهي کي الله تعاليٰ سان حاصل ٿو ٿئي - اهو قرب نماز ۾ ٿو ٿئي - ۽ نمازي جڏهن ته الله تعاليٰ جي درگاهه ۾ مناجات ٿو ڪري ۽ نماز جي ادا ڪرڻ وقت حق تعاليٰ جي وڏائي ۽ جلاليت جو مشاهدو ٿو ڪري ته ان حق تعاليٰ جو رعب ۽ هيبت ان تي ظاهر ٿئي ٿي - انهي ڪري ان نمازي جي تسلي لاءِ نماز کي ٻن سلامن تي ختم ڪرڻ جو شارع امر فرمايو ۽ هي جو حديث نبوي علي صاحبها الصلوٰة والتحية جو حڪم آهي ته هر فرض کان بعد ٽيٽيهه دفعا سُبْحَانَ اللّٰهِ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ پڙهڻ گهرجي فقير (حضرت امام رباني مجدد الف ثاني) جي علم ۾ هن جو هي راز آهي ته نماز جي ادا ڪرڻ ۾ جو قصور ۽ ڪوتاهي واقع ٿي آهي انهي تلافي تسبيح ۽ تڪبير سان ڪئي وڃي ۽ پنهنجي عبادت جي ناتمام، نالائق ٿيڻ جو اقرار ڪيو وڃي ۽ جڏهن حق تعاليٰ جي توفيق سان کين ڪامل عبادت جو ادا ڪرڻ ميسر ٿئي - ته هن انهي نعمت جو حمد ۽ شڪر بجاءِ آڻڻ گهرجي ۽ حق تعاليٰ کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي به عبادت جو مستحق نه بنائڻ گهرجي - جڏهن شرطن ۽ ادبن سان ڪنهن کان نماز ادا ٿي وڃي پوءِ ته دل شامتين ڪلمن پاڪن سان تقصير ۽ ڪوتاهي جي تلافي ڪجي ۽ حق تعاليٰ کان سواءِ ڪنهن غير کي مستحق عبادت جو نه ڄاڻيو وڃي ته هن اميد آهي ته اها نماز حق تعاليٰ جي نزديڪ قبوليت جي لائق ٿيندي ۽ اهو نمازي عذاب کان ڇوٽڪارو حاصل ڪندو - اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُصَلِّيْنَ الْمُفْلِحِيْنَ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ وَعَلٰى اٰلِهٖ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ

هن مڪتوب شريف کان بعد نماز جي اسرارن ۽ مبتدين ۽ عامي ۽ منتهي جي نمازن ۾ فرق جي ذڪر ۾ هڪ عجيب مڪتوب آهي، شائق ان تي ملاحظو ڪن -

۲۶۶

مڪتوب ٻه سو ڇاهٺ جلد اول ۾ عجيب عجيب عقيدا بيان فرمايا اٿن - جنهن ۾ نماز وضو جي فضيلت ۽ راڳ ۽ سرود ۽ نچڻ ۽ سماع کان به سخت منع فرمائي اٿن - ان شاءَ الله ته اهو مڪتوب شريف ۽ ٻيو "مريدن کي شيخ جا ڪهڙا ادب گهرجن" اهي ٻئي مڪتوب ان شاءَ الله تعاليٰ جي حياتي ۽ فاڪيه ته سنڌي ۾ ترجمو ڪندس - ڏي تعاليٰ شال منهنجون اميدون دني دنيوي پوريون ڪري فرمائيندو - يَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ آمِيْنًا

حضور انور مجدد منور الف ثاني رضي الله عنه جي عبادات ۽ عادات ۽ بعض عقيدن سڳورن جو بالڪل مختصر بيان

وقتش همه صرف در عبادت
هر عادت اوست خرق عادت

حضور انور قيوم رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي سمورين حالات خاص الخاص عبادات ۽ ڪرامات ۾ داخل آهي. حضور انور جي هر عادت خرق عادت آهي. هت آئون ان بابت جي فصل ڇهين ۽ ستين تان قدري لکان ٿو. جيڪا هن ٻئي ڪتاب تان ڪجهه لکن ٿا انهي جو الذين سن.

سنت محمدي صلي الله عليه وسلم جو عشق

حضور جن جي عادت ۽ خلق سڀ سنت محمدي صلي الله عليه وسلم جي تابعداري هئي. جيئن تہ پاڻ گهڻو ڪري فرمائيندا هوا تہ منهنجو عمل ۽ منهنجو ڪم ڪجهن بہ ڪم جو ناهي. جيڪي بہ مون کي حق سبحانه وتعالى عطا ڪيو آهي خاص سندس فضل ۽ ڪرم آهي. جناب حضرت سيد الاولين والآخرين صلي الله عليه وسلم جو اتباع ڪرڻ جو ڀلو آهي. پاڻ جناب رسول مقبول صلي الله عليه وسلم جي سنت تي قائم رهڻ جي بالڪل گهڻي کان گهڻي ڪوشش ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا تہ اهو سڀ ڪجهه اتباع سبب عطا ڪيو اٿن ۽ جيڪي عطا نہ ڪيو اٿن انهي جو سبب اهو آهي تہ بمقتضائي بشريت، مون کان اتباع سنت محمدي علي صاحبها الصلواة والتحية ۾ ڪو قصور ۽ ڪوتاهي واقع ٿي هوندي يا ٿئي ٿي. جيئن تہ هڪ ڏينهن جو ذڪر آهي تہ پاڻ ٿي فرمايائون تہ مون وسر ڀولي ۾ پاخاني ۾ وڃڻ وقت اول ساڄو پير اندر رکيو جو ترڪ سنت نبوي آهي، انهي ڏينهن ڪيترا باطني احوال مون تي بند ٿي ويا ——— حضور جن جي نهن مبارڪن تي اگرچ مس جو بالڪل تورو نشان هوندو هو تہ بہ انهي صفائي ڪا لنساء مس جي نشان سان پاخاني ۾ وڃڻ ترڪ ادب ڄاڻندا هوا جيئن تہ هڪ مثال مٿي ڏني آيو.

مستحب جي محبت

هڪ ڏينهن حضور انور مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن مولانا محمد صالح ملتاني (صاحب روضه جي ڪيس جيلاني ڪيو آهي ۽ سلسلي ۾ ختلاني) کي فرمايو تہ تيلهي مان ٽي لونگ ڪڍي اچ. حڪم موجب ويو ۽ ڇهه لونگ ڪڍي آيو. حضور جن مٿس گهڻو رنج ٿيا ۽ فرمائي حديث شريف "إِنَّ اللّٰهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ" تو اڪي جي پيڄنه عايت ڪئي. اگرچ اڪي جي رعايت مستحب آهي معلوم ناهي تہ خلق مستحب کي الائي ڇا ڪري سمجهيو آهي. مستحب الله تعالى جي پسند ڪيل شيءِ کي چئبو آهي آئون مستحب جي ايتري رعايت تو ڪيان جو وضو ۽ وقت منهن ڌوئندي ڪوشش تو ڪريان

له هي حديث شريف سنن الڪبري بيهقي باب الوتر ۾ آهي.

تہ اوّل سڀ ڳالھيون ٻاڌيون ويون جو تہ تيممُ بہ مستحب آهي.

حضور جن جي ڪمال پرهيزگاري

هڪ ڀيري حضور انور منور مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن نفلي روزن رکڻ تي بالڪل گهڻو توجهہ فرمايو حالانڪ پاڻ تاز و بيماري مان اُٿيا هوا ۽ بدن مبارڪ ۾ ضعيف هوا، اهڙي هيڻائي ڏانهن روزو رکڻ بالڪل ڏکيو هو. جڏهن حضور انور کان پڇيو ويو تہ حضرت اهي ڪهڙا روزا رکو. فرمايائون تہ رمضان شريف جي انهن روزن مبارڪ جي قضا احتياطي طور رکان جن ۾ استنجاڪرڻ جو اتفاق ٿيو هو. پوءِ پنهنجي والد شريف حضرت مخدوم قدس سرہٗ جو بيان ڪرڻ لڳا تہ حتي الامڪان رمضان جي روزي ۾ استنجا نہ ڪندا هوا جي لاچار ڪين استنجا جي ضرورت پوندي هُئي تہ ان روزي جي قضا ڪندا هوا. سبحان الله! نعم السلف نعم الخلف.

پدر نورو پسر نورست مشهور ازينجا فهم ڪن نُورٌ عَلٰے نُورٍ

منقول آهي تہ هڪ ڏينهن حضور جن رضي الله عنه پلنگ تي ٽيڪ ڏيون ويٺا هوا تہ اوچتو ڪجھ پريشان ٿي اُٿي ويٺا. فرمايائون تہ معلوم ٿو ٿئي تہ پلنگ جي هيٺان ڪو ڪاغذ پيل آهي اگرچہ هي ڪين معلوم نہ ٿيو هو تہ ان تي ڇا لکيل آهي ۽ ڪنهن رکيو آهي مگر پاڻ ايتري جاچ تائين دير ڪرڻ بہ ادب جو ترڪ ڄاتائون.

قرآن شريف جو ادب

سلسلہ ۽ روضہ ۾ آهي تہ هڪ ڀيري سنڌ ن حضور ۾ حافظ سڳورن قرآن شريف ٿي پڙهيو. پاڻ خيال فرمايائون تہ منهنجي هيٺان وڇائون وغيرہ زيادہ آهي ۽ هن ڪلام مجيد پڙهڻ واري جي هيٺان گهٽ آهي. ان خيال اچڻ شرط جهٽ پٽ پنهنجي هيٺان پيل وڇائون ويڙهي ڇڏيائون. اھ

رياضت: هڪ امير ماڻهوءَ کي حضور قدس رضي الله عنہ جي احوال ۾ تردد هئندو هو، هڪ ڀيري وقت جي هڪ وڏي قاضي اهل فضل، صاحب علم ۽ عمل کان پڇڻ لڳو تہ حضور مجدد الف ثاني رضي الله عنہ جن، جي اوهانجي پاڙي ۾ آهن، سندن حالات کان مونکي واقف ڪيو. قاضي صاحب فرمائڻ لڳو تہ ”هن جماعت (اولياءِ ڪرام) جي حالات اسان کان معلوم ٿيڻ مشڪل آهي مگر ايتري قدر چوان ٿو تہ مونکي سندن عادات ۽ اطوار ڏسڻ سان ڳوڙها اچي ويا ۽ انهن جي رياضتن ۽ مجاهدن ڪرڻ تي يقين ٿو ٿئي جو تہ ڪتابن ۾ اوليائن جي رياضتن ۽ مجاهدن کي ڏسڻ وقت خيال ٿيندو هو تہ هي رڳو انهن جي مريدن اجايو وڌاءُ ڪيو آهي. پر جڏهن مون هن

لہ السلسلة الذهبية في احوال اكابر النقشبندية الجديدية مطبع مجتبائي ص ۹۱
ئہ روضة القيوميہ رکن اول مترجم اردو مطبوعہ لاهور ص ۲۴۵

(مجدد الف ثاني) جي حالات اکين سان ڏٺي ته ٿي ته هو نکي يقين ٿيو ته اهي ڪتاب لکندڙ حق تي هوندا بلڪ ايتري قدر ٿو چوان ته انهن اگوڻن وليُن سڳورن قدس الله تعاليٰ اسرارهم جي حالات پوري نه لکي اٿن" بي شڪ حق به آئين آهي جئن انهيءَ قاضي سڳوري فرمايو، جو ته ڪنهن کي طاقت آهي جو ڪامل ولين سڳورن جي سموري حالات لکي سگهي - واقعي اهو مثيون عالم ﷺ علم ۽ ادب جو جهو - جزاه الله عنا خير الجزاء

حضور انور جي خدمت ۾ هڪ سعادت مند جنهن جي حوالي وضوء جو پاڻي پهچائڻ وغيره هوندو هو سان ڪان روايت آهي ته آئون حضور جن کي ڪنهن وقت عبادت کان فارغ نه ڏسندو هوس البت ڏينهن جو قيلولي جو وقت ڏ بيپهرن جو آرام جو سنت نبوي آهي) ۽ ڪجهه حضورات جو آرام ڪندا هوا ياد رهي ته سڄي رات جاڳڻ بدعت آهي - پاڻ پنهنجن طالبن کي به هميشه ذڪر ۽ مراقبي جي ترغيب ڏيار يندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته دنيا عمل ڪرڻ جي جاءِ ۽ آخرت جي پوک جو مقام آهي - انهيءَ واسطي پنهنجي حضور ۽ باطن کي ظاهري عملن ۽ ادبن جي رعايت سان محڪم ڪندا رهو -

حضراتن نقشبندن سڳورن جو سڀ عمل سنت جي موافق آهي

ڪن ماڻهن حضرات خواجگان نقشبنديه جي ڪتابن مان اِئين سمجهيو آهي ته عمل ٿوري ڪرڻ جو ارشاد ڪيو اٿن حالانڪ ائين سمجهڻ پوري ناهي خواجگان نقشبنديه جو طريقو حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم جي پيروي سان بالڪل مطابق ۽ موافق آهي حضرت رسول مقبول صلي الله عليه وسلم جو مقام محبوبيت ۽ علو منزلت حاصل ٿيڻ جي باوجود هي حال هو جو سندن قدم مبارڪ عبادت جي گهڻائي سبب سُڄي پوندا هوا - باقي ايتري قدر ضروري آهي ته خواجگان جي طريقي جي شروعات ۽ درميان ۾ جڏهن سڪر[1] ۽ جذبات گهڻو تحقق ٿو ٿئي ته ان سان ته هن سُڪر ۽ استغراق[2] سبب عمل ٿوري وڪر ٿو ٿيو - انهيءَ ڪري انهن اصولن ۾ فرضن، واجبن ۽ مؤڪد سنتن تي اڪتفا ڪئي اٿن، هنن ضمني سيني ڳالهين جي باوجود عزيمت جي رعايت کي هر حال ۾ ضروري سمجهيو اٿن - هي سندن فعل ڏ ذڪر يا جي قسمن مان آهي - خصوصا جذبات ۽ غلبات جي حالت ۾ - پر جڏهن تلوينات[3] جي درجن کي طيءَ ڪري تمڪين[4] جي درجي تي پهچن ته ته هن لازمي طرح انهن کان عبادت جي گهڻائي ظهور ۾ اچي ٿي ۽ ترقيات عاليه تائين پهچي

حضور جن جي علم فقه سان محبت

اگرچه حضور جن کي فقهي مسئلن جو پورو ديلو وحافظو هو ۽ ڪيئن اصول فقه ۾ پڻ گهڻو مهادر وهو، پر پرهيزگاري جي ڪمال سبب اڪثر فقهي مسئلا فقه جي معتبر ڪتابن مان تلاش ڪندا هوا ۽ انهيءَ ڪري سفر خواه حضر ۾ اهي ڪتاب ساڻ هوندا هئين هميشه مفتيٰ به قول کي اختيار ڪندا هوا - جيڪڏهن جواز ۽ عدم جواز حرمت جي باري ۾ فقيهن جي درميان

---

[1] سُڪر: لغت ۾ مستي، صوفين جي اصطلاح ۾ محبت الاهي جي ڪري بي هوشي جي حالت پيدا ٿيڻ کي چئبو آهي - [2] استغراق: لغت ۾ محو ٿي وڃڻ کي چئبو آهي صوفين جي اصطلاح ۾ ذڪر ۽ محبت الاهي ۾ محو ٿيڻ کي چئبو آهي [3] تلوينات: جمع تلوين جو آهي تلوين لغت ۾ رنگا رنگ ٿيڻ (باقي ...)

تعارض ۽ اختلاف ٿين وهو ته پاڻ عدم جواز ۽ حرمت جي طرف کي ترجيح ڏيندا هوا ۽ جيتري قدر به ممڪن
ٿي سگهندو هو ته فقيهن جي قولن جي درميان جمع ۽ تطبيق کي عمل ۾ آڻيندا هوا ۽ جن مسئلن ۾
حضرت امام اعظم رضي الله عنه ۽ صاحبين رضي الله عنهما جو اختلاف آهي پوءِ اگرچه فتويٰ صاحبين
جي قول تي به هجي ته انهن ۾ ڪن ڪن احتياطن ۾ حضرت امام اعظم جي فرمودي تي عمل ڪندا
هوا - جئن ته قبرن جي زيارت وقت قرآن شريف پڙهڻ حضرت امام اعظم رضي الله عنه جي نزديڪ مڪروه
۽ حضرات صاحبين وٽ جائز آهي - انهي سبب ڪري پاڻ گهڻو ڪري قبرن تي قرآن مجيد پڙهندا هوا ڪين
حضرت امام اعظم جي مذهب جي رعايت ڪري قرآن شريف نه پڙهندا هوا، بلڪه دعا تي اڪتفا ڪئيندا هوا

امامت هميشه پاڻ ڪرائيندا هوا

امامت گهڻو ڪري هميشه حضور جن پاڻ ڪرائيندا هوا - خواجه محمد هاشم
قدس سره صاحب زبده جي دل ۾ خطرو پيو ته حضور جن جي هميشه امامت
ڪرائڻ ۾ ڪو سبب ضرور هوندو - انهي خطري سان حضور انور ۾ حاضر ٿيو - پاڻ ڪجهه ذڪر جميع
مذاهب جي متعلق ڪري فرمايائون ته شافعي ۽ مالڪي مذهب ۾ فاتحه (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) سورة پڙهڻ کان سواءِ
نماز درست نه ٿي ٿئي ۽ صحيح حديثون به انهي ڳالهه تي دلالت ٿيون ڪن - انهي ڪري انهن مذهبن
وارا امام جي پٺيان به فاتحه ٿا پڙهن ۽ جڏهن ته حضرت امام اعظم جي نزديڪ امام جي قرأت خود جماعتي
جي قرأت آهي تنهن ڪري حنفي مذهب ۾ امام جي پٺيان فاتحه پڙهڻ جي ضرورت ناهي - هن ڳالهه تي متاخرين حنفي
فقيهن جو اتفاق آهي اگرچه ڪن فقيهن فاتحه پڙهڻ جي اجازت به ڏني آهي پر اهي روايتون مرجوحه ۽
غير مفتيٰ بها آهن - جتي ته آءٌ حتي الامڪان انهي طرح ڪوشش ڪندو آهيان جنهن ۾ ٻنهي
مذهبن جي موافقت ٿئي، ان ڪري اها صورت هن ۾ نظر آئي ته آءٌ امامت ڪرايان"۔

غرض ته حضور جن جو عمل خواه سيارو هجي خواه اونهارو، خواه سفر هجي خواه حضر هر حالت ۾
هن طرح هو ته گهڻو ڪري اڌ رات کان پوءِ اٿندا ۽ مسنونه دعائون پڙهندا هوا ۽ ڪمال احتياط سان
وضو ڪندا هوا ۽ مستحبن جي ايتري قدر رعايت ڪندا هوا جو ان کان زياده رعايت ٿيڻ ممڪن ناهي اهڙي
ته وضو پاڻ ڪندا هوا - ٻيو ڪنهن وضو نه ڪرائيندا هوا -

حضور جن جي وضو ڪرڻ جو طريقو

قبله ڏانهن منهن ڪري ويهندا هوا ۽ پيرن مبارڪن ڌوئڻ وقت ذرا اتر جي طرف مائل
هوا ۽ هر هڪ نماز جي وقت وضو ڪرڻ مهل ڏندڻ ضرور ڏيندا هوا ۽ هر وقت لئي تازو
٩٠ وضو ڪندا هوا - بلڪه هڪ وضوءَ سان ڪيترئي نمازون پڙهندا هوا - ڪذا في السلسلة (ص)
وضوءَ جي عضون کي ٽي دفعا ڌوئيندا هوا ۽ سيڪڻهن پيري سا عضون تان پاڻي انهي طرح ٿي

ڇڏيندا هوا جو تيئن ڪرڻ جو احتمال نه رهندو هو ته ڪنهن ٻاڻيءَ جي ٻاري ۾ نجاست رهجي ۽ طهارت ۾ شڪ رهي. جو فقيهن ۾ اختلاف آهي اگرچه فتويٰ طهارت تي آهي. پر پاڻ احوط تي عمل ڪندا هوا ۽ هر عضوي ڌوئڻ وقت اشهد ڪلمون ۽ ماثور دعائون پڙهندا هوا جي تڪمله مشڪوٰة شريف وغيره ڪتابن، حديث، فقه ۽ ڪتاب عوارف المعارف ۾ منقول آهن.[1] وضوءَ جي ادا ڪرڻ بعد چشمه حق بين جي ڪنڊ آسمان ڏانهن متوجه ڪري دعائون مسنون پڙهندا هوا.

تهجد نماز ۽ ٻي عبادت

تمام گهڻي حضور ۽ طمانيت سان نماز تهجد ادا ڪري ڇڏيندا هوا ۽ وڏي قرآت سان پڙهندا هوا جو عجيب تاثير ڪانسواءِ ادا ٿيڻ بالڪل مشڪل آهي جئن حضرت خليفة الله خواجه محمد زبير رضي الله عنه کان روضه ۾ روايت آهي ته حضور الور مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن تهجد ۾ سڄو پارو ۽ سورة يٰسٓ پڙهندا هوا. اهو نماز تهجد خواه اشراق ۽ نماز زوال ۾ سورة يٰسٓ گهڻي قدر پڙهندا هوا ايتري قدر جو ڪڏهن ڪڏهن نماز ۾ اسان، اسان پيرا سورة يٰسٓ مبارڪ پڙهي ڇڏيندا هوا. هي سڀ ذڪر ابتدا جو آهي. آخر عمر ۾ حضور جن تهجد ڪانسواءِ ٻين نفلن ۾ قرآن شريف جو ختم پڙهڻ فرمائيندا هوا.

خود قوی تر می شود خمر کہن
خاصه آن خمرے که باشد من لدن

نماز تهجد کان پوءِ مراقبو ڪندا هوا ۽ وري صبح صادق ٿيڻ تائين مسنون طور تي ديد آرام ڪندا هوا جئن ته تهجد ٻن ننڊن جي وچ ۾ ٿئي.

فجر نماز ۽ اشراق:— صبح صادق ٿيڻ شرط تازو وضو ساري فجر جي نماز ۾ مشغول ٿيندا هوا فجر جي سنت حويلي مبارڪ ۾ پڙهي پوءِ ٻاهر نڪرندا هوا ۽ سنت ۽ فرض جي درمياني وقت ۾ تسبيح ۽ تهليل آهستي آهستي پڙهندا رهندا هوا سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهٖ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيْمِ. انهي طرح پڙهڻ فرمائيندا هوا. فرض ادا ڪرڻ کان پوءِ اشراق تائين مريدن سان حلقو ڪري مراقبو ڪرڻ فرمائيندا هوا. سج اڀرڻ بعد ٻه ٻه يعني ڪل چار رڪعتون اشراق جي نماز پڙهندا هوا. پوءِ تسبيحون، ماثوره دعائون جي انهي وقت جي لاءِ حديث ۾ وارد ٿيون آهن پڙهندا هوا. پوءِ حويلي مبارڪ ڏانهن تشريف فرمائي اهل عيال ڏانهن متوجه ٿيندا هوا ۽ خانگي امورن ۾ مشغول ٿيندا هوا. تنهن کان پوءِ خلوت ۾ ويهي قرآن شريف جي تلاوت ڪندا هوا. تلاوت کان پوءِ طالبن جي حالات دريافت ڪندا هوا ۽ انهن کي گهرائي ڪانئن

---

[1] روضة القيوميه رڪن اوّل مترجمار دو مطبوعه لاهور ص ٣٤٦. (باقي ص ٣٥٨)
(امتن ص ٣٥٦ تان) سوفين جي اصطلاح ۾ تکوين [illegible]

حالات پيدا ٿيندا هئا - خاص طالبن کي گهرائي تائين اسرار ۽ معرفتن جي بيان کان مشرف فرمائيندا هئا

حضور جن جا اسرار عاليه ٽي قسم آهن

حضور جن کي هڪ قسم اسرارن جو اهو عطا ٿيو جنهن کي پاڻ هر گز دل تان زبان تي نه آندائون - خواه سندن ڪو محرم راز هجي يا غير محرم راز ڪنهن سان به بيان نه ڪيائون جيئن ته خواجه حسام الدين احمد قدس سره ڏانهن هڪ مڪتوب شريف ارقام فرمايو اٿن جنهن ۾ ظاهر آهي ته ڪين اهو قسم اظهار ڪرڻ خدائي منع ٿيل "وَيَضِيقُ صَدْرِي[1] وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي" جو مصداق اهو قسم آهي انهي ٻئي قسم مان اسرار حقائق مقطعات قرآني متشابهات آيات فرقاني آهن، جن کي اشاري سان بيان ڪرڻ به ڪين مشڪل ٿي لڳو - فقط هڪ ٻه مقطعات قرآن مان ڪوڙ جي معنيٰ، سا به گهڻي ڪوشش سان پنهنجي فرزند جگر گوشه حضرت خواجه عروة الوثقيٰ رضي الله عنه کي ٻڌائي اٿن جيئن گذريو - ٻيو قسم خاص ماڻهن کي خلاصي جاء ۾ گهرائي در دروازو بند ڪرائي ٻاهران ماڻهون ويهاري بيان ڪري ٻڌائيندا هئا جي اتفاق سان ڪو اغيار ان مان ڪنهن مجلس خاص ۾ اچي سهي ها ته هو ته تقرير جو رنگ ڦيرائي ڇڏيندا هئا بلڪه سندن اولاد مان يا خليفن مان ڪو ڪين عرض ڪندو هو ته هن قسم جا اسرار تحرير فرمايو، انهن جي عرض تي ڪي اهڙا اسرار به خاص پيرايه ۾ تحرير فرمايا اٿن، مگر انهن کي هر ڪو هر گز نه سمجهي سگهندو - جنهن تقرير فرمائيندا هئا ته هن ٻڌندڙن تي هڪ عجيب حالت گذرندي هئي ڪين اهڙو سڪر ۽ حضور نصيب ٿيندو هو جو لکڻ کان ٻاهر آهي مجلس ختم ٿيڻ تي جنهن مهل آهي ٻاهر نڪرندا هئا ته انهن ائين معلوم ٿيندو هو ته جڻ ڪي ميخاني مان بي هوش ٿي نڪتا آهن -

حضور جن جو اولاد امجاد قدس الله تعالىٰ اسرارهم ۽ سندن پيا همراز سڀ ۽ اهو ذوق ۾ رهندا هوا ته ڪڏهن وقت ايندو جو حضور جن دري به گهرائي اسان مشتاقن کي هن خلعت ۽ اسرار ٻڌائيندا -

از دل نرود لذت حرف دل او　　در بست ڪه از گوش برون نتوان ڪرد

ٽيون قسم، اهي اسرار ۽ معرفتون آهن جي مڪتوبات شريف ۽ رسالن ۾ موجود آهن، ٽئي ٽيون قسم به جيڪي هن پاڻ زبان درفشان سان فرمائيندا هوا ته معرفتن جو هڪ پيو لباس ٿيندو هو - يا هن طرح جڏهن ته جيڪي پاڻ زبان مبارڪ سان فرمائيندا هوا حال هو ۽ جو قلم سان تحرير فرمائيندا هوا قال هو - يا هي ته جيڪي ارقام فرمايائون سا معرفت آهي جيڪي زباني فرمايائون سو القائي نسبت ۽ عطائي نعمت آهي جو ته جيڪي فرمائيندا هوا ٻڌندڙن کي انهي نعمت جو القاء ٿيندو هو -

---

[1] اشارو سيپاري ۱۹ ۽ سورة الشعراء ۱ ۽ رڪوع ۲ جي آيت ۱۳ ڏانهن آهي ...
ترجمو: ۽ تنگ ٿئي ٿو منهنجو سينو ۽ نٿي هلي منهنجي زبان پوء پيغمبر ٻانهن ڏانهن ...

ع— معرفت ۾ اسرار بيان ڪرڻ ۾ سندن طريقو هيءُ هو ته جيستائين صبح صادق وانگر
مٿن اهو ڪشف نه ٿيندو هو تيستائين رڳو قوت علمي جي زور تي اهو بيان نه ڪندا هوا. هڪ ڀيري
اجمير شريف جي منزل تي حضرت شيخ عبدالحق جي فرزند شيخ نورالحق کانئن حضرت يعقوب جو حضرت
يوسف علیٰ نبينا وعليهما الصلوٰة والسلام سان محبت هوڻ جو باعث پڇيو. پاڻ فرمايائون جڏهن ڪشف
صريح ٿيندم جواب تفصيل سان لکندس. جڏهن شيخ نورالحق موٽي ويو. خواجه محمد هاشم کي فرمايائون
ته رڳو علمي زور تي جواب ڏيڻ منهنجو قاعدو ناهي. اميد ته هن مسئلي جو جلد ڪشف صريح حاصل
ٿيندم. ٻئي ڏينهن تي تهجد جي نماز کان بعد مس ۽ قلم گهرائي فرمايائون "مونکي حق سبحانه وتعالیٰ هن
مسئلي جو تحقيقات تفصيل سان عطا فرمايو آهي". پاڻ مڪتوب لکي شيخ موصوف ڏانهن موڪليائون
حضور جن جي هڪ مخلص خواجه محمد هاشم کي چيو ته حضور جن هن مڪتوب شريف ۾ پنهنجون
خصوصيتون خاص رمز ۽ اشاري سان درج فرمايون آهن. شيخ صاحب وٽ ان وقت امين ۽ خائن
سان آمد رفت ٿئي ٿي مبادا شيخ صاحب حضور جن جو مڪتوب شريف انهن کي پڙهائي ڏئي ۽ اڳوڻي طرح
قيل قال جو در وا ڪري ويهن. تنهن تي خواجه محمد هاشم حضور ۾ مٿيون مضمون عرض ڪيو. پاڻ
فرمايائون ته اها ڪهڙي ڳالهه آهي جنهن جي ظاهر ٿيڻ جي صورت ۾ دوستن کي خطرو آهي. خواجه
صاحب عرض ڪيو ته "بقية النخل وارو قصو جنهن مان خمير طينت جي راز جو اشارو آهي"
پاڻ مرڪي ٿورو مراقبو ڪري منهن مبارڪ کڻي هيءُ بيت پڙهيائون ته

يارب آن غنچهٔ خندان که سپردی به منش — می سپارم بتو از چشم حسود چمنش

ع— حاصل ڪلام پاڻ انهيءَ طرف ڪو توجه نه فرمايائون ۽ حفظ الاهي جي پرده ۾ ئي مائن ۾
رهيا جيئن ته اهو مڪتوب شريف خلق ۾ شايع ٿيو پر جنهن ڳالهه جو خطرو هو ظهور ۾ نه آيو هي به
سندن هڪ وڏي ڪرامت آهي.

حضور جن جي طالبن کي هدايت

پاڻ طالبن کي اسرار ۽ معرفتون ٻڌائي پوءِ استعداد موافق ڪين نسبت ۽
فيض عطا ڪندا هوا ۽ جيڪي طالبن جي دلين ۾ ارادا هوندا هوا ۽ انهن
تي جو ٻيا احوال باطني ظاهر ٿيندا هوا ان کان انهن کي واقف ڪندا هوا ۽ سڀني کي سنت محمدي
صلی الله عليه وسلم جي تابعداري، ذڪر جي هميشگي، حضور، مراقبي ڪرڻ ۽ حال باطني جي لڪائڻ
لاءِ تاڪيد ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته جيڪڏهن دنيا ومافيها ۾ هڪ فعل به جو حق سبحانه وتعالیٰ
جي رضامندي موافق معلوم ٿئي ۽ توهان ان تي عمل ڪريو ته ان کي غنيمت ڄاڻو ۽ هن جو

مثال هن طرح سمجهو ته هڪ شخص چند ٽڪرن جي بدلي نفيس جواهر خريد ڪري ۽ جمادات جي
عوض روح کي حاصل ڪري -

ڪلمي طيب جي تعريف

ڪلمه طيب - لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ - جي متعلق فرمائيندا هوا ته سمورو جهان هن ڪلام معظم جي ڀاسي ۾ آهي - سڀني جي مقابلي ۾ جيڪڏهن سارو جهان ڪلمي جي اڳيان هڪ قطره جيترو ٿئي ته به غنيمت آهي پر هڪ قطره جو حڪم نٿو رکي سگهي - هي ڪلمون طيب ڪمالات ولايت ۽ نبوت جو جامع آهي - ماڻهون عجب ٿا ڪائن ته ڪو هن ڪلمي پڙهڻ سان بهشت ۾ ڪئن داخل ٿيو - مگر هن فقير (مجدد الف ثاني) کي معلوم ٿيو آهي ته "جيڪڏهن هن هڪ ڪلمي جي بدلي ۾ حق سبحانه وتعالى ساري جهان کي بخشي ڇڏي ۽ بهشت ۾ نصيب ڪري ته به شڪ ٿي سگهي ٿو - جيڪڏهن هن ڪلمي جون برڪتون تقسيم ڪجن ته جيڪر سمورو جهان ابد الآباد تائين آباد ۽ ڀاڌل ٿي پوي - پر هي ته آهي ته هن ڪلمي جي برڪت پڙهندڙن جي سندن مرتبن جي قدر ئي پهچي جيتري قدر پڙهندڙ صاحب مرتبي جو هوندو اوتري قدر ان جي برڪت پهچندي - پڻ پاڻ فرمائيندا هوا ته دنيا ۾ ڪاسد ۽ مقصد هن ڳالهه جي برابر معلوم نٿو ٿي سگهي جو هڪ شخص گوشه ٿي جاءِ ۾ تنها ويهي ڪلمون طيب پڙهي ۽ ان جي حظ ۽ خوشي ۾ رهي - پر جا ڪي جو سمورو ٻيون سڀ ون حاصل ٿي ٿيون ٿين -

ــ پاڻ طالبن کي فقه جي معتبر ڪتابن جي مطالعي ڪرڻ جو تاڪيد ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته دين جي عالمن شرع شريف جي احڪامن جي تحقيقات ڪئي آهي ته ڪهڙا ڪم سنت ۾ داخل آهن جن تي عمل ڪجي ۽ ڪهڙا ڪم بدعت آهن جن کان پري رهجي جو ته رسول مقبول صلي الله عليه وسلم جي وقت مبارڪ کان هي زمانو پري ٿي ويو آهي ۽ گهڻا فساد، بدعتون ۽ فسق فجور هن زماني ۾ ظاهر ٿي چڪا آهن - انهي ڪري سنت نبويه على صاحبها الصلوات والسلام جي ڏيئي جي سوجهري حاصل ڪرڻ کان سواءِ وات مڻ مشڪل آهي - پڻ فرمائيندا هوا ته اولياء ڪرام قدس الله تعالى اسرارهم ولايت جي ڪهڙي درجي کي پهچن ته به مجتهدن جي تقليد ۾ عام مومنن وانگر آهن ۽ انهن جو ڪشف ۽ الهام هن باب ۾ ڪو به فائدو نٿو ڏئي اگرچه اوليائن جا ڪشف ۽ الهام اسرار خفيه ۾ مفيد آهن پر حلت ۽ حرمت شرعيه جا مثبت نه آهن جئن ڪن جاهلن سمجهيو آهي -

ــ ذوالنون مصري رحمة الله عليه ۽ حضرت بسطامي رحمة الله عليه ۽ حضرت جنيد بغدادي رحمة الله عليه ۽ حضرت شبلي رحمة الله عليه ۽ ٻيا امت جا سمورا ولي قدس الله تعالى اسرارهم امامن

مجتهدن ”حضرت امام اعظم، امام شافعي، امام مالڪ، امام احمد بن حنبل“ جا مقلد
ٿيا انهن جا تابع رهيا آهن باقي انهن اوليائن ڪرام کي هڪ ٻي فضيلت حاصل آهي يعني اهي
اهي باب ڪشف، مجاهدي، تجليات ۽ ظهورات جا آهن ۽ محبوب حقيقي جي سلطاني جي غلبه
محبت سببان سندن ما سوي کان جدائي، ديد و دانش غير و غيريت کان آزادي ڏنا آهن جي
حاصل اٿن ته انهي ڪان جي واصل آهن ته پاڻ انهي ڪان - عالم ۾ ٻي عالم ۽ باخود ۾ بيخود آهن
(الي آن قال) انهن جو پهريون قدم نسيان ما سوي آهي ۽ ٻيو قدم آفاق ۽ انفس کان ٻاهر آهي - انهن
الهام سچو ۽ انهن جو ڪلام انهن سان آهي - جيئن مجتهدن پنهنجي اجتهاد جا تابع آهن تيئن اولياء
به معرفت ۽ مواجيد ۾ پنهنجي الهام ۽ فراست جا تابع آهن - جناب حضرت شيخ عبدالقادر جيلاني رحمه الله عليه
کان منقول آهي ته هڪ ڏينهن منبر تي معرفتون ۽ اسرار بيان ڪري رهيا هوا انهي وچ ۾ حضرت خضر عليه السلام
جو اتان گذر ٿيو پاڻ انکي فرمايائون ته اي اسرائيلي اچ محمدي ڪلام ٻڌ - حضرت شيخ قدس سره جي هن
عبارت مان معلوم ٿيو ته حضرت خضر محمدي مان ناهي بلڪه گذريل ملتن مان آهي - پڻ معلوم ٿيو ته علم
۽ معرفتون احڪام شرعيه کان ماوراء ۽ مخصوص بامر الله آهن گهڻيون معرفتون ته انهن جو ثمرو ۽
نتيجو احڪام آهن - وڻ پوکڻ مان غرض ميوو جو ٿيڻ آهي - جيستائين وڻ موجود آهي ته جڏهن
تائين ۽ جيستائين ڪو وڻ جي نيڪ ۽ خدمت ڪندو رهندو ته ميوو ڏيندو - جڏهن اصل
پاڙ وڻ نه رهيو ته ميوي جي اميد رکڻ اجائي آهي جڏهن مقصود وڻ مان ڦر ٿيو - تڏهن هاڻي
شريعت تي قائم رهندي ۽ شريعت کان ٿيندي پنهنجي معاملي کي انهي ڳالهه تي قياس ڪري گهرجي
جو شريعت تي قائم صاحب معرفت جو آهي، جيتري قدر شريعت جي محبت زياده هوندي اوتري
قدر معرفت زياده ٿيندي ۽ شريعت کان سستي ڪندڙ معرفت کان بي نصيب آهي پر اگرچه اهو پنهنجي
پنهنجي گمان ۾ سمجهي ته هو ته مون ۾ ڪجهه آهي مگر حقيقت ۾ ڪجهه به ناهي بلڪ اهو استدراج
آهي، جنهن ۾ جوڳي برهمڻ به ساٿس ۾ پائيوار آهن انهي ڪري چيو ويو آهي ڪل حقيقة ردته الشريعة
فهي زندقة ولهذا جنهن حقيقت جو شريعت انڪار ڪري سا حقيقت ئي ناهي بلڪ زنديقيت ۽ بي ديني آهي (انتهي ملخصاً)

حضور ﷺ جن جي مجلس مبارڪ ۾ اڪثر ماڻهو هوندا هئا وغيره

حضور انور ﷺ جي مجلس مبارڪ ۾ گهڻو ڪري ماڻهو هوندا هئا سندن مجلس مبارڪ ۾ ڪنهن جي به گلا يا عيب جوئي ڪنهن به طرح نه ٿيندي
هئي بلڪ ڪنهن کي گفتگو ڪرڻ جي طاقت نه رهندي هئي، حضور ﷺ جن تي تمڪين ايتري قدر غالب
هئي جو مٿان احوال عظيمه وارد ٿيڻ جي باوجود تلون جا آثار ڪڏهن به ظاهر نه ٿيا ڪڏهن

ٻه ڪنهن قسم جو جوش خروش يا دانهن ڪرڻ يا ڪو آواز ڪا نڪ ظهور ۾ نه آيو ته

گفت پيغمبر ڪه هر ڪو سر نهفت — زود گردد با مراد خويش جفت

دانها چون در زمين پنهان شود — سر شان سرسبزي بستان شود

[ل] حضور جن جي چهري مبارڪ تي ڪڏهن آواز ڪا نسواءِ صرف لرزڪ ڏسڻ ۾ ايندي هوا معرفت بيان ڪرڻ وقت سندن اکين ۽ چپن مبارڪن تي حد کان زياده سرخي نظر ۾ ايندي هئي - حضور جن جي گفتگو مان حاضر مجلس جي دلن تي الاهي محبت جي گرمي ظاهر ٿيندي هئي (ڪذا في الروضه)

پير تابستان خلقان تير ماه — خلق مانند شب اند و پير ماه

[ل] جيڪڏهن ڪو اراده ڪري حضور جن جي مجلس ۾ ايندو هو ته انکي اهو جواب ملي ويندو هو، طالبن جي ضمير جا اهنگته ٻي قبول ٿيندي هئي ـ

اي لقاي تو جواب هر سوال — مشڪل از تو حل شود بي قيل و قال

[ل] پاڻ اشراق جي نماز خلوت ۾ پڙهندا هوا - بهرحال مجلس کان فارغ ٿي حويلي مبارڪ ڏانهن تشريف فرمائيندا هوا - منجهند جي ماني اندر ڪاڌي فرمائيندا هوا - سمورن درويشن ۽ فرزندن کي، جو ڪجهه موجود هوندو هو پنهنجي سر پاڻ پهچائيندا هوا - جيڪڏهن ڪو به درويش يا ڪو خادم يا فرزند حاضر نه هوندو هو ته انهن جو حصو رکائي ڇڏيندا هوا - ڪاڌي کا نيوءِ مالوره دعائون جوان وقت لاءِ مقرر آهن پڙهندا هوا - آخر عمر مبارڪ ۾ پاڻ خلوت ۾ رهڻ اختيار فرمايائون ۽ گهڻو ڪري هميشه روزي ۾ رهندا هوا - ڪاڌو به خلوت خاني ۾ ڪائڻ فرمائيندا هوا ۽ ڪاڌي کان پوءِ سوره فاتحه پڙهڻ جو رواج مشهور آهي پر پاڻ اهو فعل نه ڪندا هوا جو صحيح حديثن ۾ ان کي ڪرڻ جو ذڪر ناهي - جڏهن ڪڏهن پاڻ اتفاق سان روزو نه رکندا هوا پيهي کان اڳ بالڪل ٿورو طعام تناول فرمائيندا هوا - ڪذا في السلسلة - نيدن اصل ڪانه ڪندا هوا - تمام ٿوري کاڌي جي باوجود فرمائيندا هوا ته ڇاڪاڻ جي بکرم سرور دين ودنيا صلي الله عليه وسلم جو ڪمال اتباع ميسر ٿي نه ٿو سگهي - پڻ پاڻ فرمائيندا هوا ته جا شيءِ عارف کي ملڪيت کان بشريت ڏانهن ٿي آڻي اها ڪاڌي آهي -- روضه ۾ آهي ته حضور انور رضي الله عنه جن ٻن ڏينهن کان پوءِ گهٽ تناول فرمائيندا هوا ڏينهن ٻون ڏيڏي ايتري قدر سنهيون جو ڪنهن سير مان سٺ نه ٿي سگهن - حضور جن کي بڪري ريڍ ۽ دنبي جو گوشت گهڻو وڻندو هو - جڏهن ته اهو ڪباب دسترخوان تي موجود رهندو هو - پاڻ بالڪل

[ل] روضة القيوميه رڪن اول ترجمه اردو مطبوعه لاهور ص٢٣ [ل] السلسلة الذهبيه ص٩٣ مطبوعه ...
[ل] روضة القيوميه رڪن اول ص٢٣٩ مطبوعه لاهور

عجز ۽ نياز سان ڪاڏو تناول فرمائيندا هوا ۽ پنهنجن طالبن کي نياز ۽ ادب سان کائڻ لاءِ تاڪيد ڪندا هوا. کائڻ وقت وهڻ جي صورت بہ سنت نبوي موافق هوندي هئي. ٻہ پهرن جو ڪاڏو کائي پوءِ سنت نبوي صلي الله عليه وسلم مطابق ٿورو آرام ڪندا هوا.

نماز اڳين (ظهر) ۽ نماز زوال

حضور جن جو ٻانگو سڳورو اڳين نماز لاءِ ٻانگ اول وقت ۾ ڏيندو هو. ٻانگ بہ ٿي شرطائي وضو سان ٻي سنت زوال جي ادا ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا تہ جناب حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليه وسلم جن مبعوث ٿيڻ جي زماني کان وٺي رحلت جي وقت تائين اها سنت ڪڏهن بہ نہ ڇڏي آهي انهي نماز ۾ ڪڏهن قرأت طوال مفصل ۽ ڪڏهن قصار ڪندا هوا. سنت زوال کان پوءِ چار رڪعتون سنت پڙهي پوءِ ظهر جو فرض ادا ڪري ٻہ رڪعتون سنت پڙهندا هوا. جو اهو علو بہ ۾ آهي تہ حضور جن جي درگاه شريف اڪثر سوڪن عالم سوڪن حافظ ۽ سوڪن پرهيزگار متقي طرح رهندا ۽ رهندا هوا جن کي لنگر تان ڪاڏو ملندو هو. واضح ۾ آهي تہ نماز ظهر کان پوءِ حافظ کان قرآن مجيد جو سيپارو ڪن ٻڌندا هوا تنهن بعد پڙهندڙن کي سبق پڙهائيندا هوا. اهـ

له هن نماز کي سنت زوال يا صلوٰة الزوال يا نماز في الزوال بہ چوندا آهن. حديثن ۾ هن نماز جي وڏي فضيلت ذڪر ٿيل آهي. هي نماز زوال (منجهند جي لڙڻ) کان پوءِ چار رڪعتون نماز نفل ٻيهري جي چئين رڪعتي سنت مؤڪده کان سواءِ پڙهي ويندي آهي. ڇو تہ عام فقه جي ڪتابن ۾ هن نماز جو بيان مفصل نہ آهي انڪري ڪي ماڻهو هن نماز کي چار رڪعتون سنت مؤڪده تصور سمجهندا آهن ۽ اها ڳالهہ خلاف التحقيق آهي. علامه حضرت شيخ عبد الوهاب شعراني ڪشف الغمة عن جميع الامة جي جلد اول فصل في صلاة الضحىٰ ۾ لکيو آهي. وكان صلى الله عليه وسلم يقول " صلاة الأوابين اذا رمضت الفصال " وهو وقت ارتفاع الشمس من المشرق قدر ما يكون ارتفاعها وقت العصر من جهة المغرب، وكان كثيرا ما يصليها صلى الله عليه وسلم في هذا الوقت ركعتين ثم يتمهل الى قريب من الزوال فيحرم بصلوٰة الزوال اربع ركعات وكان انس رضي الله عنه يقول " رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي قبل نصف النهار اربع ركعات ويصليها بعد الزوال ثم يصلي سنة الظهر " والله اعلم. ڪشف الغمة عن جميع الامة فصل في صلاة الضحىٰ جلد اول

تحقيق زمان مشفق مهربان سيدي حضرت قبله شيخان مجددي مدظله جي فرمودہ موجب عمدة العلماء، زبدة الفضلاء حضرت مولانا مولوي نجم الدين صاحب ڳڙهي ياسين مدظله جي تحرير ان مسئلي جي زياده تحقيق لاءِ بجنسه درج ڪئي وڃي ٿي.

سوال

چار رڪعتون زوال واريون نفل چئجن رڪعتي سنت ظهر کان سواءِ ٻيو مستقل نفل آهي يا اهي چار رڪعتون سنت ظهر واريون آهي. جيڪڏهن زوال واريون نفل مستقل ٻيو آهي تہ پوءِ ابردوا بالصلوٰة الحديث جو مقصد ڇا آهي بينوا توجروا

جواب

ان مسئلي ۾ اختلاف آهي پر مختار قول زوال واري نفل جو مستقل ٻيو نفل آهي جيئن حضرت محقق شيخ عبد الحق دهلوي اشعة اللمعات شرح مشڪوٰة جي باب السنن وفضائلها جي فصل ثاني ۾ عن ابي ايوب الانصاري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اربع قبل الظهر ليس فيهن تسليم تفتح لهن ابواب السماء رواه ابو داؤد جي تحت

نماز وچين وچين (عصر جي نماز) ٻن قدن گذرڻ کان پوءِ اول وقت ۾ پڙهندا هوا۔ فرض کان اڳ چار رکعتون سنت (يا نفل) پڙهندا هوا۔ ڪڏهن ٻه ۽ ڪڏهن چار رکعتون نه پڙهندا هئا۔ نماز وچين کان وٺي سج لهڻ جي نماز تائين طالبن سان ماڻهن ۾ رهي مراقبي ۾ گذاريندا هوا۔ فجر ۽ وچين نماز کان پوءِ انهن ٻن حلقن ۾ طالبن جي باطني احوال ڏانهن متوجه ٿيندا هوا۔ روضه قيوميه ۾ آهي ته وچين کان پوءِ حلقي ڪرڻ کي حضرت خواجه امام محمد معصوم عروة الوثقىٰ رضي الله عنه قيوم ثاني بند ڪري فرمايو ته نماز ظهر کان پوءِ حلقي ۽ مراقبي جي بدران طالبن کي توجه ڏيڻ لڳا جو اهو دستور اڄ تائين وچين کان پوءِ حلقي نه ڪرڻ جو هليو ٿو اچي۔ هي قاعدو به حضرت مجدد الف ثاني جي حڪم موجب مقرر ڪيو ويو۔ اهه۔ جواهر مجدديه ۾ آهي ته بعضي وچين نماز کان پوءِ طالبن سان گڏ ختم خواجگان پڙهندا هوا ۽ حافظ صاحب کان ڪجهه قرآن شريف ٻڌندا هوا۔ اهه

دالدل آڳين ص ٣٦٣ تان) جي ترجمه ۾ لکي ٿو ته درين جا نيز اختلاف هست ڪه مراد باين چهار رکعت آن سنت راتبه هست يا اين نماز ديگر مستقل ڪه گزارده مي شود درين وقت و ناميده آن في زوال۔ پس آنها ڪه قائل بان راتبه قبل ظهر دو رکعت هست جزم باين دارند و آنها ڪه قائل اند باربع مترددانه و ثبوت اين فضيلت منافات ندارد و بودن از رواتب و مختار انست ڪه غير رواتب اند اهه ص ٢٤٢ مطبوعه نامي لکهنو۔ ۽ ترمذي شريف جي باب ماجاء في الصلوٰة عند الزوال ۾ لکيل آهي ته حدثنا عبد الله بن السائب ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي اربعا بعد ان تزول الشمس قبل الظهر فقال انها ساعة تفتح ابواب السماء واحب ان يصعد لي فيها عمل صالح الحديث ص ٦٣ مطبوعه مطبع مجتبائي دهلي ۽ ڪتاب سحر الشموس والاقمار وشرح بدعة شريعة النبي المختار ۾ علامه عبد القادر بن عبد الكريم الوردي في ص ٣٦ باب اوس جي انواع الصلوٰة ۾ لکي ٿو ته هي خمسة عيني و ڪفاية وسنة و فضيلة و نافلة الى ان قال واما النوافل فهي على قسمين منها مالا سبب له وهي التطوع في الاوقات الجائزة ومنها ماله سبب وهي عشرة الصلوٰة عند الخروج الى السفر والرجوع منه وعند دخول المنزل وعند الخروج منه وصلوٰة الاستخارة وصلاة الحاجة وصلوٰة التسبيح وركعتان بين الاذان والاقامة واربع ركعات بعد الزوال وركعتان عند التوبة وزاد بعضهم ركعتين بعد الدعاء وركعتين لمن قرب للقتل اقتداء بخبيب رضي الله تعالىٰ عنه۔ ۽ محبوب سبحاني سيدنا شيخ عبد القادر جيلاني قدس سره پنهنجي ڪتاب غنية الطالبين جي ص ١٠٣ مطبوعه مصر فصول اوراد النهار جي فصل اول ۾ لکي ٿو ته اوراد النهار خمسة ايضا احدها في وقت الطلوع الفجر الثاني الى طلوع الشمس والثاني صلوٰة الضحى والثالث اربع ركعات بعد الزوال بقراءة حسنة وسلام واحد وقيل ان ابواب السماء تفتح فيها اهه۔ ۽ حضرت مولانا قاضي ثناء الله پاني پتي پنهنجي ڪتاب مالابد منه فارسي جي فصل در نوافل ۾ لکي ٿو ته بعد از زوال نماز ضحى هشت رکعت از پيغمبر خدا صلى الله عليه وسلم مروي گشته و بعد از زوال پيش از ظهر چهار رکعت مروي گشته اهه ص ٦١ مطبوعه مطبع مجيدي ڪانپور۔

— مٿين حديث ۽ ڪتابن جي عبارتن مان ظاهر آهي ته مختار قول نماز زوال جي چئن رکعتن وارو مستقل پيو نفل آهي ۽ سنت راتبه چار رکعتون الڳ آهن۔ زوال واري نفل کانسواءِ آهن — باقي ابن دوا يا الصلوٰة الحديث وارو حڪم نڌيي ۽ استحبابي آهي جنهن وال واري نفل پڙهڻ جي منافي نه آهي۔ هذا ما ظهر لي في هذا الباب والله تعالىٰ اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب حرره الفقير محمد نجم الدين عفي عنه المتوطن في بلدة ڪراچي ياسين (هذا هو الحق والحق احق ان يتبع انا المصحح الفقير محمد قاسم عفي عنه يا سيني)

ك فقيهن جي اصطلاح موجب قرآت مسنون ۾ قسم آهي هڪ طوال المفصل ٻيو اوساط المفصل ٽيون قصار المفصل اڪثر فقيهن جي قول موجب سورة حجرات کان والسماء ذات البروج تائين سورتون طوال المفصل آهن ۽ والسماء ذات البروج کان سورة لم يڪن تائين سورتون اوساط المفصل آهن ۽ لم يڪن کان پڇاڙي قرآن شريف تائين (باقي ص ٣٦٥)

نماز شام نماز شام يعني مغرب جي نماز جيڪا هن جهڙي نه هوندي هو ته اول وقت ۾ ادا ڪري ڇڏيندا هوا ۽ شام جي نماز کان فارغ ٿي ڏهه ڀيرا لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِيْ وَيُمِيْتُ وَهُوَ حَيٌّ لَّا يَمُوْتُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ پڙهندا هوا ۽ ٻيون ماثور دعائون به ادا ڪندا هوا ڪذا في الروضة[1] ——— سنت ادا ڪرڻ کان پوءِ چار رڪعتون ۽ ڪڏهن ڇهه رڪعتون نماز اوابين جي پڙهندا هوا. هن نماز ۾ گهڻو ڪري سورة واقعه پڙهندا هوا.

[2] سلسله ۾ آهي ته سنت ۽ فرض جي وچ ۾ اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ وَتَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ جي پڙهڻ کان وڌيڪ دير نه فرمائيندا هوا.

نماز سومهڻي سومهڻي جي نماز افق کان اڇاڻ لهي وڃڻ بعد پڙهندا هوا جو ته حضرت امام اعظم رضي الله عنه جي مذهب ۾ شفق مان مراد اڇاڻ آهي. اول چار رڪعتون سنت ادا ڪندا هوا پوءِ چار رڪعتون فرض پوءِ ٻه رڪعتون سنت تهن کان پوءِ وري چار رڪعتون سنت پڙهندا هوا ۽ انهن چئن رڪعتن ۾ هيٺيون سورتون پڙهندا هوا. الٓمّٓ سَجْدَة. سورة تَبَارَكَ الَّذِيْ. قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ. قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ. جي ڪڏهن وقت سنت ۾ الٓمّٓ سجده ۽ تَبٰرَكَ الَّذِيْ نه پڙهندا هوا ته پوءِ وتر بعد دُخان سان مٿين ٻن سورتن کي گڏ پڙهندا هوا ۽ پنهنجي طالبن کي به انهي طرح پڙهڻ جي هدايت ڪندا هوا. وتر جي پهرين رڪعت ۾ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى ٻي رڪعت ۾ قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ ٽين رڪعت ۾ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ پڙهندا هوا. دُعاءِ قنوت حنفي سان قنوت شافعي به گڏي پڙهندا هوا وتر کان پوءِ ويهي ٻه رڪعتون نفل به ادا ڪندا هوا. پهرين رڪعت ۾ اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ ٻي رڪعت ۾ قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ پڙهندا هوا. ۽ ڪڏهن ڪڏهن اهي ٻه رڪعتون ويهي پڙهڻ وارا پون چڱا ڏيندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته فقيهن جو انهن ٻن رڪعتن جي باري ۾ اختلاف آهي ۽ وتر کان پوءِ ٻه سجدا ڏيڻ جو مشهور آهن پاڻ نه ڏيندا هوا جو ته علمائن انهي ڪراهت جي فتوىٰ ڏني آهي.

(اڳين صفحي ٣٦٤ تان) سورتون قصار المفصل آهن.

(فائده) طِوال طويل جي جمع سان جمع طويلة جو آهي اهڙيءَ طرح قِصار قصير جي جمع سان جمع قصيرة جو آهي. اوساط جمع وسط جو ميان جي معنيٰ سان آهي طِوال ۽ قِصار جي وچ ۾ ميانيون سورتون کي اوساط المفصل چئبو آهي گهڻن سورتن جي فصل جي ڪري انهن سورتن کي مفصل چئبو آهي (ڪذا في حاشيه نور الايضاح)

(حاشيه ص ٣٦٤) [1] روضة القيوميه رڪن اول مترجم اردو مطبوعه مطبع لاهور ص ٢٣٩

(حاشيه ص ٣٦٥) [1] رڪن اول مترجم اردو مطبوعه مطبع لاهور ص ٢٣٩

[2] السلسلة الذهبيه مطبوعه مطبع مجتبائي دهلي ص ٩٣ (باقي ص ٣٦٧)

(اڳين صفحي ٣٦٥ تان) اهڙي طرح ...

وتر جو وقت

وتر ڪڏهن اوّل رات ۾ ادا ڪندا هئا ۽ ڪڏهن تهجد کان پوءِ پڙهندا هئا.
جي اول رات ۾ وتر ادا ڪندا هئا ته پوءِ تهجد بعد اهو وتر ورِي نه پڙهندا هئا. جيئن بعضي ماڻهو
عندا آهن جو ته جناب حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وآله واصحابه وسلم جن فرمايو آهي ته هڪ
رات ۾ ٻه وتر ناهن. پڻ پاڻ فرمائيندا هئا ته نماز ي سمهڻ وقت نيت ڪري ته وتر پوئين رات ۾
ادا ڪندس. انهي نيت بعد وتر ادا ڪري ته ائين ڪرام الڪاتبين انهي اعمال ناما ۾ جاڳيون پيا لکن.
انهي سبب ڪري جيڪڏهن تي سگهي وتر پوئين رات ادا ڪرڻ گهرجي ۽ انهي سڀڪي تقرير مان هن طرح
معلوم ٿيندا هئا ته وتر کي اوّل رات پڙهڻ ۽ پوئين رات پڙهڻ ۾ حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليه
وسلم جي تابعداري ڪا نسواءِ ٻي ڳاله نظر ۾ رکڻ نه گهرجي. جو ته ڪابه فضيلت آنحضرت صلي الله
عليه وسلم جي متابعت سان مٽ نه ٿيڻي آهي آنحضرت صلي الله عليه وسلم جن وتر ڪڏهن اوّل رات
پڙهندا هئا ڪڏهن پوئين رات. آءُ ن پنهنجي سعادت هن ۾ ٿو ڄاڻان ته جيڪڏهن ڪي ڪڏهن به ٿوڙي
سي ڳالهه ۾ رسول مقبول حضرت صلي الله عليه وسلم جي سان مشابهت حاصل ٿئي پوءِ اگر چه ــ به
بحسب صورت جي هجي، ماڻهو بعض سنتن ۾ رات جي جاڳڻ وغيره جي نيت کي دخل ڏئي اهڙن جي
ڪو ته انديشي تي عجب ٿو لڳي، آءُ ن ته هزار راتين جاڳڻ کي اڌ متابعت محمدي صلي الله عليه وسلم جي مٽ نٿو ڀانيان

متابعت محمدي ﷺ جو حد کان زياده ڪمال عشق

هڪ ڀيري پاڻ رمضان شريف جي پوئين ڏهي ۾ ويٺا هوا جو پنهنجي مني طالبن کي
اعتڪاف ڪري فرمايو ته هرگز سواءِ تابعداري سنت آنحضرت صلي الله عليه وسلم
جي ٻي ڪجهه نيت نه ڪريو. جو ته اسا نخالڳ ڪا پاڇن ي ڏينهن ۽ گوشه نشيني رهڻ ڪرهن به ڪم جو ناهي هڪ
متابعت محمدي ﷺ کي، پوءِ اگر چه ان مان سو لاڳا پاءُ گرفتار پون شامل هجن قبول ٿو ڪريان ۽ جنهن
گوشه نشيني ۾ لڳا پن جنهن ۾ متابعت محمدي نٿو ڏسان هرگز هرگز قبول نٿو ڪريان.

آنزا ڪه در سراي نگاريست فارغست ازباغ و بوستان تماشائے لاله زار

هڪ ڏينهن حضور انور امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن تي آنحضرت صلي الله
عليه وسلم جي محبت ايتري قدر غالب ٿي جو عين مجلس ۾ فرمائڻ لڳا ته آءُ ن الله تعاليٰ کي هن واسطي دوست
ٿو رکان جو محمد صلي الله عليه وسلم جو رب آهي، مجلس جا ماڻهو حيران ٿي ويا انهن کي مخالفت جي
ڪا طاقت نه هئي جو ڪجهه چئي سگهن. پوءِ پاڻ فرمايائون ته هي منهنجو قول حضرت رابعه بصريه جي
ابتڙ آهي. جو ته ان آنحضرت صلي الله عليه کي خواب ۾ چيو هو ته محبت حق تعاليٰ جي موتي ايتري قدر
غالب ٿي آهي جو اها ٻي محبت جي جاءِ دل ۾ نه رهي الله. وري فرمايائون ته هي جو منهنجو عين عشق ۾ آهي

۽ ذات سان تعلق ٿو رکي - الي آخرها قال المجدد قدس سره - (مبدأ و معاد مطبوعه مطبع مجددي ص ٩٥)

نماز سومهڻي کان پوءِ ڪيئي گفتگو نه ڪندا هوا

نماز سومهڻي کان پوءِ بنا دير ياڪ بستري استراحت کي پهنجي وجود مسعود کان مشرف فرمائيندا هوا ۽ ماثوره دعائون پڙهي سمهي پوندا هوا ۽ فرمائيندا هوا تہ جي اَوَهان هن وقت ويهي رهان تہ امڪان آهي تہ رسمي گفتگو ڪري وجهان جا ڪراهت کان خالي ناهي عمر بن عبد العزيز کان منقول آهي تہ هو هڪ وقت نماز سومهڻي جي ادا ڪرڻ کان پوءِ مخفي طرح رعيت جي حال جاچڻ لاءِ هليو ويو ـ رستي ۾ چوڪيدار ڪيس نہ سڃاتو ۽ پڪڙي ورتو ـ جڏهن ان کي پهنجي جاءِ تي دفي ڏياءِ ڏيڻ جي رو شنائي تي سڃاتائون تہ هي اسانجو بادشاه (خليفو) آهي، چوڪيدار هن عذر ڪري عرض ڪرڻ لڳا تہ اوهان ڇو نہ فرمايو تہ آئون اوهانجو بادشاه آهيان - خليفو صاحب فرمائڻ لڳو تہ آئون سومهڻي جي نماز پڙهي چڪو هوس - نماز کان پوءِ دنيا جو ڪلام مڪروه آهي تنهڪري اوهان سان گفتگو نہ ڪيم.

حضور جن جي درود شريف سان محبت ۽ پيارو ورد

حضور انور جن درود شريف پڙهڻ تمام گهڻو پڙهندا هوا، خصوصاً جمع جي رات ۽ جمع جي ڏينهن ۾ اهڙي طرح سومر جي رات ۽ خنچر جي ڏينهن اڳي کان زياده پڙهندا هوا آخر عمر ۾ تہ جمعه جي رات پنهنجن سڀني طالبن کي گڏ ڪري هزار ڀيرا درود شريف پڙهندا هوا ۽ پوءِ نهايت عاجزي سان مراقبو ڪندا هوا ائين ٿي معلوم ٿيو تہ ڪين الهي طرح ڪري جوامر الهي هوءِ سالو صلواة ماثوره جو هڪ سيپاره کان زياده آهي ۽ پيارو ورد جو جيڪو حضرت شيخ الجن والانس حضرت شيخ عبد القادر جيلاني رضي الله عنه جو گڏيل آهي پڙهندا هوا -

نماز جمع ۽ نماز عيدين ۽ تراويح

نماز جمع جي ياڪ جامع مسجد ۾ پڙهندا هوا ۽ عيدن جي پڙهڻ لاءِ عيدگاه ۾ حاضر ٿيندا هوا، چار رڪعتون آخر ظهر احتياطي جمع کان پوءِ پڙهندا هوا ۽ تراويحن ۾ قرآن شريف جا ڪيترا ختمان پڙهندا هوا ۽ روضه ۾ آهي تہ جا ختمان قرآن شريف جامع رطرح پڙهندا هوا - اهـ - تراويحون سفر خواه حضر ۾ جماعت سان ادا فرمائيندا هوا ۽ تراويح جي درميان يعني چئن رڪعتن کان پوءِ ماٺ ۾ رهي مراقبو ڪندا هوا ۽ ڪڏهن درود پڙهندا هوا بعد نماز جمع جي سوره فاتحه، سوره اخلاص، سوره ناس، سوره فلق هر هڪ کي ست ست ڀيرا پڙهندا هوا - ڪڏهن عيد اضحيٰ جون تڪبيرون رستہ ۾ بلند آواز پڙهندا هوا - ڪڏهن موافق فتويٰ مضمرات جي هوريان پڙهندا هوا - ذوالحج جي پهرين ڏهي ۾ وار ۽ ننهن نہ لاهيندا هوا جو مستحب ۽ حاجين جو تشبه آهي مگر حج وارا ڏينهن، جو بعضي تشبه اهل عرفات جو ڪندا آهن ياڪ نہ ڪندا هوا - ڪذا في السلسلة ۽ ذوالحج جي سڄو مهينو سوره والفجر ۽ سوره حشر

له روضة القيوميه رڪن اول مترجم اردو مطبوعه مطبع لاهور ص ٢٣١ - كه السلسلة الذهبيه ص ٩٥

گهٽي پڙهندا هوا - نماز ڪسوف ۽ خسوف جي به پاڻ پڙهندا هوا، نفلن ۾ جو قرآن شريف پڙهندا هوا جئين گذري يو - ان کان سواءِ ٻهر مهيني ۾ قرآن شريف جا چار ختم پڙهندا هوا. ڪذا في الروضه[ل]

تلاوت قرآن شريف حضور جن، حضرت عمدة العارفين خواجه يعقوب چرخي رضي الله عنه جي مقرر ڪيل طرز تي ختم احزاب ڪيا ڪندا هوا - جئين ته پاڻ فرمائيندا هوا ته هڪ پياري مون ڏانهن لکيو آهي ته حضرت خواجه يعقوب چرخي قدس سره جي هٿ اکر ختم احزاب جي ترتيب هن طرح ڏنو سه:

فاتحه، انعام و يونس ڪرو طٰه اے همام   عنڪبوت آنگه زمر يٰس واقعه دان والسلام

قرآن شريف جي تلاوت ڪرڻ وقت سندن چهري مبارڪ مان ائين معلوم ٿيندو هو ته ڄڻ اسرار قرآني ۽ برڪات آيات فرقاني پالوت ڪري رهيا آهن - هڪ دفعو عين تلاوت ڪرڻ وقت خواجه محمد هاشم قدس سره ڏانهن متوجه ٿي فرمائڻ لڳا ته سبحان الله! ڪهڙا اکر آهن ۽ بيان آهن جي حق سبحانه وتعالى ۽ اپني حبيب پاڪ صلى الله عليه وسلم جي وحيءَ واقع ٿيا آهن ۽ هي اهي راز ۽ بيان آهن جن کي علماءِ راسخين کان سواءِ ڪو به ڪونه ڏي پهچي سگهي ۽ فرمائيندا هوا ته بعضي، آيتن پڙهڻ واري کي (اشاره بنفس نفيس خود) اهڙن اهڙن مقامن تي تائين پهچائن جو اهي وهم ۽ گمان ۾ به نه تا اچي سگهن - نماز ۾ خواه نماز کان ٻاهر جڏهن به تلاوت ڪندا هوا، خوف واري آيتن کي خوف جي طرح ۽ تعجب جي آيتن کي تعجب جي طرح ۽ استفهام جي آيتن کي استفهام جي طرح پڙهندا هوا ته ڄڻ ته ان کي خوف جي آيتن مان خوف غالب ٿيندو هو ۽ اميد جي آيتن پڙهڻ مان اميد جو غلبو ٿيندو هو. ڪذا في الروضه[ٽ] - سفر جي حالت ۾ جيڪڏهن سنتن سواري مافي ۾ ٿيندي هئي ته مافي کي ٻاهران ڪپڙو ٻڌو يا ريندا هوا، جئين رستي ۾ عورتن جي نظر نه پوي -

راقم الحروف: - عرض ٿو ڪري ته سبحان الله! هن وقت به سندن روضي مبارڪ ۾ عورتن جي اچڻ جو حڪم ڪونهي اهو - مافي تي چڙهي پوءِ تلاوت شروع ڪندا هوا، جڏهن سجدو ايندو هو ته مافي تان لهي سجدو ڪري وري چڙهندا هوا -

نماز جا آداب جماعت کان سواءِ جا بي نماز، سنتون ۽ نفل جڏهن پڙهندا هوا، ته جي رڪوع ۽ سجدي ۾ ست يا نو يا يارهن ڀيرا تسبيح پڙهندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته مونکي شرم ٿو اچي ته جا نماز تنها پڙهان ان ۾ جو نه تسبيحون زياده پڙهان، ”جو ته امامت جي صورت ۾ ته جماعت جي رعايت ضروري آهي“ - نماز ۾ سنتن ۽ مستحبن ۽ تعديل ارڪان وغيره جي پوري طرح رعايت ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته ماڻهو ڏهن ڏهن رياضتن ۽ مجاهدن جو نسورو تاڪ ۾ پيا ته نماز جي

ل روضة القيوميه رڪن اول صفحه ٢   ٽ روضة القيوميه رڪن اول صفحه

مستحبن جي رعايت کان وڌيڪ ٻي ڪا به رياضت ۽ مجاهدو ڪونهي. خصوصاً نماز فرض جي واجب ۽ سنت ۽ آدابن جي رعايت ڪرڻ. حقيقت ۾ ڳالهه هن طرح آهي ته مستحبن ۽ رڪنن (رڪوع، سجدي، قومه، جلسه) ۾ آرام سان نماز ادا ڪرڻ نهايت مشڪل آهي. اهوئي سبب آهي جو حق تعالىٰ فرمايو آهي: "وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ ۝"[1] نماز بالڪل مشڪل آهي مگر خوف وارن تي نه. پيٽ فرمائيندا هئا ته گهڻا ماڻهو وڏا رياضتي ۽ پرهيزگار ڏسڻ ۾ ايندا آهن، جي سنن کي عزيمت ۽ احتياط جي مد نظر ترڪ ڪري ڇڏين ٿا ۽ نماز ۾ سستي ڪن ٿا. تحية الوضوء ۽ تحية المسجد جي نماز به پابندي سان پڙهندا هئا. رواتب (مؤڪده) سنتن وانگر غير مؤڪده سنتن (زوائد) به سفر توڙي حضر ۾ بلا تڪليف جي ادا ڪندا هئا. ۽ تراويحن جي نماز کانسواءِ ڪو به نفل جماعت سان نه پڙهندا هئا. عاشورن ۽ شب قدر جي نفلن کي جماعت سان پڙهڻ کان منع فرمائيندا هئا، جيئن ته هن باب ۾ هڪ مڪتوب شريف فقهي معتبر روايتن سان ارقام فرمايو اٿن. نقشبندي طريقي جا ڪجهه متاخرين جي نماز تهجد جي جماعت سان پڙهندا هئا انهن تي گهڻو عجب ڪاڻي فرمائيندا هئا ته هن طريقي نقشبندي جو بنياد ڪمال اتباع سنت نبوي علىٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحية تي آهي پوءِ انهن کان اهو ڪم سنت جي مخالف ڇو صادر ٿيو.

استخارا پاڻ هر هڪ ڪم کي نماز استخارا ڪرڻ کان پوءِ شروع ڪندا هئا ۽ ڪڏهن ڪڏهن شهادت قلب ۽ دعا مسنون تي اڪتفا ڪندا هئا ۽ ڪڏهن گهڻن ڪمن لاءِ هڪ استخارا ڪندا هئا. جي اتفاق سان اول ۾ استخارا نه ڪندا هئا ته وچ ۾ يا آخر ۾ ضرور انجو تدارڪ ڪندا هئا. التحيات ۾ شهادت آڱر جو اشارو نه ڪندا هئا ۽ فرمائيندا هئا ته اگرچه ظاهر ۾ ڪجهه حديثون انهي فعل تي دلالت ڪن ٿيون ۽ پڻ ڪجهه روايتون حنفين جون پڻ انهي جواز تي آهن مگر جڏهن ڇڳي طرح غور ڪيو ويو ته احوط ۽ مفتيٰ به ان جو ترڪ معلوم ٿيو. گهڻن عالمن ان اشاره کي حرام ۽ مڪروه به چيو آهي. جو ترجمو هن ڪو به فعل حل ۽ حرمت جي درميان ۾ واقع ٿئي ته انجو ترڪ اوليٰ آهي ۽ پڻ حنفين جو عمل روايات اصل ۽ ظاهر الرواية تي آهي ۽ امام محمد انهي ادا ڪرڻ جو ذڪر اصل ۾ نه ڪيو آهي بلڪ نوادر ۾ ڪيو اٿس (جلد اول مڪتوبات شريف جي ۾ پڻ سنن ن مڪتوب شريف انهي تحقيق ۾ آهي)[2] باقي حضور جن ڪن نفلن ۾ بنظر احتياط ۽ احتمال سنت جي شهادت آڱر جو اشارو به التحيات ۾ ڪيو اٿن. ۽ فرضن جي ادا ڪرڻ کان پوءِ گڏ [illegible]

---

[1] اٺون سيپارو الــم سورة بقره رڪوع ٥ جي آيت سڳوري ڏانهن آهي
[2] مڪتوب ٣١٢ اشاره سبابه (شهادت آڱر جي اشاري) جي تحقيق ۾ مير محمد نعمان ڏانهن لکيل آهي

ارواحن جي نيت يا ديني مشڪلات لاءِ فاتح خواني جنهن ته مشهور آهي پاڻ نه ڪندا هوا بلڪ فرمائيندا هوا ته فقيهن هن کي مڪروه فرمايو آهي - فجر ۽ ديگر وقتن جي نماز کان پوءِ هٿ کڻي دعا گهرندا هوا مگر نفل نماز ۾ هٿ نه کڻندا هوا - ڪنهن ٻئي جي پٺيان نماز پڙهندا هوا ته امام جي پٺيان الحمد نه پڙهندا هوا هذا هو الاصح - ڪذا في المسلسل - مبد أ معاد مان بدائعي روايت جي صحت معلوم ٿي ٿئي - سيد ڪنهن شخص جي پٺيان نماز پڙهڻ جائز ڄاڻندا هوا، پوءِ امامت ڪرائيندڙ فاسق هجي خواه نيڪوڪار هجي هر نيڪ بد جي جنازي جي نماز پڙهندا هوا - پاڻ بيمارن کان پڇڻ ويندا هوا ۽ عيادت وقت حديثن ۾ آيل دعائون پڙهندا هوا - بعضي بيمارن جي دفع ڪرڻ لاءِ توجهه فرمائيندا هوا - سندن دعا ۽ توجهه جي برڪت سان هزارين بيمار شفاياب ٿي ويندا هوا - جنهن ته ڪرامت جي باب ۾ ڪجهه مثال ڏنا ويندا -

زيارت قبور

قبرن جي زيارت لاءِ پاڻ ويندا هوا ۽ ماثوره دعائون پڙهندا هوا ۽ انهن تي توجهه ڪندا هوا ۽ مرحومن واسطي دعا ۽ استغفار گهرندا هوا -

شروع زماني ۾ جڏهن پاڻ پنهنجي پير عالي مقدار ۽ پنهنجي والد بزرگوار رضي الله عنهما جي مزارن پرانوار جي زيارت لاءِ تشريف فرمائيندا هوا ته هن مرقد اطهر تي هٿ رکندا هوا جو ته فقيهن اها اجازت ڏني آهي ۽ آخر عمر ۾ پاڻ اهو هٿ رکڻ به ڇڏي ڏنائون جو ته ڪن فقيهن انهي منع به ڪئي آهي - بهرحال قبر جي چمي ڏيڻ کي چڱو ڪم نه ڄاڻندا هوا

اوليائن کان مدد گهرڻ ۽ دعوت قبولڻ ۽ ٻيا عقائد

اوليائن اهل معاني وارن کان مدد گهرڻ جائز سمجهندا هوا ۽ جو به سنتي دعوت ڪندو هو قبول ڪندا هوا جيڪڏهن ڪنهن محفل ۾ راڳ، سرود يا ناچ يا ٻيو ڪو غير شرعي ڪم هوندو هو ته هرگز دعوت قبول نه ڪندا هوا ۽ ان محفل ۾ حاضر ٿيندا هوا ۽ مدرسو و دعائون جن جو شرع ۾ اثبات آهي مثلا ايام تشريق جون تڪبيرون، بانگ وغيره کانسواءِ ڏاڍيان ذڪر جائز نه سمجهندا هوا (زبده، سلسله) انهي ترڪ ادب جو ڄاڻندا هوا جو اهو جڏهن ته جو حال باطني شريعت ۽ جمهور اهل سنت جماعت کان، متي جي وارن جي ته مخالف هوندو هو پاڻ انهي قبول نه ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته احوال باطني شريعت جو تابع آهي نه شريعت تابع احوال باطني جي جو ته شريعت قطعي (يقيني) آهي جا وحي سان ثابت ٿي آهي ۽ احوال باطني ظني (غير يقيني) آهي جو ڪشف ۽ الهام سان ثابت ٿيو آهي ۽ هي بدخ مائيندا هوا ته عجب آهي انهن خام ۽ ناتمام درويشن جو جيڪي پنهنجن ڪشفن تي اعتبار ڪري هن شريعت جي انڪار ۽ مخالفت ۾ ڪاهي پيا آهن حالانڪ حضرت موسى عليه السلام وڏي مرتبي جي باوجود جو مٿس ڪتاب لٿو ۽ نبي اولوالعزم هو ۽ سالس

ڏني تعاليٰ ڪلام ڪيو جيڪو ته هن اسان جي پيغمبر رسول مقبول صلي الله عليه وسلم کان پوءِ حيات هُجي ها ته ضرور هن شريعت محمدي علي صاحبها الصلوٰة والتحية جي تابعداري ڪري ها، حضرت موسيٰ عليه السلام کان وڌيڪ انهن ڏر ويٺن سُٺين سڪڻ کي ڪهڙو رتبو مليو آهي جو شريعت جي اتباع ڪرڻ فرمودو و حضرت موسيٰ عليه السلام جي هئي تيڻ جو حديث شريف ۾ آهي) پاڻ علماء ماتريديه جي راءِ کي علماء اشعري جي راءِ تي مقدم رکندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته هي بزرگوار مد اخلاف فلسفه کان دور ۽ نور نبوت جي اقتباس کي بالڪل ويجها آهن. خاص انسان کي خاص ملڪن کان ۽ نبوت کي ولايت کان افضل بيان فرمائيندا هوا اگرچه ولايت ڪنهن نبي جي هجي، هوش کي بيهوشي تي ترجيح ڏيندا هوا. ظاهر آهي ته بفحوائ (مَآ اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُوْنٍ ۝) هوش هڪ وڏي نعمت آهي ۽ ليڪن عشرت وارن ڏگوشي ۾ نه رهندڙن، کي وٺي عزلت وارن ڏگوشي ۾ رهڻ کان پلو ڊجانيندا هوا - ظاهر آهي ته گوشي ۾ رهندڙ ٻاهر نه نڪرندو ته ڪيترين ڀلايون حاصل ڪري نه سگهي، مثلاً دعوت قبول ڪرڻ بيمارن کان پڇڻ جنازي تي حاضر ٿيڻ عيدگاه ۾ وڃڻ وغيره وغيره - جي سنتون محمدي صلي الله عليه وسلم آهن جن تاڪيدون مڪاتيبن ۾ دليل موجود آهن -" سمورن اصحابن ڪرامن رضي الله عنهم کي اُمت جي مٿين اوليائن قدس الله اسرارهم کان اعليٰ ۽ تمام پلو جانيندا هوا ۽ جي اصحابن ڪرامن رضي الله عنهم جا پاڻ ۾ اختلاف ٿيا آهن انهن کي اجتهاد ۽ نيڪ نيتي تي حمل ڪندا هوا نه حرص هوا ۽ هوس تي. ڇوته سمورا خواهش نفساني کان پاڪ هوا ۽ هميشه هڪ ٻئي سان محبت رکندا هوا - رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ جو فرمودو انهن جي انهي شان تي دلالت ٿو ڪري رُحَمَاءُ - صفت مشبه جو صيغو آهي جو دوام ۽ هميشگي تي دلالت ٿو ڪري - (جواهر علويه)

حضور جن انهي باري ۾ ڪيترا مڪتوب شريف اهتمام فرمايا آهن -

سيني طريقن کان نقشبندي طريقي کي پلو ڊجانيندا هوا

نقشبندي طريقي کي سيني طريقن کان پلو جانيندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته هي طريقو بعينه اصحابن سڳورن جو طريقو آهي "بوجه اندراج النهاية في البداية" ۽ فرمائيندا هوا ته هن طريقي جي بزرگن فرمايو آهي اسان جي نسبت مٿي نسبتن کان مٿي آهي. ڇوته هي طريقو جنهن ته سنت جي متابعت ۾ ٻين طريقن کان وڌيڪ آهي ته پوءِ ضرور نسبت ۾ ٻين کان مٿي هوندو ۽ طريقي حق جي بابت خلاف جي اجازت ٿو ڪن

له يعني - تون پنهنجي رب جي فضل سان ديوانو نه آهين - پاره ٢٩ ته يعني - رحمدل آهن هڪ ٻئي ۾ - سورة الفتح پ٢٦

متاخرين مثلاً خواجه بزرگ، خواجه علاؤالدين عطار، خواجه محمد پارساءِ خواجه عبيدالله قدس الله اسرارهم، ترڪ فرمايو آهن، پاڻ پسند نہ فرمائيندا هئا. سبح اسرار جي سٽن پهرين ۾ حضرت شاهه محمد معصوم مهاجر مدني ارقام ٿو فرمائي تہ باوجود يڪ حضور انور محبوب سبحاني قطب رباني قيوم زماني امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره السامي جن سيني خاندانن جي خلافت ۽ ڪمالات کان مشرف هو نجا گاله مسلم الثبوت ۽ اظهر من الشمس آهي. تنهن هوندي بہ مڪتوبات شريف ۾ تا فرمائن تہ جو طريقو اقرب، اسبق اوفق، احڪم، اسلم، اصدق، اولى، اعلى، اجل، ارفع، اڪمل ۽ اجمل ٿيڻ جي سو طريقه عاليه نقشبنديه قدس الله اسرارهم اهاليها آهي. هن طريقي جو نهايت اُچو شان هن سبب ڪري آهي جو هن طريقي ۾ التزام ۽ بدعت نامرضيه کان اجتناب آهي، هن طريقي جي مشائخن جي حالات اصحابن ڪرامن رضوان الله عليهم وانگر آهي ۽ ٻين مشائخن جي نهايت هنن مشائخن نقشبنديہ جي ابتدا ۾ داخل آهي. هنن مشائخن نقشبنديہ جو حضور ۽ آگاهي ٻين جي مرتبي کي پهتل آهي. الخ.

جواهر مجدديہ ۾ جناب سيد احمد حسين ٿو فرمائي تہ طريقت جي اصول ۾ هي ڳالهه داخل آهي تہ مريد پنهنجي پير کي سيني کان زور پيو جاڻي نہ تہ فيض کان محروم رهجي ويندو. هن طريقي جو پير اعلى سيدنا ابوبڪر صديق رضي الله عنہ آهي جنهن جو شان هيءَ آهي افضل البشر بعد الانبياء بالتحقيق. يعني نبين کان پوءِ حضرت صديق اڪبر پيو آهي پوءِ طريقہ نقشبنديہ کي ٻين طريقن کان زور پيو سمجهڻ، شريعت خواه طريقت ٻنهي جي حڪمن جي ادائي تي سگهي ٿي. الخ

اوليائن سڳورن جي تمام گهڻي قدر، تعظيم ۽ ادب ڪندا هوا

اوليائن سڳورن قدس الله اسرارهم جي تعظيم تمام گهڻي ڪندا هوا انهن جي ادب جي رعايت نهايت گهڻي قدر فرمائيندا هوا جي ڪڏهن بہ ولي جو ڪو ڪلام شريعت جي مخالف ڪين ڏسڻ ۾ ايندو هو تہ انجو تاويل ڪندا هوا، عقلي، نقلي ۽ ذوقي دليلن سان انهن بزرگن جي علو حال ۽ صدق مقال جو بيان ڪندا هوا. جئن تہ توحيد وجودي جي

---

(١) تمام ڏيکو (٢) تمام اڳرو (٣) (سنت نبوي سان) تمام موافق (٤) تمام مضبوط (٥) تمام سلامتي وارو (٦) تمام سچو (٧) تمام پليو (٨) تمام مٿاهون (٩) تمام وڏو (١٠) تمام مٿاهون (١١) تمام ڪمال وارو (١٢) تمام سهڻون (١٣) جنگي طرح جنهن ٻڌي پوڻ (١٤) ناپسند (١٥) پرهيز ڪرڻ (١٦) انتها تائين (١٧) ٻه صورتن جي اصطلاح ۾ قرب جي مقام ۾ حقيقت جي ڪشف جي ڪري دل جي اطمينان کي چئبو آهي.

پاڻ گهڻين تحقيقات ڪيون آهن ۽ انهي وحدت شهودي جي تاويل سان شريعت سڳوري سان منطبق[1] فرمايو اٿن. جيڪڏهن ڪو ظاهري علم وارو چوندو هو ته وحدت وجودي جو مسئلو باطل آهي ته پاڻ ان تي سخت رنج ٿيندا هئا ۽ سخت جدليت ۾ اچي فرمائيندا هوا ته باطل سان اٿي اوليا ڪرامن جي جماعت جو ڪهڙو واسطو ڪار. الخ ـــ ٻي هنڌ ڪجهه تحرير فرمايو اٿن ته وحدت وجودي وارا بزرگ محبت الاهي جو شديد قوي تارڪن ۽ ماسوا جي محبت کي مطلوب حقيقي تي فدا ٿا ڪن. الخ ـــ البت جي ڪنهن بزرگ جي ڪلام جو تاويل ٿي نه سگهندو هو ته انجو ڏوجوش سان تحرير ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته هي ڪلام في هو شيخ جي غلبهء حال صادر ٿيو آهي يا هي ته ان ٻنهي جي ڪشف ۾ خطا ڪئي آهي ۽ خطا اجتهادي وانگر بخشيل خطا آهي پر ٻين کي حق نه آهي ته انهن بزرگن جي قول کي دليل ونن، مجتهدن ۽ محققن جي قول جي برخلاف عمل ڪن. ۽ جيڪڏهن ڪو اجائي ڪوڙي دعويٰ رکندڙ يا علم ڪوڙو باطن بزرگن جي غير شرعيه قولن جي تائيد ۾ زور ڀريندا هو ته انهن پاڻ به نهايت مستيءَ جو ۽ غيرت ديني ۽ ڪمال اتباع سيد المرسلين عليه افضل الصلوات والسلام سبب ان ڳالهه کي نهايت سختي سان رد ڪندا هوا. جيئن ته حضرت سيد الطائفه (جنيد بغدادي) جو قول آهي ته "جڏهن حادث قديم کي اوڏو ٿو ٿئي تڏهن حادث جو اثر باقي نٿو رهي ۽ قديم ئي پوي ٿو". ان متعلق تحرير فرمايو اٿن ته جڏهن ڪين متابعت محمدي جي ڪمال جنون ڪان افاق ٿيندي وهو تڏهن اولياءِ ڪرامن سان جا اجائي انتها محبت هوندي تڏهن ڪري بجدي ۽ نن پڻ ظاهر ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا سڪر قوي بر شريعت جي ڪمال محبت جهڙڪ قسم آهي انهي ڪري اهو شريعت جي محبت جو قلب شريعت جي ابتلا يا سي تو انهن، مثو بر ڪتن نتو وڃي منهن جو مثال حضرت ڪليم الله عليه الصلوات والسلام والنگر آهي جو انگريه "سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا"[2] ابتدا ۾ چئي ته ڏوناڻين مگر بظاهر جو به ڪم موافق شرع جي نه ڏٺائون صبر ڪري نه سگهيو ۽ اعتراض ڪندو رهيو آخر حضرت خضر عليه السلام کي چوڻو پيو "هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ"[3] ظاهر آهي ته حضرت موسيٰ عليه الصلوات والسلام حضرت خضر عليه السلام کان شان ۾ افضل ۽ اعليٰ هو فهم من فهم، ۽ پاڻ فرمائيندا هوا ته اگرچه اوليا

---

[1] معنيٰ برابر، موافق. [2] سيپارو ١٥ سورة ڪهف رڪوع ٩ آيتن جي آيت سڳوري ڏانهن اشارو آهي حضرت موسيٰ علىٰ نبينا وعليه الصلوات والسلام عند حضرت خضر عليه السلام جي ملاقات جو قصو آهي ته جڏهن حضرت موسيٰ چيو ته توهان جد موکي ڏسندين صبر ڪندڙ. [3] يعني هي جدائي منهنجي ۽ تنهنجي وچ آهي پ سڪ ۾ انهن نمبر

سڳورن جي حقن ۾ سمورو غرق آهيان ۽ انهن جو خوشه چين آهيان پر چاڪري گهر جي جو خدا
جَلّ وَعَلَا جل حق متر تي حقن کان وڌيڪ آهن خصوصًا اُهي امور جي ذات ۽ صفات حق تعالیٰ تقدس
۽ تنزيه سان تعلق ٿا رکن ـــــــ حضور پُرنور جن باري تعالیٰ جي حڪم ۽ حضرت رسول مقبول
صلي الله عليه وسلم ۽ ارواح طيبه عامرين رضي الله عنهم جي ارشاد ڪانسواءِ لکڻ لاءِ قلم بالڪل
نه کڻندا هوا- جڏهن لکڻ شروع ڪندا هوا ته انهن سڳورن نبين ۽ عليهم الصلوٰة والسلام صحيح ڪلام جي شيطانن کي
لوڏيندا هوا ۽ اوڏو نه اچڻ ڏيندا هوا- حضرت شيخ ابن عربي قدس سره جي گهڻي تعظيم ڪندا
هوا ۽ گهڻن وقتن ۾ انجو ذڪر خير بيان ڪندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته باوجود ڪنهن جي ان سان
محبت آهي ته انهن بزرگن جي ڪن ڪشفن کي پسند نٿو ڪريان جو ته حق انهي بر خلاف ٿيڻ ۾ ٿو ليکي
پر جڏهن ته اها خطا ڪشفي خطا آهي انهن ڪري مواخذي کان پاڪ آهي اها خطا اجتهادي
خطا وانگر آهي- انهي طرح مقلد مجتهد مخطي به مواخذه کان پاڪ آهي پر جيڪو انهن مقلد
صاحب ڪشف جو آهي ۽ اهو ان خطا ڪشفي جي تقليد ٿو ڪري اهو هرگز مواخذي کان پاڪ ناهي
جو ته هڪ شخص جو ڪشف ٻئي تي حُجّت ناهي-

هڪ پيري وقت جي فاضلن عوارف المعارف جو شيخ شهاب الدين قدس سره جو تڪيل
آهي ان جي شرح لکڻ لاءِ ڪئين عرض ڪيو پاڻ سندن گهڻي استدعا تي شرح لکڻ شروع ڪيائون
عربي زبان ۾ هڪ حصي جو نهايت فصاحت بلاغت سان شرح تيار ٿيو- پوءِ خواجه محمد
هاشم کي فرمايائون ته بس هيتري قدر ڪافي آهي ۽ هاڻي بس ٿو ڪريان مبادا اذڪار ۽ اوراد
جي تحقيقات ۽ تدقيقات ۾ ڪا اهڙي ڳالهه قلم کان نڪري وڃي جو حضرت شيخ شهاب الدين جي
رعايت ادب جي ڪمال کان ابتڙ ٿي پوي حالانڪه انهن بزرگوارن جي ڪمترين مخلص
مان آهيان- حاصل ڪلام پاڻ بزرگان دين جو ڪمال ادب ڪندا هوا باقي جو ڪجهه
پنهنجن خصوصيات ۽ وڏن وڏن مقامن جو اظهار فرمايو اٿن جنهن مان ظاهر پنهنجي
علو شان، افضليت، اڪمليت ۽ افضل الاولياء اُمّت هوڻ معلوم ٿو ٿئي ته انهن لاءِ
پاڻ فرمايو اٿن ته هي آئون اظهار نعمت حق سبحانه وتعاليٰ جو ٿو ڪريان نه پاڻ کي ٻين
کان پڻ سڀ کان وڏو ٿو ڪريان- خدا جَلّ وَعَلا جي معرفت ان تي حرام آهي جو پاڻ کي ڪافر کان
بهتر ڄاڻي، ولي چون شعر ابر داشت از خاڪ — سزد گر بگذرانم سر بافلاڪ

راقم الحروف:- سبحان الله ڇا ته متابعت محمدي صلي الله عليه وسلم جو رنگ آهي- جناب

رسول مقبول صلى الله عليه وسلم جن ڪڏهن تہ فرمائيندا هوا تہ اِنَّ اللّٰهَ فَضَّلَنِيْ عَلَى الْاَنْبِيَاءِ وَفَضَّلَ اُمَّتِيْ عَلَى الْاُمَمِ ترمذي[1] - ۽ ڪڏهن تہ نبين سڳورن جي تعظيم ۽ ادب جي رعايت ڪري تواضعًا فرمائيندا هوا - لَا تُخَيِّرُوْنِيْ عَلٰى مُوْسٰى[2] ۽ فرمائيندا هوا لَا تُفَضِّلُوْا بَيْنَ الْاَنْبِيَاءِ (بخاري)[3] وڌيڪ عجب هي آهي تہ بعضي فرمائيندا هوا مَنْ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْ يُّوْنُسَ فَقَدْ كَذَبَ[4] بخاري، نبراس -

حضرت مجدد الف ثاني جي مڪتوبات شريف بہ سڄي انهي مضمون ۾ ڀريل آهي جنهن تہ هڪ جاءِ تي فرمايو اٿن نُوْرُ الْقَمَرِ مُسْتَفَادٌ مِّنْ نُّوْرِ الشَّمْسِ ۽ بيا جملا بہ ڪيترا ادب جا فرمايا اٿن ۽ پنهنجي مقامن جو بہ اظهار ڪيو اٿن جو اڳ ڪو بہ ولي انهن کان مشرف نہ ٿيو هو مدارس شريف تدريس وغيره بہ - حضور جن ڪي ديني ڪتاب بہ پڙهائيندا هوا جهڙوڪ بيضاوي شريف، بخاري شريف، مشڪواة شريف، عوارف بزدوي، هدايه، مواقف وغيرهاءِ علم ديني پڙهڻ لاءِ طالبن کي گهڻي ترغيب ڏيندا هوا ۽ علم ظاهري جي تحصيل کي باطني سلوڪ ۾ داخل ٿيڻ تي مقدم رکندا هوا ۽ مسنون ڏينهن ۾ سفر ڪندا هوا ۽ نجومي ساعتن تي عقيدو نہ هوندو هوا ۽ فرمائيندا هوا تہ جناب حضرت سرورِ ڪائنات عليه الصلوٰة والتحيات جي ولادت ڪان پوءِ ڏينهن جي نحوست ڪجهہ ونئي - حديث شريف ۾ آهي تہ اَلْاَيَّامُ اَيَّامُ اللّٰهِ وَالْعِبَادُ عِبَادُ اللّٰهِ[5] - سفر ڪرڻ کان اڳي استخارا ڪندا هوا ۽ بيون ماثوره دعائون پڙهندا هوا - نهڻ، چڙهڻ ۽ رهڻ جي جاءِ تي بہ انهي دعائون تي ڪندا ڪندا هوا ۽ انهي طرح پالڻ، ڪاڏي کائڻ، جنهن ڏسڻ ۽ آئيني ڏسڻ وقت بہ ماثوره دعائون پڙهندا هوا -

راقم الحروف بہ عرض ٿو ڪري تہ حضرت مولانا محمد صالح ڪولابي قدس سره جا هڪ رسالو حضور انور جن جي ورد وظائف ۽ معمولات ۾ هداية الطالبين نالي لکيو آهي ڏسڻ جهڙو آهي مون بہ ان جو سنڌي ترجمو ڪيو آهي وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ -

---

[1] تحقيق تہ الله سبحانه وتعالىٰ مونکي سڀني نبين تي فضيلت ڏني آهي ۽ منهنجي امت کي سڀني امتن تي فضيلت ڏني آهي - [2] مونکي (حضرت) موسىٰ تي فضيلت نہ ڏيو - [3] نبين ۾ هڪ ٻئي تي فضيلت نہ ڏيندا ڪريو - [4] جنهن چيو تہ مان (حضرت) يونس کان ڀلو آهيان تنهن ڪوڙ ڳالهايو آهي -

فائدو :- حضرت جن جي مٿين حديث جو مطلب هي آهي تہ نفس نبوت ۾ نبين جي وچ ۾ ڪو فرق نہ آهي سڀ نبي الله تعالىٰ جا سچا نبي آهن باقي نبين درجن ۾ تمام وڏو فرق آهي ۽ حضرت جن جي فضيلت سڀني نبين تي ثابت آهي قرآن ۾ آهي تہ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۾ - نعوذ ڪن نبين کي اسان نبين تي فضيلت ڏني آهي (حضرت حافظ محمد) [5] ڏينهن جو لو رسچ جي نوڪان ورتو آهي الله جا ڏينهن سڀ الله جا ڏينهن آهن ۽ بندا سڀ الله جا بندا آهن -

حمد ۽ استغفار وغيره

حمد ۽ استغفار سان گهڻو واسطو رکندا هوا توري نعمت تي به گهڻو شڪر ڪندا هوا ۽ ڪا ننڍي ترڪ اولي جو صادر ٿيندي هو ته بالڪل گهڻو استغفار پڙهندا هوا ملڪ ۾ ڪا به مصيبت ايندي هئي ته پاڻ فرمائيندا هوا ته هي اسان جي عملن جي شامت آهي انهي ڪري خير خيرات سان ڪندا هوا - ڪثرت اعمال جي باوجود مٿن قصور اعمال جو تصور غالب هو ۽ پنهنجن طالبن کي به اهڙي هدايت ڏيندا رهندا هوا ته پاڻ کي عمل وارو سمجهڻ ۽ پاڻ ننڍو چئي ڏيو ۽ فرمائيندا هوا ته عمل صالح کي عُجب ائين نابود ڪري ٿو جيئن باه ڪاٺ کي - عُجب جي معنيٰ هي آهي ته عمل ڪندڙ جي نظر ۾ پنهنجو عمل چڱو ۽ سٺو نظر اچي - طالب کي گهرجي ته جنهن وقت پنهنجا عمل ڏسي تنهن وقت پنهنجن عيبن کي ياد ڪري ۽ چڱاين کي ان سان تهمت وارو بڻائي ۽ شرمندو ٿئي ۽ فرمائيندا هوا ته هڪ جماعت اهڙي به آهي جن تي پنهنجن عملن کي ڪجهه نه سمجهڻ واري حالت ايتري قدر غالب آهي جو اهي پنهنجي سڀني ڪُٺهي واري ڪاتب کي بي علاءِ وانگي ٿا سمجهن ۽ کي ڪُٺهي واري ڏيڄ اين نڪندڙ کي هميشه ڪم ۾ مشغول ٿا ڄاڻن - پاڻ مصيبتن مشڪلاتن ۽ خلق جي ملامت کي باطن جي ترقي لاءِ ڏاڍو سٺو سمجهندا هوا - هن جاءِ تي به مڪتوب صاحبزاده جي لکيا آهن قابل ديد آهن -

ــــ جواهر مجدديه ۾ ٿو لکي ته بهر حال سندن خُلق سراپا محمدي هو - صبر ۽ شڪر حلم، تواضع، زهد، ورع ۽ قناعت، تسليم، رضا ۽ توڪل سندن عادات ۾ داخل آهن

پوشاڪ وغيره

روضه ۾ آهي ته حضور انور جو لباس بجنسه اصحابن سڳورن جهڙو هو - پاڻ دستار مبارڪ مسنون ٻڌندا هوا - ٽوپي مبارڪ، دستار مبارڪ جي ڊگهه هوندي هئي (شملو ڇڏيو) مسنون ٻن ڪلهن جي وچ ۾ ڇڏيل هوندو هو قميص جي گريبان جو شگاف ٻن ڪلهن مبارڪن وٽان - سٿڻ (ڪَر ٻن ڏيڻ) ڪان مٿي بلڪ اڌ پني تي - لنگ مبارڪ هٿ ۾ ۽ مصلو ڪلهي مبارڪ تي رکندا هوا جمعي ۽ ٻنهي عيدن جي ڏينهن تي مسنون عمده لباس پهرين فرمائيندا هوا -

حضور جن جي طريق تعليم ۽ ٻين طريقن جي وچ ۾ عظيم فرق

ــــ صاحب روضه جي ته بالڪل گهٽ لکيو آهي مگر اڳون هٿ جواهر مجدديه تان نقل ٿو جو سيادت پناه عرفان آگاه احمد حسين امروهوي ثم الحيدرآبادي ارقام فرمايو آهي ته اڳئين اوليائن سڳورن جو سلوڪ هيٺين طرح آهي -

ــــ (١) سير الي الله - هن ۾ عالم خلق، عالم امر ۽ واحديت جو سير ٿو ٿئي -

(٢) سير في الله: - هن ۾ احديت جو سير ٿو ٿئي - جنهن کي حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن پنهنجي تحقيق ۾ فرمائن ٿا ته هي سير حقيقت ۾ اسماءَ ۽ صفات جو ظلال آهي (سير عن الله بالله هن ۾ احديت کان ڪثرت خلق جي طرف نزول جو سير ٿو ٿئي -

نوٽ: - مراد عالم خلق کان مخلوق تحت العرش، عالم امر مان مراد مخلوق فوق العرش وغيره - واحديت مان مراد مفصل صفات الاهي - وحدت مان مراد مجمل صفات الاهي احديت مان مراد ذات بحت (صرف) آهي، جو هر قسم جي اعتبار کان پاڪ آهي - هي پنج مرتبا ۽ هڪ مرتبو انسان جامع جنهن کي مراتب سته چيو ٿو وڃي ۽ هي مرتبا محض اعتباري آهن نه ته اها هڪ ذات آهي جا قدم کان امڪان تائين موجود آهي - حضرت نور امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي سلوڪ جو سير هن طرح آهي ١ ولايت صغرىٰ يا ولايت اولياء هن ۾ سير الى الله ٿو ٿئي پر اهو سير جنهن کي ٻيا اولياء ڪرام سير في الله ٿا سڏين حقيقت ۾ اهو سير ظلال آهي ٢ ولايت ڪبرىٰ يا ولايت انبياء: - هن ۾ اصل اسماء ۽ صفات جو سير ٿو ٿئي - اهو سير ٻين طريقن ۾ ڪونهي هن کانسواءِ ٻيا سورهن يا سترهن هن مقام مفصل هيٺيان آهن جو ذات بحت کان اڳي هن سلوڪ ۾ طئي ڪيا ٿا وڃن -

ت (١) ولايت عليا يا ولايت ملائڪ (٢) ڪمالات نبوة (٣) ڪمالات رسالت (٤) ڪمالات اولوالعزمي هن کان پوءِ يا (٥) قيوميت اشياء يا (٦) حقيقت ڪعبه (٧) حقيقت قرآني (٨) حقيقت صلوٰة (٩) بعض سالڪن جي روزي جي حقيقت (١٠) معبوديت صرفه (١١) عبديت يا (١٢) خلت حقيقت ابراهيميه (١٣) محبيت حقيقت موسويه (١٤) محبوبيت ممتزجه حقيقت محمديه (١٥) محبوبيت ساذج حقيقت احمديه (١٦) تعين حبي (١٧) تعين وجودي هن کان پوءِ دائره لا تعين يعني ذات بحت مع الصفات الثمانية الحقيقة

ت قصيده در شان حضرت امام رباني مجدد الف ثاني، از جناب مولانا حافظ محمد صاحب فاروقي دهلوي قادري چشتي نظامي رح

ہوا ہوں جب سے دیوانہ مجدد الف ثانی کا — میں ہوں مشہور مستانہ مجدد الف ثانی کا
چلو اے تشنگانِ بادۂ وحدت پیو چل کر — رواں ہے فیض میخانہ مجدد الف ثانی کا
وہ فاروقی نسب ہیں مشرب ان کا نقشبندی ہے — طریقہ ہے شریفانہ مجدد الف ثانی کا
وہ شمع دین احمد ہیں اور احمد نام ہے ان کا — دلِ عالم ہے پروانہ مجدد الف ثانی کا

محبت جن کو ہے اللہ سے ہوگی وہی دل سے — سنا کرتے ہیں افسانہ مجدد الف ثانی کا
سلاسل چار ہیں حب کے سب آپس میں یکدل ہیں — نہیں ہے کوئی بیگانہ مجدد الف ثانی کا
خودی سے دور ہو ہردم رہا کرتا ہے وہ بے خود — پیا ہے جس نے پیمانہ مجدد الف ثانی کا
خدا اور مصطفیٰ کا اور وہ ہے اصحاب کا پیرو — بجالائے جو فرماتا مجدد الف ثانی کا
حقیر اہل قیامت سب کہینگے دیکھ کر مجھ کو — وہ دیکھو آیا دیوانہ مجدد الف ثانی کا

حضور جن جون پيشگويون پنهنجي رحلت جي باري ۾

حضرت سلطان العارفين سيد السالڪين قيوم زمان مرشدنا خواجه حاجي صاحب ڪلان (خواجه شاه فضل الله جان) رضي الله عنه جن عمدة المقامات ۾ تحرير فرمائن ٿا ته حضور انور مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي عمر مبارڪ موافق اعداد احمد ٽيونجاهه رهڻي جو اصحابن واقف الاسرار کي فرمايائون ته مونکي الهام ٿيو آهي ته قضاءِ[1] مبرم منهنجي عمر ۾ ٽيهٺ سالن تائين آهي. پاڻ انهي الهام کان پوءِ بالڪل گهڻو خوش ٿيا هئا ڪري جو انهي عمر ۾ حضرت سيد المرسلين عليه و على آله الصلوٰة والسلام جي متابعت کين حاصل ٿي، پر حضرت صديق اڪبر ۽ حضرت عمر فاروق اعظم ۽ حضرت علي مرتضىٰ رضي الله عنهم سان به سندن عمر کي موافقت ٿي. وري سنه ۱۰۳۲ هجري ۾ حضور انور رضي الله عنه جن اجمير شريف ۾ هوا جو پاڻ فرمايائون ته منهنجي رحلت جا آثار ڏيکا معلوم ٿا ٿين ۽ پنهنجن صاحبزادن سڳورن رضي الله عنهما ڏانهن سرهند شريف مڪتوب ۾ هيٺين عبارت لکي موڪليائون "ايام انقراض نزديڪ و فرزندان دور" هن مڪتوب شريف پهچڻ شرط ٻئي صاحبزادا حضرت خواجه محمد معصوم ۽ حضرت خواجه محمد سعيد رضي الله عنهما سندن خدمت ۾ اچي حاضر ٿيا. پاڻ کين خلوت ۾ گهرائي فرمايائون ته "منهنجي لاءِ هاڻي ڪنهن به طرح ڪو لاڳاپو ۽ ڪنهن به طرح جو ڳانڍاپو هن جهان سان نه رهيو آهي. آءٌ هن جهان ۾ وڃڻ گهران ٿو." مگر جڏهن پنهنجن صاحبزادن سڳورن کي گهڻو غمگين ڏٺائون ته پوءِ اهيا ڳالهه به کين معلوم ٿي چڪي هئي ته وصال جي ڏينهن ۾ هڪ سال باقي آهي ته هن

---

[1] لغت ۾ قضا جي معنيٰ حڪم آهي ۽ اصطلاح ۾ الله جي حڪم الهي کي چئبو آهي جو ازل کان ابد تائين مخلوقات جي سڀني حالتن جي متعلق هوندو آهي جيڪو حقيقت ۾ مبني آهي — ۽ محققين جي اصطلاح موجب قضاءِ ان کي چئبو آهي جو سبب جي موجود هجڻ ڪري واجب وقت ادا ٿئي.
قضا ٻه قسم آهي هڪ مبرم ٻيو معلق — مبرم جي معنيٰ آهي پڪو ۽ مضبوط — معلق جي معنيٰ آهي ڪنهن شرط سان ٻڌل — فائدو: قضاءِ مبرم ڪنهن به قيمت تي ٽرندڙ نه آهي ۽ قضاءِ معلق ۾ تبديلي ٿي سگهي ٿي.

ڏري کين خلوت ۾ گهرائي فرمايائون ته تو ري مدت لاءِ هڪ ٻئي ڪم جي پوري ڪرڻ
واسطي مونکي لڳاتار ڪيو ويو آهي انهي خوشخبري کان پوءِ حضرات صاحبزادا رضي الله
عنهما تمام خوش ٿيا ۽ هي خوشخبري سندن خاطر مبارڪ جي تسلي جو باعث ٿي پئي.

هڪ ڀيري پاڻ حضرت خواجه معين الدين چشتي قدس سره جي روضه مبارڪ
جي زيارت لاءِ تشريف فرما ٿيا هوا درگاه جي مجاورن حضور انور جي حد کان زياده
تعظيم ۽ تڪريم ڪئي ۽ روضي مبارڪ جو غلاف سندن حضور ۾ اچي نذر ڪيائون پاڻ
نهايت ادب سان (جو حضور انور جن جو وجود مبارڪ سراسر ادب هو) قبول فرمائي
دل مان هڪ سرد آهه ڪري هيٺان جملا زبان مبارڪ تي آندائون - جن مان سندن
رحلت جي خبر معلوم ٿي. "لباسے از این نزدیکتر بحضرت خواجه نبود لاچار آنرا بالطف نمودند
براے تکفین نگهدارید". جڏهن پاڻ اجمير جي هن سفر کان موٽي سرهند شريف
رونق افروز ٿيا ته هن خلوت ۾ رهڻ اختيار فرمايائون - جمعه جي نماز کان سواءِ
ٻاهر نه نڪرندا هوا ۽ پنجن وقتن جي نماز به اندر خلوتخاني ۾ مخصوص جماعت سان
پڙهندا هوا - جي مخصوص سندن حضور ۾ ويندا هوا - صاحبزادن سڳورن
۽ ٻين ڪن خاص خليفن کانسواءِ ٻيو ڪو به اندر نه ويندو هو - آخر عمر شريف ۾ سنن
ايتري قدر عالي مشرب ٿي ويو هو جو توڙي ڪامل ماڻهون جي باوجود ڪثرت قوة علمي
جي ۽ سندن مذاق جي آشنائي کان به مشرف هوا، تنهن هوندي به سندن ڪلام مبارڪ
جي دقت معاني جي ڪري اهو حال ٿي پيو هو - جئن مڪتب ۾ ٻار هجي پڙهندا آهن - انهي
وقت ۾ پاڻ جنهن به پنهنجي محب تائين ڪو مڪتوب شريف لکندا هوا اُن ۾ جيئي طرح
لکندا هوا" هاڻي وقت نزديڪ اچي ويو آهي ته سڀڪي ته پيا تو پيش اچي".

مولانا محمد هاشم ڪشمي زبده ۾ تحرير ٿو فرمائي ته خلوت وارن ڏينهن
۾ هڪ ڀيري حضور جن کان مون ٿي موڪلايو ان وقت عرض ڪيم ته حضور تا دعا فرمايو ته
وري جلد هي پانهون هن آستان ملجأ خدا پرستان تي اچي حاضر ٿيون پاڻ اندران
آهه ڪري فرمايائون ته آئون دعا ٿو ڪريان ته آئون ۽ تون ٻئي آخرت ۾ هڪ جاءِ تي گڏ هونداسون
سون. جڏهن خواجه محمد هاشم موٽي آيو ته حضور جن کي وصال فرمائي ويا هوا.

ارتحال احمدي ۾ مولانا بدرالدين قدس سره حضرت خواجه محمد معصوم

۽ خواجه محمد سعيد کان روايت ڪري ٿو ته جنهن سال پاڻ وفات فرمايائون ان سال برات
جي رات پاڻ حويلي مبارڪ ۾ تشريف فرما ٿيا. حضرت عصمت پناه ام المرتضيٰ رضي الله تعاليٰ
عنها جن مصلي تي تسبيح پڙهڻ ۾ مشغول هوا حضور جن کان پڇڻ لڳا ته اوهان تهجد
پڙهيو آهي فرمايائون ته ايجان ڪونه پڙهيو اٿم جو ڪجهه بدن ۾ ٿڪ معلوم ٿو ٿئي لحظو آهلي
پوءِ ٿو پڙهان. حضور جن لحظو کن پاسو مبارڪ کوڙي ور ي اٿي ويٺا. پاڻي گهرائي وضو ڪيائون
حضرت عصمت پناه رضي الله عنها جي زبان مبارڪ مان اوچتو هي اکر نڪري ويو ته "خدا جاڻي
اڄ ڪهڙن جو نالو هستي جي صفحي تان ميٽي ڇڏيو هوندائون ۽ ڪهڙن جو قائم رکيو هوندائون"
پاڻ فرمايائون ته اوهين ته شڪ جي طرح ڳالهه ٿا ڪريو پر ڪهڙو حال هوندو ان شخص جو جيڪو
ڏسي رهيو آهي ته منهنجو نالو حياتي کان ميٽيو ويو آهي. پاڻ ڏانهن اشارو فرمائڻ لڳا. هيءَ ڳالهه
ٻڌي حضرت عصمت پناه رضي الله عنها ڪين عرض ڪيو ته اوهين اهل عيال ۽ خلق کان هيڏي
سي لڳا پيا آهيو جيئن فرمايا آهن تنهن جو ڪهڙو باعث آهي پاڻ فرمايائون منهنجي وفات جو
وقت تمام قريب ۽ تمام قريب آهي سو جنهن کي وفات جي قرب جي خبر معلوم ٿئي تنهن کي هي ڳالهه
بالڪل سهڻي ۽ لائق آهي ته پاڻ کي گهڻي قدر خدا جلّ وعلا جي عبادت ۾ مشغول ڪري ۽ تسبيح
۽ استغفار ۽ درود ۽ قرآن مجيد جي تلاوت ۽ ذڪر وغيره کان پاڻ کي هڪ دم به غافل نه ڪري
۽ غير حق کان بالڪل لڳا پيا تو ڏيئي ڇڏي اڃا نه ته هو غفلت ۾ پيو رهي. توهين به مونکي خدا
جلّ وعلا جي حوالي ڪريو. اهـ ملخصًا

حضور جن جي بيماري شروع ٿيڻ ۽ وصيتون ۽ پيشگوئيون ۽ ضروري تاڪيدون

جنهن ته روزگار ناپائدار جو مدار بي وفائي تي آهي ۽ فلڪ غدار ڪج رفتار
جي وضع بي بقائي تي آهي. مجدد الف ثاني قيوميت جي ٽيهين سال جي آخر ۾ پاڻ نماز
عيد الاضحيٰ کان فارغ ٿي مائٽن کي خطاب فرمايائون ته مون اوهان کي اڳ به خبر ڏني آهي ته
مان سگهوئي دنيا مان سفر ڪرڻ وارو آهيان ۽ قضا مبرم کان اٿئين معلوم ٿيو آهي ته منهنجي
عمر ٽيهٺ ورهه حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جي سنت موافق ٿيندي. هاڻي
ورهه پورا ٿيڻ کي پهتو آهي. قريب آهي ته اوهان کان موڪلائي ديدار پروردگار جو ڪندس
اي الله جا ٻانهو جو ڪجهه مونکي خدا جلّ وعلا ۽ رسول الله صلي الله عليه وسلم کان
پهتو سو مون اوهان کي پهچائي ڇڏيو. اوهين ڄاڻو ٿا ته مجدد الف ثاني جي خدمت ۽ ملت

محمديءَ جي رواج لاءِ مون ڪيترين ڪوششون ڪيون ۽ دين جي دشمنن جون سختيون
سٺيم. وقت جي بادشاهه جي قيد ۾ رهيس ۽ لشڪر سان گڏ رهڻ جي پاڻ بندي قبول
ڪيم. مگر پنهنجي ڪم کي نه ڇڏيم. هاڻي توهان کان جدا ٿيڻ وارو آهيان. توهان کي خداءِ
تعاليٰ جي حوالي ٿو ڪريان. منهنجي ملاقات اوهان سان قيامت جي ڏينهن حضرت رسول اڪرم
صلي الله عليه وسلم جي تنبوءَ ۾ حساب وقت ٿيندي. توهين شاهد رهجو ته مون پنهنجن
فرضن جي ادا ڪرڻ ۾ ڪا ڪوتاهي نه ڪئي. آنحضرت صلي الله عليه وسلم اوهان کان پڇندو ته
مجدد الف ثاني اوهان سان ڪيئن حياتي گذاري. سيني جواب ۾ عرض ڪيو ته اي امام الاولياء
نائب خاتم الانبياء، تحقيق اوهان شريعت نبوي ۽ محمدي ملت جي رواج ڏيارڻ ۾ گهڻي ڪوشش
فرمائي. اسان کي اوهان سنتن جي واٽ ڏيکاري. دنيا کي گمراهي کان ڪڍي سنت جو رستو ڏيکاريو
۽ دين جي دشمنن جون سڀ تڪليفون سٺيون. شريعت ۽ طريقت کي اوهان زيب زينت
ڏني. اوهان وقت جي مسلمانن کي اصحاب رسول جي وقت سان مشابهت پوري طرح ڏيکاري
الله جل وعلا اوهان کي جزا خير ڏئي. اسين مٿين شاهدي ڏيندا آسون هن کان پوءِ حضور
اقدس جن مريدن جي حق ۾ دعا گهري ته الله جل وعلا اوهان کي نهايت ڪمال تائين پهچائي ۽ دنيا
جو گند ان پٺ ڪشادو ڪري. ۽ فرمايائون ته توهان کي وصيت ٿو ڪريان ته قرآن ۽ حديث جي
حڪمن تي قائم رهجو ۽ مجتهدن جي فرمانبرداري ڪجو جنهن ۾ مٿي جي وار جيترو به فرق
نه ٿئي. متان دين ۽ ايمان ۾ خلل نه پوي ۽ بي دين پيرن کان پرهيز ڪجو جي فقير وحدت
الوجود جا نعرا ۽ سرود ۾ مشغول آهن اهي ڪوڙي دعويٰ ڪندڙ آهن. انهن کي لهن
هوندي جي احوال سالڪن تي ظاهر ٿيندا اهو مون حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم
جي درگاه ۾ عرض ڪري انهن جو انڪشاف بند ڪرايو آهي. اهڙن ماڻهن تي آئينده
احوال ظاهر نه ٿيندا. ڪنهن کي فائدو ٿيندو ۽ مگر اهڙا گهڻا گمراهي ۾ پيل هوندا
توهين شريعت تي پڪو ڪجو ۽ طريقت تي ثابت قدم رهجو عزيمت تي عمل ڪرڻ جو تاڪيد
ڪجو، ڪراهت ۽ رخصت کي ويجهو نه وڃجو، ذڪر ۽ شغل ۽ مراقبو گهڻو ڪجو عبادت ۾
ڪوشش سان رهجو پنهنجي ساري عمر فڪر الاهي ۾ آباد رکجو. جيئن باطن جا احوال ڪشادا
رهن. اڄ کان قيامت جي ڏينهن تائين باطن جي ترقي ٿيڻ شريعت شريف جي متابعت کانسواءِ
مشڪل آهي. جيڪو ته جو شريعت جي تابعداري نه ڪري ته هن هوندي به ان کان ڪرامتون

يا مريد ان جي حالت ڦيرائڻ جو ڪم ٿئي ته پوءِ اها ڪرامت نه چئبي بلڪ استدراج آهي
يعني اها حالت انهن کي درجي بدرجي دوزخ ۾ نيندڙ آهي. حقيقت ۾ اهو الاهي معرفت
کان بي نصيب هوندو بلڪ دين ۽ ايمان ۾ خلل هوندس. ظاهر آهي ته دين ۽ ايمان
۾ معرفت الاهي بدل آهي. مون انهي قسم جون گهڻيون نصيحتون پنهنجي ڪلام ۾
لکيون آهن اهو ئي سبب آهي جو منهنجو ڪلام ديگهارو ٿي ويو. آئون توهان ۾ پنهنجو
ڪلام يعني مڪتوبات ۽ رسالا ڇڏي ٿو وڃان جي ان تي عمل ڪندؤ ته جو نڪارو
لهندؤ ۽ علم باطني کان حصو وٺندؤ. حق جل وعلا مون کي پنهنجن سيني مريدن
جي حالات ظاهر ڪري ڏنا آهي جيڪي به قيامت تائين منهنجي طريقي ۾ داخل ٿيندا مون
اُمت جا صالح اڪثر پنهنجي طريقي ۾ ڏٺا آهن جي حساب ڪريان ته اُمت جا اڌ کان
زياده نيڪ ماڻهو اڪثر پنهنجي طريقي ۾ ڏٺا اٿم. مون علم ۽ معرفت فضل ۽ قطبيت
۽ فرديت پنهنجي طريقي ۾ قيامت تائين ڏني آهي ۽ آئون وصيت ٿو ڪريان ته منهنجي
اولاد جي پوري طرح عزت ۽ تعظيم رکجو ۽ سختي ۽ مصيبت جي حالت ۾ تن کان
دعا گهرجو. الله تعالى منهنجي فرزندن کي پوري معرفت ۽ قرب اتم سان مخصوص
ڪيو آهي ۽ ساري جهان ۾ انهن جي بزرگي ۽ سڳورائي قائم فرمائي آهي. مون
سان الله جل وعلا وعدو فرمايو آهي ته منهنجي امانت خاص ۽ ساري جهان جي قطبيت
منهنجي اولاد ۾ رهندي ۽ اهي هميشه وقت علم ۽ فضل، ولايت ۽ معرفت الاهي جي
کان پنهنجي وقت ۾ افضل ۽ اعلى هوندا انهن کان پوءِ حضرت معصوم زماني عروة
الوثقى رضي الله عنه ڏانهن خطاب ڪري فرمايائون ته جي فرزند اهڙن وصفن
وارا ۽ منهنجي امانت خاص جا وارث ۽ زماني جا قطب هوندا اهي تنهنجي اولاد
مان هوندا. ٻيهر فرمايائون اي محمد معصوم تنهنجا فرزند مون جهڙا ٿيندا
خصوصاً جو نينگر هن سال توکان پوءِ پيدا ٿيندو يعني مروج الشريعة حضرت خواجه
حجة الله قدس سره گهڻي تقرير کان پوءِ فرمايائون ته ٻارهين صدي ۾ گهڻا ن
فساد ڪڙا ٿيندا ان وقت سنت نبوي صلى الله عليه وسلم کي لازم ڪري وٺجو، شريعت
۽ طريقت تي قائم رهجو. طاقت آهر ان فساد جي هٽائڻ ۾ ڪوشش ڪجو ۽ بدعت کي دفع
ڪجو حق تعالى اوهان کي بدعت تي غالب رکندو ۽ توهان کي ڪنهن به قسم جي تڪليف

نيپهنجندي ايتري قدر جو جال کي ٻه منهنجي خانقاهه ۾ اچڻ جي جرئت نه ٿيندي، منهنجو طريقو ايتري قدر دنيا ۾ پکڙبو جو ويندي دور دراز ملڪن جهڙوڪ شهر پيرجي ويندي وهڙا وسلطان مان ڇهه ست سؤ منهنجي طريقي جا مريد هوندا. باقي مون ڏانهن ارادو ڪندڙ هوندا. پيا طريقا اُلٽ ٿي پوندا. گهڻي مدت کان پوءِ امام مهدي پيدا ٿيندو ۽ اهو پڻ هن طريقي ۾ مريد ٿي سلوڪ حاصل ڪندو. ۽ سلوڪ کان پوءِ جي سڀ گهريون ڪماليتون امام مهدي جي ظاهر ٿيندي سان اهو به منهنجي ڪمالات جو اقرار ڪري هن نسبت يعني طريقي مجددي جو رواج ڏيندڙ ٿيندو بلڪ جاگل پنهنجي امامت جي باري ۾ ڪندو ان سان گڏ منهنجي ڪمالات جو اقرار پڻ ڪندو. انجي وزير اعظم جو نالو شيخ احمد هوندو. جو منهنجي اولاد مان هوندو ۽ پوءِ آئون هن طريقي يعني مجددي جي ڪهڙي تعريف ڪريان ان جو پهريون ته آئون آهيان ٻيو ميان محمد معصوم ۽ آئون جو اولاد ۽ علويون انجو حضرت امام مهدي هڪ روايت ۾ آهي ته پاڻ فرمايائون ته حضرت مهدي موعود عليه السلام منهنجي ڏهٽن مان هوندو. جو احمد نالي بزرگ حضرت امام مهدي جو وزير هوندو. تنهن لاءِ حضرت خواجه امام محمد معصوم رضي الله عنه جو فرزند آهي ته اهو منهنجي اولاد مان هوندو. پوءِ گهڻي تقرير کان پوءِ فرمايائون ته اي يار وهاڻي توهان کان موڪلايان ٿو. هي خبر ٻڌندي مخلوقات ۾ شور برپا ٿيو. تنهن کان پوءِ خلوت خاني ۾ تشريف فرما ٿيا. انهي ٿوري عرصي لاءِ فرمائي پنهنجي اهل حرم فرزند کي فرمايائون ته ٻن مهينن کان پوءِ جاسر دي جي موسم اچڻي آهي ان وقت آئون هن گهر ۾ نه هوندس. حاضرين عرض ڪيو ته شايد اوهين نئين گهر ٺاهڻ لاءِ ارادو ڪري ٿا. پاڻ فرمايائون ته نه.

ان حال ۾ مولانا بدرالدين لکي ٿو ته حضور جن کي هر سال ۾ ضيق النفس جي بيماري جو دورو ٿيندو هو. خلوت نشيني جي گذرڻ تي ڇهين يا ستين مهيني سترهين ذوالحج ڏاري گذريل سالن کان زياده سختي سان دورو ٿيو ۽ ذوالحج جي وچ ڌاري ساهه جي بيماري سختي سان ٿي ڪيترا ڏينهن ائين ئي رهي. انهن ڏينهن ۾ حضرت سيد نا و مرشدنا غوث الاعظم سيد عبدالقادر جيلاني قدس الله سره العزيز وٽان ظاهر ٿي فرمايو ته مان توهان منهنجي هن بيت جي معنيٰ ۾ حيران آهيان.

اَفَلَتْ شُمُوسُ الْاَوَّلِيْنَ وَشَمْسُنَا ... اَبَدًا عَلٰى اُفُقِ الْعُلٰى لَا تَغْرُبُ

[illegible]

ادهين هن بيت جو شرح لکو ۽ هاڻي صحت نصيب ٿيندي، مگر حضور اقدس جي تحرير مان
رب جي لقاء جو شوق غالب هو ۽ بيماري جي حالت ۾ ديدار جي وصال شوق سبب گهڻو گريه ڪندا
هوا ۽ هي دعا هر پڙهندا هوا - اَللّٰهُمَّ اَلْحِقْنِيْ بِالرَّفِيْقِ الْاَعْلٰى ۽ فرمائيندا هوا ته جيڪڏهن
طبيب چوي ته تنهنجو مرض لاعلاج آهي ته هوند ڪيترا پيالا الله جي واٽ ۾ ڏيان. مرض
جي سختيءَ ۾ پاڻ حضرت خواجه عروة الوثقيٰ قدس سره کي وصيت ڪيائون ته ادهين
هن بيت جو شرح لکجو ۽ انهي سخت بيماري جي حالت ۾ پاڻ حضرت مجدد رح کي بيت جو شرح
بيان ڪري ٻڌايائون. حضرت خواجه عروة الوثقيٰ قدس سره جن سندن وفات کان پوءِ حضرت
غوث الاعظم قدس سره جي بيت جو شرح لکي مڪتوبات شريف جي ٽئين جلد جي آخر ۾
شامل ڪيو آهي. جلد جا مڪتوب هڪ سو ڇويهه آهن - جڏهن گذريو - ٻن ٽن ڏينهن کان
پوءِ چڱا ڀلا ٿيا پوءِ فرمائيندا هوا ته مون مرض جي سختيءَ ۾ ايتري قدر ترقي ڏني جو صحت
۾ مٽي نه سگهي - انهن ڏينهن ۾ اڪثر خيرات ڪندا هوا - ماڻهن عرض ڪيو ته شايد هن بلا
ٽارڻ لاءِ فقيرن کي صدقو ٿا ڏيو - پاڻ فرمايائون ته نه بلڪ وصال جي شوق ۾ - عاشوري
جي ڏينهن وري ٻيو پيرو ساڳيون اڳيون ڪيل وصيتون ٻڌايائون -

محرم جي ٻارهين تاريخ پاڻ خلق کي خبر ڏنائون ته اڄ مون کي واقف ڪيو ويو آهي
ته چاليهه پنجاهه ڏينهن اندر هن جهان مان منهنجو لاڏاڻو ٿيندو ۽ مون کي منهنجي تربت به ڏيکاري
وئي آهي، اها خبر ٻڌي سڀ روئڻ لڳا انهن ڏينهن ۾ پاڻ به گهڻو روئندا هوا. حضرت
خواجه محمد سعيد قدس سره کان روئڻ جو سبب پڇيو - فرمايائون ته حضرت ذوالجلال
جو شوق غالب آهي تنهن تي حضرت خواجه صاحب عرض ڪيو ته اوهان کي هن جهان جي حياتي
جو اختيار ڏنو ويو آهي - ڪي ڏينهن هن جهان ۾ رهو ته اوهان جي افروزي ٿيندو - فرمايائون ته توهان کي وفات کان
پوءِ بنسبت هتئون جي گهڻي مدد ڏيندس ڇو ته هت بشري لاڳاپا بعض وقت رڪاوٽ
آهن - انهي ڏينهن قبرستان ڏانهن پڻ تشريف فرمايائون - تفصيل وار ذڪر روضة القيوميه
۾ آهي - تنهن کان پوءِ حويلي مبارڪ ۾ تشريف فرمايائون ۽ وفات جي ڏينهن لاءِ منتظر هوا
مٿان اچي ٻاويهين رات صفر جي پهتي - پاڻ مريدن کي مجلس ۾ فرمايائون ته اڄ چاليهه
ڏينهن پورا ٿي ويا آهن - هاڻي ڏسجي ته هن سنن اندر ڏينهن ۾ ڇا ٿو ٿئي - پاڻ پنهنجن
فرزندن حضرت عروة الوثقيٰ ۽ خواجه محمد سعيد قدس سرهما کي فرمايائون ته هن صحبت جي

ڏنهن اهڙا سمورا ڪمالات، جا نوع انسان لاءِ ممڪن آهن، مولىٰ الله جل وعلا عطا ڪيا هو. جملو ٻئي صاحبزادن سڀني کي ارمان ٿيو. جو ته انهن ۾ هڪ جڳن ته آيت سڳوري ”اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ“ جي نازل ٿيڻ ۾ هڪ ڳجهي رمز هئي جنهن کان حضرت صديق اڪبر رضي الله عنه جي دل کي ارمان ٿيو هو. اها سنت عموميءَ اختيار حيات ۽ ممات واري سنت ٻئي کين عطا ٿيون. نيو نهن تاريخ خميس جي ڏينهن پنهنجي بدن جا ڪپڙا پاڻي وهائي ڌنائون ۽ سندن بدن مبارڪ تي عجيب وارو ڳجهو ڪو ڪپڙو ڪو نه هو. هواءَ جي سردي بدن شريف تي اثر ڪيو جنهن ڪري کين تپ ٿي پيو. پوءِ بيماريءَ جي بستري تي زيب افروز ٿيا. جئن حضرت رسول اڪرم صلي الله عليه وسلم جن پڇاڙيءَ ۾ ڪن پيلاڻي ور يتور ڏينهن بيمار ٿي وفات فرمائي هوائون. حضور جن کا اها سنت بتصادف ٿي. انهن ڏينهن ۾ يقين حسي جو بيان ڪيوائون جو يقين علمي ۽ يقين وجوديءَ کان به مٿاهون درجو آهي. تڏهن انهن معرفتن جي نڪتن ۾ مشغول هوا. انهيءَ ٿي ڇهين ڏينهن تي رحلت فرمايائون.

بيماريءَ جي سختي ۾ سندن وصال بيارگاه ذوالجلال

صفر جي تيرهين تي وري کين بيماري عود ڪري آئي. ايتري قدر سندن بدن مبارڪ تي گرمي ظاهر ٿي جو سندن بدن مبارڪ تي هٿ لائي نٿي سگهيو. هن پيري بيمار ٿيڻ کان اڳي هڪ خادم کي فرمايو هوائون ته هيئن ڪو ئلا وڻي اڄ گهڙي کان پوءِ وري فرمايائون ته جيترا موڙ پيا آهن انهن کي اڄ وڌيون اڄ. پوءِ فرمايائون ته غيبي فرشتو مونکي آواز غيبي ڏئي رهيو آهي ته ايتري قدر ڪونه ساٿ ڏجي فرصت ڪانه رهندي پوءِ فرمايائون ته چڱون ايتري قدر وڌي اڄ. جڏهن خادم ڪوئلا وڻي آيو ته ڏهن حضور جن کي قدر پاڻ وٽ رکيا ۽ ڪي قدر پنهنجن فرزندن سڳورن ڏانهن موڪليائون. سبحان الله!- جيتري قدر پنهنجي لاءِ جدا ڪري رکيا هوائون وفات جي ڏينهن تائين اهي پورا ٿي آيا. جمعه جي ڏينهن ڪمال هيڻائيءَ جي باوجود نماز لاءِ جامع مسجد ۾ تشريف فرما ٿيا. نماز کان فارغ ٿي جماعت کي فرمايائون ته هي منهنجو پويون جمعو آهي هن کان پوءِ مونکي جمعي جي ڏينهن جي نماز پڙهڻ نصيب نه ٿيندي. - هيءَ فرمائي وري ڏه ٻارهن گهڙيون وصيتون فرمايائون ۽ اڳئين کان زياده تاڪيد ڪري فرمايائون ته سنت نبوي صلي الله عليه وسلم تي قائم رهجو

ضرور بالضرور خيال ڪندا رهجو - سنت محمدي جي باري ۾ سخت تحقيق ٿيل آهي - پير فرمايائون ته منهنجي تجهيز ۽ تڪفين سنت نبوي صلي الله عليه وسلم جي موافق ٿيڻ گهرجي ڪو به شخص منهنجي اڳيان ڪي نه ڏسي - منهنجي ترڪ ڏيارڻ وقت منهنجون ڦريون نه ڪڍندا ۽ بن وڏن خليفن کان سواءِ ٻيو ڪو به مون وٽ نه رهي ۽ منهنجي قبر ڪنهن گمنام جاءِ تي ڪجو - فرزندن قدس الله اسرارهم عرض ڪيو ته حضور جن اڳي اسانجي ڏاڏي ۽ ناني صاحب جي روضي جي شرافت بيان ڪندي پنهنجي مدفن لاءِ اتي حڪم ڪيو هو - پڻ اهو به فرمايو هو ته منهنجي مرقد اتي ٿيندي ۽ دفن جي جاءِ به اوهان مقرر ڪري ڇڏي هئي - پاڻ فرمايائون ته واقعي مون ائين چيو هو - مگر هاڻي منهنجو اهو شوق ٿي ويو آهي جيڪو چئي رهيو آهيان - جڏهن ته ڏٺائون ته فرزند ائين ڪرڻ ۾ راضي نه آهن ته پاڻ فرمايائون ته منهنجي والد بزرگوار جي قريب مونکي دفن ڪجو يا شهر جي ٻاهران باغ ۾ مونکي جاءِ ڏجو مگر قبر ڪچي ٺاهجو جا ٿوري وقت ۾ ڊهي وڃي جنهنجو نالو نشان نه رهي - خواجه محمد هاشم برهانپوري پنهنجي زبده ۾ لکي ٿو ته حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه جو مٿيون فرمودو هن ڳالهه تي دلالت ڪري ٿو ته پاڻ الوهيت جي بي نيشاني جا مظهر اتم هوا -

نقل عبرتناڪ: - وري خواجه صاحب لکي ٿو ته جناب حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه کي خواب ۾ ڏٺم ته پاڻ وصال ڪري ويا آهن - آئون رڙيون ڪندو روئندو هيس ته اهي حيران ٿي ڏٺم ته ڏسان - ڪٿي آهن ابن احمد پيو چوان - ڪٿي آهن ابن الله، جو اڪر ڇڏي پيو ڪلهه يا ان ايندي ۾ ڪنهن مونکي چيو ته هن وڏي مسجد ۾ انجي قبر آهي - جڏهن آئون مسجد ۾ آيس ته ڏٺم ته قبر جو نشان نه آهي پر زمين جي برابر آهي - اهڙو خواب جناب سيد شيخ محمد صاحب قدس سره به ڏٺو

نقل پيو: - آهن ڏٺو ته هن ۾ هڪ عارف برهانپوري خواب ڏٺو ته هڪ وڏو وڻ آهي جنهن جون شاخون آسمان تائين پهچي ويون آهن گويا ساري جهان تي اُن وڻ جو ڇانو آهي - اوچتو اهو وڻ زمين تي ڪري پيو - ساري مخلوقات ۾ روح ٻڏي ويو -

شور برخواست نگر دامن محمل بشکست ۔ گریه زد جوش مگر آبله دل بشکست

جڏهن هي خواب خواجه محمد هاشم قدس سره ان برهانپوري بزرگ کان ٻڌو ته هن دل تي ڏاڍو خوف ٿي پيس - هنن خوابن کان پوءِ ٿورن ڏينهن بعد حضور جن جو وصال ٿيو - پوئين خواب ۾ تعبير آية ڪريمه جي موافق آهي "كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ" جئن حضور جن بشريت نبوي صلي الله عليه وسلم

جاري ٿيو هو انهي ڪري انهي قسم جا خواب سند ۽ وصال جي ڏينهن عارفن کي ڏسڻ ۾ آيا-
عود بطرف وصايا:- غرض ته جڏهن حضور جن ڏٺو ته پٽ ڄاڻون ٿا انهن جي دفن لاءِ
بيان ڪيو مگر منهنجن پيارن فرزندن جو انهي ڳالهه تي پورو رضامند نه هئي- تڏهن پاڻ
فرمايائون ته چڱو جيئن توهين راضي هجو اتي مونکي دفن ڪجو-

هن وصيتن کان پوءِ خلق جو هيان ڪئي پيو ۽ زاري زاري روئڻ لڳا- پاڻ سنت
محمدي علي صاحبها الصلواة والتحية جي تابعداري جو بالڪل گهڻو تاڪيد ڪرڻ لڳا، ورري
بي فرمايائون ته سنت محمدي کي ڏندن سان مضبوط ڪري وٺجو- عنقريب گهڻا اختلاف
پيدا ٿيندا اڳهاڻ شريعت جا مخالف ٿيندا- او هين سواد اعظم کي نه ڇڏجو بدعت کان پري
رهجو- سبحان الله! جناب حضرت خواجه امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه وصيت
ڪرڻ ۾ به جناب حضرت رسالت پناه صلى الله عليه وسلم جي سنت جي رعايت فرمائي- جئين
ته ترمذي ۽ ابوداؤد ۾ بروايت عرباض بن ساريه جي حديث شريف آهي-

قَالَ وَعَظَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْعِظَةً بَلِيْغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا
الْعُيُوْنُ وَوَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوْبُ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ كَأَنَّ هٰذِهٖ مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ
فَأَوْصِنَا فَقَالَ أُوْصِيْكُمْ بِتَقْوَى اللّٰهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبْشِيًّا
فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِيْ فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيْرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِيْ وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ
الرَّاشِدِيْنَ الْمَهْدِيِّيْنَ عَضُّوْا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُوْرِ فَإِنَّ كُلَّ
بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ كَذَا فِي الزُّبْدَةِ ۔[2]

(الدلائل ص ٣٨٣) تان ثابت ٿو ٿئي ته (الله تعالى) وٽ لوح محفوظ آهي - قضا معلق ڏانهن اشارو آهي -
قضا معلق پڻ ٻه قسم آهي - هڪ جنهنجو معلق هجڻ لوح محفوظ ۾ ظاهر ڪيو ويو هجي ۽ ملائڪن کي انجو
اطلاع ڏنو ويو هجي - ٻيو جنهنجو معلق هجڻ فقط الله تعالى جي علم ۾ هجي ۽ لوح محفوظ ۾ قضاء مبرم جي صورت ۾
هجي هن ٻئي قسم ۾ به تبديلي جو احتمال ٿي سگهي ٿو - مڪتوبات حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره (مڪتوب ٢١٧ دفتر اول)

---

[1] هن خواب جي تعبير موافق حالت سڳوري اڳين صفحي ۾ گذري آئي انجو اول هن طرح آهي "الم تر كيف
ضرب الله مثلا كلمة طيبة كشجرة طيبة الآية - ترجمه - تو نه ڏٺو ڇا؟ ته خدا تعالى ڪلمه طيبه جو مثال بيان ڪيو ته پاڪ لفظ
پاڪ وڻ وانگر آهي انجي پاڙ مضبوط آهي ۽ انجون شاخون آسمان ۾ آهن - سيپارو تيرهون سورة ابراهيم رڪوع ٤.
[2] حضرت عرباض بن ساريه چيو آهي ته حضور اقدس صلى الله عليه وسلم اسانکي اهڙي وعظ ڪئي بليغ وعظ
جنهن جي ڪري اکيون ڳوڙها ڳاڙڻ لڳيون ۽ دليون ڊڄڻ لڳيون، هڪ شخص عرض ڪيو ته يا رسول الله صلى الله
عليه وسلم هي وعظ ته هو ڪلامي جو پيو سمجهه ۾ اچي ٿو ۽ او هين اسان کي ڪا وصيت ڪريو پاڻ فرمايائون ته (باقي ص ٣٨٨)

— حضور جن جي ھيءَ پوئين وصيت ۽ پوئين موڪلاڻي ھئي - ان کان پوءِ پاڻ خلوت خانه ڏانھن
تشريف فرما ٿيا. ھن کان پوءِ خلق کي سندن ديدار بحالت حيات ظاھري ۾ نصيب نه ٿيو - جو ته
خلوت ۾ چند مخصوص ماڻھن کان سواءِ ڪنھن کي به وڃڻ جي اجازت نه ھئي - سي به نماز
مھل سندن پٺيان وڃي نماز پڙھندا ھوا - ڪذا في السلسلة - ھن کان پوءِ حضور جن رضي الله
عنه پنھنجي حرم پاڪ کي خلوت واري جاءِ ۾ گھرائي وصيت طور فرمايو ته منھنجو ڪفن
پنھنجي مھر جي پيسن مان ڪجو - فقط ايترو ئي چئي فرمائي حضرت عصمت پناه رضي الله عنها
کي موڪل ڏنائون - ھن کان پوءِ عورتن جو حضور ۾ اچڻ ڪونه ٿيو - باوجود سخت ھيڻائي
جي پنھنجن فرزندن کي حقائق ۽ علوم ۽ معرفت کان مشرف فرمائيندا ھوا

— ھڪ ڏينھن حضرت خازن الرحمة (خواجه محمد سعيد) رضي الله عنه کين
عرض ڪيو ته حضرت ھن وقت ضعف آھي ڪنھن ٻئي وقت ھي معرفتون بيان فرمائجو - پاڻ
فرمايائون "اي منھنجا پيارا فرزند بيوقت ڪونه ملندو ٿوري دير کان پوءِ گفتگو جي طاقت به
نه رھندي" اھو پنھنجي رحلت جو اشارو فرمايائون - انھي بيماري ۾ پاڻ فرمائيندا ھوا ته
"ھن درجي جا ڪمال ۽ مرتبا جي مونکي مليا آھن - سڀ قرآن شريف جي وسيلي مليا آھن، مونکي
قرآن شريف جو ھر حرف سمجھ ٿو معلوم ٿئي جو ڪيئن مقصود سان مليل آھي"-

— صاحب روضة القيوميه گھڻي ذڪر کان پوءِ مڪتوبات شريف معصومي جي پھرين
جلد جو ٨٣ مڪتوب اتاريو آھي پاڻ ڏسڻ گھرجي - بيماري جي ڏينھن ۾ حضور اقدس کان
گھڻيون ڪرامتون ۽ ڪشف صادر ٿيا جي روضة القيوميه ۽ ارتحال احمدي ۽ وصال محمدي ۾
موجود آھن - ارتحال احمدي ۾ خاص اھو بيان ڏنل آھي جو پوئين بيماري جي وقت ۽ وفات سان واسطو
رکندڙ آھي - اھ - حضور اقدس کي اگرچه سخت بيماري ھئي مگر جا اصل صحت جي حالت ۾ عبادت
ڪندا ھوا ان کان بيماري جي وقت ۾ به گھٽ نه ڪيائون جھڙو ڪ تھجد ۾ سورة يٰسين پڙھڻ
۽ اشراق ۾ ختمون قرآن شريف جو ختم ڪرڻ، پڇاڙي تائين نفلن ۾ به دستور قائم رکيائون - انا ڏينھن
صفر اگاري جي رات جنھن جي اينڌڙ ڏينھن تي سندن وصال ٿيو ھو، پاڻ پنھنجن خدمتگارن

اڳين صفحي جو حاشيو. (١) ماڻھن کي تقويٰ جي وصيت ڪئي يعني الله تعالى کان ڊڄندا رھو، ۽ (٢)
جي فرمان برداري ڪريو. جي ماڻھن کي وصيت ڪريان ٿو ته اھو امير حبشي غلام ھجي ان لاءِ ته اوھان مان
جيڪو مون کان پوءِ حيات رھندو سو گھڻا اختلاف ڏسندو ۽ تنھن ڪري اوھين منھنجي سنت ۽
خلفاءِ الراشدين جي سنت تي قائم رھجو ۽ ان کي چنبڙي پئجو. خبردار نون ڳالھين کان پاسو ڪجو ان لاءِ
ته سڀ ڪا بدعت جيڪا دين جي برخلاف ھجي گمراھي ۽ ضلالت آھي -

ڪي فرمايائون ته هاڻي اوهانجي پوئين رات آهي، اوهانکي گهٽي تڪليف هُئي، سياڻي اوهين محنت کان آزاد ٿيندا. پاڻ گهڻو ڪري رات جو هڪ هندي شعر پڙهندا هوا جنهن جي معنيٰ هيءَ آهي ته ”اي همنشين قوم اڄ وصال جو ڏينهن آهي، اُئون انهيءَ خوشيءَ تي ساري جهان جي دولت قربان ڪري ڇڏيان.“ جي مسنون دعائون بخاري شريف ۽ مسلم ۾ وارد ٿيون آهن ساري رات تي پڙهيائون. رات جي هڪ ٿي حصي جو اتي وضو ڪري تهجد جي نماز پڙهيائون ۽ فرمايائون ته هي منهنجو پويون تهجد آهي وَدَّعَ صَاقَال. اجازت باقي هُئي جو فرمايائون ”اصل اصبح ليل“ انهي اکر صبح تائين فرمائيندا رهيا جڏهن صبح ٿيو نماز جماعت سان ادا ڪري عادت موجب مراقبو ڪيائون پوءِ اشراق جي نماز نهايت آرام سان پڙهي ماثوره دعائون پڙهيائون. پوءِ فرمايائون ته پيشاب لاءِ چلمچي آڻيو واري وجهڻ کان سواءِ چلمچي ڪئي آيا پاڻ فرمايائون ته واري وجهي اچو، جو بستري تي قطرن پوڻ جو احتمال آهي ۽ هن ڳالهه تشريف ڪي خيال ۾ آندائون. ”اِسْتَنْزِهُوْا مِنَ الْبَوْلِ فَاِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ“[١] جڏهن واري وجهي ڪئي آيا، فرمايائون ته هاڻي وقت تنگ آهي ايتري فرصت ناهي جو پيشاب ڪري ۽ وضوءِ ڪري سگهان ۽ تان وضوءَ سان وفات ڪرڻ جي پلاڻي کان مشرف نه ٿيان ڪذا في وصال احمدي. تنهن ڪري هاڻي مونکي بستري تي سنبهاريو. حڪم جي تعميل ڪيائون پوءِ پاڻ مسنون طريقي تي منهن مبارڪ اتر ڏانهن ۽ منهن قبلي شريف ڏانهن سڄو هٿ هيٺ رکي ڄڀ ڪري ذڪر ۾ مشغول ٿيا. حضرت خواجه محمد سعيد قدس سره ٽڪر وساڪ ڪوڙ ڏسي عرض ڪيو ته سراج مبارڪ ڪهڙن آهي. فرمايائون ته چڱو آهي جي ڪي ٻه رڪعتون نماز جون پڙهي چڪو ٿيان ڪافي آهن اهو سندن پويون ڪلام مبارڪ هو ٻي سواءِ ذڪر الاهي جي ڪنهن سان گفتگو نه ڪيائون پويون ڪلام نبين جو به نماز جي باري ۾ هو. پوءِ حضور رافق س جن الله الله جي رب جل وعلا جي ديدار کان مشرف ٿيا. اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ[١]

فغان از عالم بالا برآمد — خروش از عرصهٔ غبرا برآمد[٢]

غبار از ساحت آفاق برخاست — بپائے قبهٔ خضرا برآمد[٣]

لبے و مهائے آتش بار از غم — بجائے موج از دريا برآمد[٤]

---

١ ترجمه:- پيشاب کان پاڪي ڪيو ڇو ته عام طرح قبر جو عذاب انهي جي ڪري ٿيندو آهي.
٢ عالم بالا کان دانهون نڪتيون — عرصي مان روج راڙي جا آواز نڪري آيا.
٣ چئني طرفن، مان اهڙي ته ڪڪر اٿي کڙي ٿي جو آسمان تائين وڃي پهتي.
٤ موجن جي بجاءِ ڏک جي ڪري باه جا الا اٿي آيا.

درآن وقتے کہ احمد[1] شد زعالم غريوا زيثرب وبطحے برآمد[2] (مجدد الف ثاني)

قطعات تاريخ:- حضور انور جي وصال جون تاريخون بي شمار آهن، جناب حضرت خواجه محمد هاشم قدس سره عمر مبارڪ جي تعداد موافق ٽيهٺ تاريخون لکيون. ان سواءِ ٻيون ٻہ جگر سوز رباعيون ۽ ڪيترا تاريخ جا قطعا ارقام فرمايا آهن. هت خواجه صاحب جي هڪ تاريخ لکجي ٿي.

يَا أَيُّهَا الْأَنَامُ لَقَدْ سَافَرَ الْإِمَامُ ... مَنْ كَانَ ذَيْلَ رَأْفَتِهِ عُرْوَةُ الْقَبُوْلِ[3]

قطب الذي نفوض رب السماء له ... حال التي تحير في شانه العقول[4]

ما الموت كان بدر كمال قد انطلق ... من مشرق الظهور الى مغرب الافول[5]

لما اصاب ارث رسول بحقه ... الكتب بحام رحلته وارث الرسول[6]

سالگي مٿئين خواجه صاحب قدس سره هن آيت مان وفات جو مادو ڪڍيو آهي:- "أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ" (١٠٣٤) خواجه محمد صادق قدس سره العزيز هيٺين مضمون سڳوري مان مادو ڪڍيو آهي:- "اَلْمَوْتُ جِسْرٌ يُوْصِلُ الْحَبِيْبَ اِلَى الْحَبِيْبِ" (١٠٣٤) جناب سيادت پناه سيد محمد نعمان قدس سره پڻ خواجه ڪشمي اڪر ٽيهٺ تاريخون لکيون آهن. حضرات القدس ۾ گهڻا مادا ڪيا ويا آهن جن مان هڪ "رفيع المراتب" (١٠٣٤) آهي. صاحب حدائق الورديه جي انهي مادي کي نظم ۾ آندو آهي.

لما توفى الامام الرباني ... جاء تاريخه رفيع المراتب (١٠٣٤)

جان شريعت. شهباز طريقت. معرفت مرد. ظل محمد بود. عَطَّرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مَثْوَاهُ. وَجَعَلَ بِدَارِ الْخُلْدِ مَاوَاهُ. همه آئين صحابه سيد الثقلين بود. والرحب شيخين بود. مهر عثمان وعلي بود. بمحبت اهل بيت نبوي بود. اقتباس نبوت بود. ابر نيسان رحمت بود. شهسوار محبت بود. خديو عارفان بود. فرخاص بود. سرور اهل تمڪين بود. منور آداب خواجه بهاء الدين بود. ادراڪ خواجه باقي بود. رواج محبت رسول الله بود. برگزيدهٔ خواجه عبيد الله بود. از خواجه عبيد الله وعبد الله قدس سرهما. مات ولم يمت بل حي ابدا. ماتم صفان ڪيشان. افسوس فتاده برج اسلام.

---

[1] ترجمو:- جنهن وقت مجدد الف ثاني هن جهان کان اُسريا تهن وقت مڪي مديني مان دانهن نڪري ويئي.

[2] (١٠٣٤)

[3] :- اي انسانو انهي امام لاڏاڻو ڪيو آهي، جنهن جي پلئه جي دامن قبوليت جو مرجع هو.

[4] :- اهو قطب جنهن کي رب جي پاران اختيارات سونپيا، جنهن جي شان ۾ عقل حيران رهجي ويا آهن.

[5] :- اهو موت نه هو بلڪ ڪمال جو چنڊ ظهور جي اڀرندي کان غروب جي الهندي ڏانهن هليو آهي.

[6] :- پنهنجي حق کي رسيو جنهن ورثه، رسول الله صلي الله عليه وسلم جي وراثت لڏي، اللہ تعاليٰ جي لاڏاڻي جو سال ڪتب وارث الرسول (١٠٣٤)

ب- مولانا ڪريمي سنامي تو فرمائي

شه ملڪ ولايت شيخ احمد — ڪه مثلش مادر ايام ڪم زاد ١
ازين راه خطرناڪ پر آشوب — قدم در شاه راه خلد بنهاد ٢
بپرسيدم زهاتف سال تاريخ — بگفتا ساڪن خلد برين باد ٣
(١٠ ٣ ١٤ ...)

ت- سنڌ ۾ خليفن، پنجن سون جي قريب تاريخون نظم ۾ لکيون آهن - حضرت مرشدنا شاه فضل الله قدس سره عمدة المقامات ۾ هي تاريخ لکي آهي

زينجهان پر بلا چون شاهِ عرفان نقل ڪرد — ظل را بگذاشت و ره رو با صل الاصل ڪرد ٤
جستم از تاريخ نقل او ز دار الابتلا — گفت هاتف احمد الثاني با واصل ڪرد ٥

ث- زياده تاريخون هن فن جي ڏٺن ڪتابن ۾ ڏسڻ گهرجن - وصال احمدي ۾ حضرت مولانا بدر الدين ارقام تو فرمائي ته حضور انور مجدد الف ثاني جو وصال ضحيٰ جي وقت تاريخ ٢٩ صفر جي ٿيو - يعني ڏينهن حضرت سرور ڪائنات عليه الصلوٰة والسلام جي وصال کان اڳي رحلت فرمايائون جو ته اڪثر علمائن جو قول آهي ته جناب حضرت رسول مقبول صلي الله عليه وسلم جو وصال ٻي تاريخ ربيع الاول جي ٿيو - گويا ادب جي رعايت ڪيائون، جڏهن جناب سرورِ عالم صلي الله عليه وسلم جي مُتبرڪ سنتن جي ڪمن ۾ برابري لازم نه ٿي - سنڌن بيماري جا ٽيهن ڏينهن پڻ عمر جي تعداد موافق ٿيا بحڪم حديث شريف " حُمَّى يَوْمٍ كَفَّارَةُ سَنَةٍ " سٺ ڏينهن جو مرض ٺهڻ جو ڪفارو آهي - انهيءَ حديث شريف جو مضمون حضور انور جي عمر مبارڪ تي صادق آيو - جڏهن ڏينهن حضور جن جو وصال ٿيو - ان ڏينهن آسمان چاري طرف بالڪل ڳاڙهاڻ جهڙو اچي ويا - عالمن سڳورن جو فرمودو آهي ته ڳاڙهاڻ انهيءَ رنگ جو نشان آهي - جو دوستان حق جل وعلا جي وفات جي ارمان ۾ ٿئي تو جئن ته شرح الصدور ۾ علامه جلال الدين سيوطي تو لکي - " وَبَلَغَ اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ يَبْكِيَانِ عَلَى الْمُؤْمِنِ وَفِيهِ اَيْضًا وَبُكَاءُ السَّمَاءِ حُمْرَةُ اَطْرَافِهَا وَفِيهِ اَيْضًا عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ قَالَ كَانَ يُقَالُ هٰذِهِ الْحُمْرَةُ الَّتِي تَكُوْنُ

---

١ اَلَين صفحه جو حاشيو: ڪا هن ۾ ڪو شڪ نه آهي ته الله تعاليٰ جي پيارن دلين تي نه خوف آهي ۽ نه هو غمگين ٿيندا ڪه موت اُها پل آهي جو حبيب کي حبيب سان ملائي ٿي - (هن صفحه جو حاشيو) له ولايت جي ملڪ جو بادشاه حضرت شيخ احمد، جو زمانه جي ماءُ ان جا مثل ڪي ٿورا ڄڻيا آهن ٢ هن خطري واري ۽ تڪليفن ڀري گس کان ٻنهي دڪ جنت جي واٽ تي رکيائون - ٣ هاتف کان سنڌن تاريخ جو سال جڏهن مون پڇيو ته چيائين ته " ساڪن خلد برين باد " يعني متاهين جنت جو رهواسي هجي شال - ٤ هن مصيبتن ڀري

فِي السَّمَاءِ بُكَاءُ السَّمَاءِ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ - الخ [1]

حضور انور رضي الله عنه جي غسل ۽ تجهيز ۽ تڪفين جو ڪرامت ڀريو مختصر ذڪر

روضه ۾ آهي ته جڏهن حضرت قيوم اوّل مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي وجود مسعود جي شرف ڪان غسل جو تختو مشرف ٿيو - تڏهن سڀني حاضرين ڏٺو ته حضور انور رضي الله عنه جن جا هٿ مبارڪ نماز وانگر ٻڌل آهن يعني ٻنهي هٿ مبارڪ جي ابهام (آڱوٺو) ساڄي هٿ مبارڪ جي ڪاراڻي ورتل هئي حالانڪ حضور انور رضي الله عنه جي وصال کان پوءِ حضرت خازن الرحمة ۽ حضرت عروة الوثقيٰ رضي الله عنهما جن سندن هٿ مبارڪ سڌا ڪري ڇڏيا هوا - غسل وقت پاڻ مرڪڻ فرمايائون - دفن جي وقت تائين مرڪڻ ٿي فرمايائون - ماڻهو غسل وقت حضور جن جو مرڪڻ ڏسي سندن وصيت وساري هيئين طرح شعر چوڻ لڳا

ياد داري کہ وقت آمدنت ‏ همه خندان بدند تو گريان [2]

همچنان زي کہ وقت رفتن تو ‏ همه گريان بوند تو خندان [3]

حضور انور جا هٿ مبارڪ کولي سڌا ڪيائون اول سڄي پاسي کي غسل ڏنائون ان بعد کٻي پاسي کي غسل ڏيڻ لڳا ته جيئن پاسو ٿيڻ ٻئي هٿ ڇڙڻ لڳا ورري اڳئين طرح نماز جي صورت ٻانهون ٻڌجي ويون گويا نماز شروع ڪيل آهي - حالانڪ حضور جن جو سڄو پاسو هيٺان هو - اهڙي صورت ۾ سڄو هٿ کٻي هٿ تي ٻيهڻ به مشڪل آهي ورري حاضرين هٿ مبارڪ کوليا پر حال تي ٻيهر هٿ مبارڪ کوليائون - ته ٻيهر اهڙي طرح ورري نماز جي صورت واگر ٿي ويا - جڏهن چوٿون ڀيرو هٿن مبارڪن کي جدا ڪرڻ گهريائون، ڪيترئي ڪوشش ڪيائون پر جدا ڪري نه سگهيا - حالانڪ سندن هٿ مبارڪ نهايت لطيف

(اڳئين صفحي تان آندل) دنيا مان جڏهن عرفان جي بادشاهه لاڏاڻو ڪيو يعني پاڻ کي ذات ۾ جڏهن ياڻي ۾ اصل الاصل ڏانهن رخ ڪيائين ته هن امتحان جي گهر کان اهي لاڏاڻي جي جڏهن موٽ تاريخ ڳجهي ڏنهن ۾ هاتف چيو ته احمد ثاني جو احمد اوّل سان وصال ٿيو -

[1] ايا نڪي هي روايت يعني آهي ته آسمان ۽ زمين مومن تي روئن ٿا ۽ ساڳي ڪتاب ۾ آهي ته آسمان جي ڪنارن جي سرخي آسمان جو روئڻ آهي ۽ اهڙي طرح حضرت سفيان ثوري کان ساڳي ڪتاب ۾ روايت آهي ته آها ڳالهه مشهور آهي ته آسمان ۾ جيڪا سرخي ڏسڻ ۾ اچي ٿي سو مومن تي آسمان جو روئڻ آهي

[2] توکي ياد آهي ته تنهنجي اچڻ يعني ڄمڻ جي وقت سڀئي خوشي کان کلندا هئا ۽ تون ٿي رنو -

[3] هاڻي اهڙي طرح حياتي گذار ته تنهنجي وڃڻ وقت سڀئي روئندا هجن ۽ تون کلندي وڃين

۽ گڏن جي پٺيان بہ نار ڪڍهوا - جنهن مان معلوم ٿيو تہ انهيءَ ۾ ڪو راز الاهي آهي- تنهن
حضرت عروة الوثقيٰ رضي الله عنه روضات احمدي ۾ نالو حضرت خازن الرحمة رضي الله
عنه جو مرقوم آهي) جن فرمايو تہ حضور جن جي مرضي مبارڪ هئڻ ڪو لڪ جي ناهي- ڪفن
ڏيڻ وقت ۽ دفن ڪرڻ وقت بہ حضور جن جا هٿ مبارڪ ساڳيءَ دستور سان ٻڌل هوا
آنحضرت صلي الله عليه وسلم جي حديث شريف جي مضمون کي حضور جن رضي الله
عنه جي طرح ثابت ڪري ڏيکاريو - كَمَا تَعِيشُوْنَ تَمُوْتُوْنَ ذَالِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ
وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ٥ (١)

ڪفن :- حضرت قيوم ثاني خواجہ محمد معصوم ۽ حضرت خازن الرحمة خواجہ
محمد سعيد رضي الله عنهما جي پنهنجي وقت جي علمائن ۽ فقيهن جا سرتاج هوا
۽ وقت جا ٻيا بہ ڪيترائي علماء ان وقت حاضر هوا- حضور جن کي مسنون طرح ڪفن
ڏنائون- لفافو، قميص، ازار - قميص کي ٻنهي طرفن کان مفتيٰ بہ قول موجب چاڪ ڏنائون
دستار :- ۽ ڪين دستار مبارڪ نہ ڏنائون جو اتفاق محدثن ۽ فقيهن جو آهي تہ جيئن
حضرت رسول مقبول صلي الله عليه وسلم ۽ اهڙي طرح حضرت صديق اڪبر رضي الله عنه
کي دستار مبارڪ نہ ڏني هوائون - صحاح ۽ اصول مان بہ اها ڳالهہ (الخ) معلوم ٿئي - جامع
زاهدي کان نقل ڪيو آهي تہ اصح هن طرح آهي تہ دستار ڪفن ۾ مڪروه آهي - امام
ابن الهمام شرح هدايه ۾ پڻ اها ڳالهہ ثابت ڪئي آهي الي آخر ما قال صاحب الوصال (٢)

دفن :- جنازي جي نماز حضرت سيدنا خواجہ خازن الرحمة رضي الله عنه پڙهائي
نماز کان پوءِ دعا جي لاءِ توقف نہ ڪيو ويو ۽ حضور جن جو جسم اطهر ان روضه مبارڪ
۾ ”جنهن جي زمين بہ نسبت، حضور جن جنتي زمين هئڻ جي خوشخبري ڏني هئي،
جنهن جو مفصل ذڪر روضه ۾ آهي“ - سندن وڏي فرزند حضرت اڪابر اولياء خواجہ
محمد صادق رضي الله عنه جي مزار شريف کان قبلي جي طرف دفن ڪيو ويو- هي
روضه مبارڪ حضور جن پنهنجي وڏي صاحبزادہ جي مزار مقدس تي پاڻ ٺهرايو هو

---

(١) ترجمو :- اوهين جهڙي طرح حياتي گذاريندا موت بہ ان طرح ايندو - هي الله تعاليٰ
جو فضل آهي جنهن کي چاهي ان کي ڏئي ۽ الله سبحانهٗ وتعاليٰ وڏي فضل وارو آهي
(٢) صاحب الوصال مان مراد ارمغان مجددي جو مصنف حضرت مولانا بدرالدين سرهندي آهي- تصنيفات
گهڻن جو صلہ آهي حضرات القدس بہ سندس تصنيف آهي - حضرت جن جي وڏن خليفن مان آهي -

جتي هن حضور انور مجدد الف ثاني جو جنازو مبارڪ اندر نيائون - تنهن حضرت خواجه
محمد صادق رضي الله عنه جي مزار شريف اڀرندي طرف ادب جي ارادي سان هٿ ڪن هيٺ ڏني
راقم الحروف :- عرض ٿو ڪري ته حضور انور جن جي روضي مبارڪ ۾ چار تربتون
آهن - هڪ حضور انور جن رضي الله عنه جي قبلي طرف ٿو آهن - ٻي اڀرندي طرف
ٻئي درجي ۾ حضرت اڪابر اولياء رضي الله عنه جي - انهي اڀرندي طرف حضرت خواجه
محمد سعيد خازن الرحمة رضي الله عنه جي - انهي اڀرندي طرف حضرت خواجه محمد
يحيٰ رضي الله عنه جي - جناب رسالت پناه صلي الله عليه وسلم جي روضي پاڪ ۾ به قبلي جي
طرف حضرت رسول پاڪ صاحب لولاڪ خير البشر صلي الله عليه وسلم جي مرقد مطهر منور
معطر آهي - لاڳيتو ان ۾ ٻئي طرف سنڌن ٻن يارن سهرن سڳورن حضرات شيخين حضرت
صديق اڪبر ۽ حضرت عمر فاروق رضي الله عنهما آهن - چوٿين مزار شريف جي جاءِ
رهيل آهي جا سيدنا عيسيٰ عليه الصلوٰة و السلام جي مدفن گاهه ٿيندي جيئن ته اهو مشهور
قول صحيح طور ثابت آهي - بهر حال چئني مزارن ڪان زياده حضرت رسول مقبول
صلي الله عليه وسلم جي روضي مبارڪ ۾ ڪا مزار ٿيڻي ناهي -

سبحان الله :- حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن چار سنت
محمدي علي صاحبها الصلوٰة و التحية جي ادا ڪرڻ جي پوري خدمت ادا ڪري
رهيا آهن - واقعي اڪثر سنڌ روضي پاڪ نوراني جي زيارت لاءِ پيا اچن ٿا جن
جي سنت نبي خير الانام عليه الصلوٰة و السلام جا عاشق آهن -

حضرت سيادت پناه فخر اولاد امجاد مصطفوي چراغ خاندان مرتضوي
حضرت سيد احمد حسين قادري، نقشبندي مظهري روضي مبارڪ جي زيارت
جي اشتياق ۾ ڇا نه چڱو فرمايو آهي -

دکھادے اي خدا روضہ مجدد الف ثانی کا ۔۔۔ کریوں مدت سے ہیں شیدا مجدد الف ثانی کا
امام علم ربانی علیم سر نہانی ۔۔۔ بیاں کس منہ سے ہو رتبہ مجدد الف ثانی کا
بشر کیا ہیں ملک کیا ہیں پیمبر خود ثناخواں ہے ۔۔۔ حدیثوں میں لقب آیا مجدد الف ثانی کا
جناب غوث اعظم نے کہا اک دن بجے ڈنکا ۔۔۔ مجدد الف ثانی کا مجدد الف ثانی کا
خدا کے دوست ہیں وہ اور رسول ﷺ کے نائب ہیں ۔۔۔ نبی نے خود لقب بخشا مجدد الف ثانی کا

شہنشاہوں کو کیا نسبت ہے اس در کے گداؤں سے | کہ ان کے سر پہ ہے سایہ مجدد الف ثانی کا
خودی کے نشہ کو کھو کر خدا کو پا لیا اس نے | کہ جس نے پی لیا پیالہ مجدد الف ثانی کا
شریعت اس میں کامل ہے طریقت اس میں حاصل ہے | طریقہ ہے در بیضا مجدد الف ثانی کا
انا الحق کہہ اٹھے بعضے مشائخ جوش و مستی میں | کسی نے ظرف کب پایا مجدد الف ثانی کا
پلائی خم کی خم اس نے کیا مست الست آخر | نہ بہکا کوئی متوالا مجدد الف ثانی کا
ندیم حق وہی ہیں جو رکھے اسرار سربستہ | یہی ہے راستہ سیدھا مجدد الف ثانی کا
طریقہ احمدی ہے احمد مرسل نے بخشا ہے | اویسی عقد ہے رتبہ مجدد الف ثانی کا
ہوئے وہ مسند آرائے محمد ظاہر و باطن | الم نشرح بنا سینہ مجدد الف ثانی کا
ملا شجرہ طریقت کا بہم صدیق شہید سے | نسب فاروق اعظم کا مجدد الف ثانی کا
حیا و حلم عثمان کا کیا حق نے عطا ان کو | بنام احمد مسمی کیا مجدد الف ثانی کا
دقائق سے ہوئے واقف حقائق کے ہوئے کاشف | تمیز عبد رب حصہ مجدد الف ثانی کا
جھلک سے اک تجلی کی ہوئے موسی زخود رفتہ | ہے ذات بحت نظارہ مجدد الف ثانی کا
نگاہ فیض سے دیتے ہیں وہ جذب و سلوک آدم | ہے سکر و صحو سب یکجا مجدد الف ثانی کا
کہے احمد نہ کیوں جب پائے وہ احمد کو احمد میں | کہ جلوہ ہے احمد کا یا مجدد الف ثانی کا

سندن وفات کان پوءِ بزرگن جا واقعات

حضرت خواجه محمد سعيد قدس سرهٗ سندن وفات کان پوءِ ڪين واقعي (ننډ ۽ جاڳ جي وچ) ۾ ڏٺو ته مٿن الاهي نعمتون گهڻيون نازل ٿيون ٿيون تنهنڪري خوش خرم آهن ۽ ان بشاشت (خوشي) مٿن بيحد ظاهر آهي تنهن تي خدمت ۾ عرض ڪيائين ته قبله عالم شڪر جي مقام کان ڪهڙي حصو مليو آهي يا نه؟ فرمايائون ته مونکي الله جل وعلا شاڪرن مان ڪيو آهي ٻيهر عرض ڪيائين ته قرآن شريف ۾ "وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ" آيو آهي معلوم ٿو ٿئي ته اهي ٿي هوندا آيا ويا اصحابي - جهڙو حضرت صديق اڪبر رضي الله عنه ان جي جواب ۾ فرمايائون ته هائو ائين آهي مونکي پڻ پنهنجي فضل سان انهي جماعت ۾ شامل فرمايو اٿن

واقعو ٻيو | حضرت قيوم ثاني خواجه محمد معصوم عروة الوثقى قدس سره جن فرمائيندا هئا ته مون واقعي ۾ ڪين ڏٺو ته ڪيم ته اڌهاڻي منڪر نڪيرن جو احوال ڪئن گذريو - ان جي جواب ۾ فرمايائون ته اول حق جل وعلا مونکي الهام ڪيو

جي لڄارت ڏيکن ته هي ٻئي ملڪ ڏانهن موڪليا وڃن، مون عرض ڪيو ته جناب الٰهي ملڪ حضرالوهيت ۾ رهن ۽ مون وٽ نه اچن. الله تعاليٰ پنهنجي ڪمال ڪرم ۽ فضل سان انهن کي نه موڪليو. وري سندن حضور ۾ عرض ڪيو ته ضغطه، يعني قبر جي پيڙا جي حالت ڪيئن گذري، فرمايائون ڪجهه به نه ٿيو.

واقعو ٽيون: حضرت خان الرحمة خواجه محمد سعيد قدس سره جن نقل ٿا فرمائن ته حجره سندن روضه مبارڪ کان اوڀر طرف آهي ان ۾ ڪين ڪجهه بجي وقت ته ڏٺم ته تشريف فرما ٿيا آهن منهنجي سامهون ويٺي ۽ نور ۽ سرشاموني پاڪيءَ پائون جنهن ڪري منهنجي بدن ۾ ته ڪٽي ۾ شرع ٿي. نور ۽ پاڻ موٽي ويا. اهڙي طرح سيڪهن ڀيرا جڏهن ڪجهه ڏينهن اٿندا ڏهوس ته هن حضور اقدس جي روضه مبارڪ جي اڳ ۾ گهمندي ويندا سندا ڏهوس مگر هيبت کان پنهنجي وجود ۾ ڪاڳر جي نيٽي تيندي هيم جنهن رات پاڪ ٿي ويا پائون انڪان نور ۽ پاڻ مونکي ڏوسڙ ۾ ڪين ايندا اهوا.

واقعو چوٿون: سيد محمد نصا قدس سره، جو حضور جن جو نهايت پيارو هو نقل ڪري ٿو ته هڪ ڀيري حضرت خان الرحمة اڳين نماز پڙهائي مون پنهنجي ذهن ظاهري اڳين سان ڏٺو ته پاڻ منهنجي برابر بيٺا آهن جڏهن ته حضور اقدس ۽ منهنجي وچ ۾ هڪ صف جو سندن ڏهن موني هٿ تماني پاڻ سان گڏ بيهار پائون نماز پوري ٿيڻ تائين مون حضور اقدس جن کي پٺي ڏٺو. ڪين ساڳي چادر هئي ۽ سندن دستار مبارڪ ڪفن تائين، دمار هجان ڪڏو ويڙهيل هو ۽ پيرن ۾ جوڙا بهوا، مون هرهر فڪر ٿي ڪيو ته ممڪن وهم سبب ان منهنجي نظر خطا ڪري ٿي هجي مگر يقين ڪيم ته سواءِ شڪ جي پاڻ هوا. انهي صورت مبارڪ ۾ جاڳيا ۾ ڏسندو هوس ته جڏهن نماز کان فارغ ٿيس ته مجاهي ۾ ٻيهر ڏسڻ لاءِ حضور پرو ڏس ويا.

واقعو پنجون: حضور اقدس جي وفات جي خبر لڳڻ کان پوءِ مشهور ٿي هئي ته ان ئي سندن هڪ سچي مريد جو پٽ بيمار ٿي پيو. پيءُ مخلص پنهنجي پٽ کي جيئو ته حضرت امام رباني قدس سره جي صورت مبارڪ پنهنجي اڳيان حاضر ٿي ان نينگر جڏهن سندن صورت مبارڪ پنهنجي اڳيان حاضر ڪئي ته ڏٺائين حضور اقدس ۽ خواجه امام رباني قدس سره کي پنهنجي سامهون بيٺل ڏٺائين. پاڻ فرمايائون ته بابا اسان الله جل وعلا وٽ پهتا آهيون ۽ اعليٰ بهشت ۾ داخل ٿيا آهيون. ٻيا به سڀ ڪجهه جي بهشت ۾ رکيا. وري مٿن ڏهن کي پوءِ پيو ۽ الله جل وعلا جي ديدار جو مشرف ٿيس ته هن ٿي نينگر عرض ڪيو ته مونکي الله جل وعلا جو ديدار ڪرايو پاڻ فرمايائون ته تنهنجي ۽ منهنجي اولاد جو وقت ايا نه پهتو آهي. جڏهن بيمار جاڳيو شفاياب ٿيو. ڏهن ڏينهن کان پوءِ سندن وفات جي خبر اچي پهتي.

واقعو ڇهون: مولانا بدرالدين صاحب ارتحال احمديه ۾ لکي ٿو ته حضور اقدس جي وفات کان پوءِ مون ڪين ڏٺو ته پاڻ خواجه حسام الدين ڏانهن خط پيا لکن جنهن جو عنوان هي عبارت آهي. "اسان پاڻ هن جهان جو نگهبان آهيون، هن جهان کان وڃي هن جهان ۾ وينا ٿيا آهيون" انا لله وانا اليه راجعون ۰

واقعو ستون: حضرت سيد آدم بنوري قدس سره لکي فرمائي ٿو ته حضور اقدس خواجه امام رباني قدس سره جي مزار شريف تي ٻه سال رهيس. ان کان پوءِ پاڻ ظاهر ٿي مونکي موڪل ڏنائون. جيڪو منهنجو مطلب هو اهو پورو ٿيو. انهن ٻن سالن ۾ مونکي ڪانئن عجيب باطني اثرين ملنديون هيون جن ۽ ٽانئن حياتي ۾ ڏسندو هوس.

واقعو اٺون: صاحب روضة القيوميه جو مٿيان ست واقعا لکي فرمائي ٿو ته هي ڳالهه بالڪل صحيح آهي جڏهن به اسان سندن مزار شريف تي ويندا هوس ته هن مونکي فيض عطا ٿيندا هو ۽ ڪيترن ڀيرن شڪ جي حضوري

(حاشيو اڳين صفحي جي) له سورة السبا سيپاره ٻاويهون رڪوع ٻئي جي آيت ڏانهن اشارو آهي ترجمه "اي داؤد جي اولاد ڪندا رهو اسان جو شڪر، ۽ ٿورا آهن منهنجي ٻانهن مان شڪر گذار".

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ ط يَهْدِي اللهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ط [١]

نور ٿيون

حضرت امام الاولياء امام رباني قدس سره کان پوءِ جي ولي سڳورن سندن ناٺين ٿيا آهن تن مان ڪن جي مدح جا مختصر جملا ۽ ڪن جي محبت جو مختصر بيان هت ڏجي ٿو باقي حضور اقدس جي ثناخواني ۾ سندن خليفن ۽ عاشقن، جو ڪجهه لکيو آهي اهو سڀ هن مختصر ڪتاب ۾ لکڻ نهايت مشڪل آهي. ساڳئي وقت طالبن کي انهي نور کان محروم ڪرڻ چڱو نه سمجهيم تنهن ڪري انهي نور جي حصي کان هن مختصر ڪتاب کي مشرف ڪيان ٿو.

ازبيا لشن ميدهم تزئين ڪتاب خويش را ورنه هرگز نيست او را حاجت توصيف ما

سيد نا و مرشدنا عروة الوثقيٰ قيوم زماني محصوم رباني رضي الله عنه

هن حضرت رضي الله عنه جي حالات عمدة المقامات، زبدة المقامات جواهر علويه، حديقة الندبه، مواهب السرمديه، مقامات حضرات مشائخ مجدديه، حضرات القدس، ڪواڪب دريه، روضة القيوميه حديقة المحموديه ۽ ٻين مختلف زبانن جي ڪتابن ۾ موجود آهي.

راقم الحروف:- سندن احوال، قدري تفصيل سان نور جوتين ۾ گهڻن ڪري عمدة المقامات تان آندو آهي، هت به قدري حدائق الحنفيه تان، جو علامه فقير محمد قادري لکيو آهي آيا ٿو هن کان سواءِ جو ڪجهه ٻئي ڪتاب تان لکندس انجو حوالو ڏيندس

مختصر حال حضرت عروة الوثقيٰ خواجه محصوم قدس سره

حضرت شيخ محمد محصوم بن حضرت شيخ احمد مجدد الف ثاني بن مخدوم عبد الاحد سرهندي رضي الله عنهم ظاهري باطني علمن جو جامع هو ۽ فروع اصول جو حاوي. قطب الوقت، مرشد عصر ۽ صاحب ڪرامات هو ۽ سندن خطاب عروة الوثقيٰ هو. علم ظاهري پنهنجي والد ماجد حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه کان ٿيهن سورهن ورهن جي عمر ۾ سوري علم ظاهري کان فارغ ٿي علم باطني ۾ مشغول ٿيا ۽ پنهنجي والد ماجد رضي الله عنه جي خاص توجه سان ٿورڙي مدت ۾ ٿي پائڻ کان گوءِ کڻي ويا ڪين دنيا ولايت

[١] ترجمه:- نور تي نور آهي. الله (تعاليٰ) ذات ڏيکاري ٿو پنهنجي نور ڏانهن جنهن کي گهري.
سيپارو ارڙهون سورة نور رڪوع ٥

۽ بادشاهن جي صحبت کان بالڪل گهڻي نفرت هوندي هُئي - ايتري قدر جو شاهجهان بادشاهه سندن مصاحبت جي خاص رغبت رکندو هو جا انکي ميسر ٿي نه سگهي - اورنگزيب عالمگير بادشاهه سندن مريد ٿيو تنهن به حضرت عروة الوثقىٰ رضي الله عنه جي صحبت ڪين هميشه نصيب نه ٿي - جڏهن پاڻ هندوستان کان حرمين الشريفين جي زيارت جو ارادو ڪيائون - تڏهن عرب عجم جا ماڻهون سندن مريدي کان ايتري قدر مشرف ٿيا جنهنجو حيه ۽ شمار ڪو نه هو - باقي جيڪي سندن توجه خاص کان مشرف ٿي وليت جي درجي کي پهتا تن جو ڳڻپ ڪان ٻه ترياده شمار ڪيو ويو آهي - الخ ـــ ـــــ روضه ۾ آهي ته حضرت امام عروة الوثقىٰ رضي الله عنه جن رمضان شريف ۾ ٽيئنځ نه ڄڻندا هوا - جڏهن ڳالهائڻ شروع ڪيائون ته اوّل توحيد فنا ۽ بقا جي بار ي ۾ ڳالهيون شروع ڪيائون ۽ تجلي ذات جي حقيقت جامع بابت خبرون ٿي ڏنائون ۽ فرمائيندا هوا ته آئون آسمان آهيان ۽ آئون زمين آهيان آئون عرش آهيان آئون ڪرسي آهيان آئون لوح آهيان آئون قلم آهيان وغيره

ـــ اڃا پاڻ ٽن سالن جا هوا ته حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه ڪين ذات بحت جي منزل طي ڪرڻ جي بشارت ڏني ۽ بار اڳي وقت ۾ سلام عليڪ جي بجاءِ السلوڪ جو لفظ ڪم آڻيندا هوا - ستن ورهن جي عمر ۾ قرآن شريف حفظ ڪيائون - يارهن ورهن جي عمر ۾ علم ظاهري حاصل ڪري ٻين ۽ پڙهائڻ لڳا - ٽيرهن ورهن جي عمر ۾ ڪين قطب الاقطاب جو درجو عطا ٿيو - بلوغت کانپوءِ ٢٧ ذوالحج سنه ١٠٢١هه ۾ جناب سيد مير صغير احمد جي نياڻي پاڪ سان شادي ڪيائون سنه ١٠٣٤هه ۾ حضور انور مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن ڪين پنهنجو قائم مقام فرمايو - ٽيو ميت جي ڇهين سال ۾ آخوند موسيٰ ننگرهاري قدس سره سندن اچي مريد ٿيو - انهي ملڪ جا ستٽي هزار ماڻهو پڻ سندن مريدي کان مشرف ٿيا - حج جو ارادو ۽ - ٽيو ميت جي چوٿين سال ۾ حضور جن حرمين الشريفين جو ارادو ڪيو سرهند شريف کان وٺي مسند تائين چاليهه هزار آدمي حج جي ارادي سان سندن خدمت ۾ اچي گڏ ٿيا - اورنگزيب بادشاهه حضور جن کي ڏهه جهاز سندن مريدن لاءِ ڏنا ۽ پنج جهاز پاڻ حضور جن ڪرائي تي ڪيا ۽ مسڪينن کي انهن ۾ چاڙهيائون - هندوستان جا ڪي هزار امير، رئيس، سوداگر ۽ مشهور ماڻهو حضور جن سان هوا باقي عالم ۽ وقت جا پير پڻ ٿي همراهه هوا - انهن ماڻهن پنجسو آدمي ته اهڙا هوا جن جا هزارين مريد ۽ شاگرد هوا - ٽيو ميت جي ڇٽين ...

سال ۾ جڏهن حرمين الشريفين کان موٽي سمنڊ جي سوارت بندر تي پهتا. سندن حضور ۾ ايتري ته خلق اچي مريد ٿي ڳي جو هر روز تقريبًا ٽيهه هزار سندن حلقي ۾ شامل ٿيندا هوا - انهيءَ سال هڪ ڀيري پاڻ خانقاه ۾ ڏٺائون ته جناب حضرت سرور ڪائنات صلى الله عليه وسلم جن آسمان جي طرف کان لهي سرهند شريف ۾ رونق افروز ٿيا - نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم جي نوراني ٿيت سان سارو جهان منور ٿي ويو - پاڻ نهايت لطف ۽ ڪرم سان حضور پرنور امام محمد معصوم رضي الله عنه جي مٿي مبارڪ ۽ چهري مبارڪ تي چمي ڏنائون ۽ وري آسمان ڏانهن هليا ويا - انهي سال هڪ ڀيري ڪين مراقبي ۾ معلوم ٿيو ته جناب اشرف انبياء سرور ڪائنات خلاصه موجودات صلى الله عليه وسلم جن حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي روضي مبارڪ ۾ ويٺا آهن ۽ حضرت امام رباني رضي الله عنه جن به اتي ويٺا آهن - جناب حضرت رسول مقبول صلى الله عليه وسلم ٻنهين پيءُ پٽ يعني حضرت امام رباني ۽ حضرت امام محمد معصوم رضي الله عنهما جي باري ۾ ثنا فرمائي - "سبحان الله! هن شهر سرهند ۾ حق تعالى پنهنجا ٻه بانهان اهڙا پيدا ڪيا آهن جن جي زيارت لاءِ ملائڪ آسمان کان ٿا لهن مگر هو انهن ڏانهن ڪو توجه ٻڌنا ڪن."

ٿيو ميت جي چاليهين سال ۾ آهي ته حج جي سفر کان موٽي اچڻ تي مريدن ۽ طالبن جو حضور پرنور ۾ اينڊو اجتماع ٿيو جو بادشاهن ۽ اميرن کي به زيارت ڏکين تڪليفن ۽ ڏکن سان نصيب ٿيندي هئي - حضور پرنور تي خلق جي آمد ايتري هئي جو نقل مان پيو ٿئي گهر جي - هڪ ڏينهن ڪنهن سائل حضور پرنور خواجه امام محمد معصوم رضي الله عنه جي حضور ۾ ڪاغذ لکي عرض ڪيو - جنهن ۾ لکيائين ته مون کي پنهنجي نياڻي اٿاري آهي هيترو سارو ۽ سامان گهرج ۾ آهي - حضور پرنور جن خادمن کي فرمايو ته صبح جيڪي به نذرانا اچي سو سڀ هن جي حوالي ڪجو - ٻئي ڏينهن جي وچين ۽ جي وقت اهو سائل موٽي آيو - پاڻ فرمايائون ته توکي سڀ ڪجهه مليو يا اڃا باقي آهي - عرض ڪيائين ته سڀ ڪجهه مليو آهي مگر مينڌي رهجي وئي آهي - پاڻ فرمايائون ته مينڌي به بابا آئي هوندي جا ڇڪ ڪريو - آخر معلوم ٿيو ته مينڌي به نذراني ۾ آئي هئي مگر اها گهربل اندازي کان ڏيڍ وسري وئي هئي سائل جو بيان آهي ته انهيءَ هڪ ڏينهن جي آيل نذراني مان مون تمام گهڻي ڏاج ڏوسان شادي ڪئي - پيو به ڪيترو سامان بچي پيو جو ڪٽي ايتري ته رپئي سان ڪيم جي منهنجي سڄي عمر لاءِ

ڪافي هوا- هن نقل مان عبرت وٺڻ گهرجي ته ڪيتري قدر نذرانا ايندا هوا- هي ته اسباب
هو باقي نقد ته هن کان سواءِ هو- جيئن ته صاحب ڪواڪب دريه جو لکي ٿو ته اسان جيئن
هي صلاح ڪئي ته اڄ جيڪو به نذرانو اچي اهو اسان کي ڏيڻ گهرجي، جيئن ته اسان پيو حساب
ڇنڊي ڇاڻ ڪري نقد جو اندازو ڪري لڳاسون سيڪڙن نذرانن جي عوض هڪ پٽڙي رکندا وياسون
صبح کان وٺي وچين تائين ايتريون پٽڙيون گڏ ڪيون سون جو ڏهه ڏيگ ٿي ويون انهن جو شمار ڪرڻ
اسان لاءِ مشڪل ٿي پيو ۽ هي به معلوم نه هو ته سيڪڙن نذرانن ۾ سون پيسو يا هزار، گهڻن
ڪري نذرانا سونَ سونُ جا ئي ايندا هوا- صبح شام به وقت پنج هزار آدمي سندن خانقاه
تي کاڌو کائيندا هوا- هر هڪ کي ڏهه تي ڪٽڪ جي ماني ٻڪر يا ڪڪڙ جو گوشت ملندو هو- وڏن وڏن
خليفن لاءِ به هزار خاص خوراڪ نڪرندا هوا- جنهن ۾ طرح طرح جا کاڌا حلواءِ ميوا هوندا
هوا- سندن خليفن ۽ فرزندن جي مريدن کان سواءِ خاص سندن مريدن ٻه لک آدمي هوا
سندن وڏن خليفن جو تعداد ست هزار آهي، جي وڏا صاحب ڪمالات جا هوا-

قيوميت جي ايڪٽاليهين سال ۾ آهي ته اورنگزيب کي حضور جن متوامند ڪرڻ جي
دعائن جو حڪم فرمايو جنهن جي ڪري اُٺ وقت ۾ شمار ڪافرن مقابلو ڪيو پر بادشاهه سيفي
جي قتل ڪرڻ جو حڪم ڏنو- انهي ڪري ڪافرن به ترار ڪئي- بارهن هزار وڏا وڏا پادريءَ ۽ برهمڻ
عالم دين جي ترار سان جهنم ۾ داخل ٿيا- جڏهن ڪافرن کي شڪست پهتي ته هن اسلام دشمن
منڊر کي ڊاهي برباد ڪرڻ گهريو ايتري ۾ هڪ هندو شخص پنجن سيرن جو ٻوڪسيري جو
بادشاهه وٽ ڪئي آيو جو ٽڳو ته هي وٺ پر اسانجو بت خانو نه ڊاهه- بادشاهه اهو ڊپو وٺي درياءَ
۾ اڇلايو ۽ بت خاني کي ڪيرائي عاليشان مسجد شريف ٺهرائي ۽ ان جو نالو مثلا اسلام آباد رکيو
هڪ برهمڻ شاعر هن مسجد شريف ۽ بت خاني جي باري ۾ هيٺيون شعر لکيو

ببين ڪرامت بتخانهٔ مراي شيخ ڪه چون خراب شود خانهٔ خدا گردد [1]

مسلمان شاعر رحمي تخلص، انجي جواب ۾ هي شعر چيو-

ببين ڪرامت شيخ مرا ڪه بتخانه بهمين پير منش خانهٔ خدا گردد [2]

هن نقل آڻڻ جو مطلب هي آهي ته وقت جي بادشاهن کي به حضور جن جي توجهه جي
برڪت ايتري قدر پابند ڪيو هو الخ- جواهر علويه ۾ آهي ته سندن خوارق ۽ ڪرامتون مشهور آهن

[1] معنيٰ:- اي بزرگ اسانجي بت خاني جي ڪرامت ته ڏس جيئن هن اهامرتي خراب ٿي ته ڪري الله جو گهر ٿي پيو-
[2] = منهنجي بزرگ جي ڪرامت ته ڏس ته بت خانا اچي قدمن جي برڪت سان ڪري الله جو گهر ٿي پيو-

ڪرامت: - هڪ ڀيري سندن خليفو خواجه محمد صديق جو سفر ۾ هوان جي هٽ مان ان جي مهار نڪري وئي ۽ ڪري پيو. سندس هڪ پير رڪاب ۾ اٽڪي پيو. حضور جن کي سڏ ڪيائين پاڻ تشريف فرمائي ان کي ان تي سوار ڪيائون

ڪرامت: - هڪ ڀيري خواجه محمد صديق دريا ۾ ڪري پيو ڪيس ترڻ ڪونه ايندو هو انهي ڪري غوطا کائڻ لڳو. حضور جن کي سار ڏنائين اوچتو پاڻ تشريف فرمائي ۽ ڪيس دريا مان ڪڍيائون.

ڪرامت: - هڪ ڀيري ٻيڙي کي درياءَ ۾ طوفان لڳو سڀني کي پنهنجي ساه جي لڳي. حضور جن جو خليفو محمد محسن به ان ٻيڙي ۾ هو. حضور جن کي سار ڏنائين سار ڏيڻ شرط حضور جن کي ڏٺائين جن ڪيس فرمايو ته توهان سلامت پهچندين. آخر سندن فرمودو پورو ٿيو.

ڪرامت: - هڪ ڀيري سرهند شريف ۾ جادوگر آيو. باه کي جادوءَ سان ٻڌي ان ۾ ويهي بت پرستي ڪندو هو. عام ماڻهو ان کي ڪمالات وارو سمجهي سندس عقيدتمند ٿيا. حضور جن حڪم ڪيو ته وڏي باه ٻاريو پوءِ آيت "قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَّسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ"[1] پڙهي باه تي دم ڪيائون پوءِ هڪ مريد کي فرمايائون ته انهي باه ۾ ويهي عبادت الاهي ۾ مشغول ٿئي جنهن مريد سندن حڪم موجب باه ۾ گهڙي ويٺو باه باغ ٿي پئي.

ڪرامت: - هڪ ڀيري پاڻ خليفي محمد محسن کي ڪلمه طيبه جي معنيٰ ٻڌايائون ته ذات پاڪ ڪالسواءِ ٻيو ڪو به مقصود ناهي. خليفي صاحب کي دل ۾ خطرو ٿيو ته لفظ ڪو به الله آهي پاڻ سندس خطري کان واقف ٿي فرمايائون ته نفي ۾ نڪره عموم جي لاءِ مفيد آهي

ربيع الاول جي اٺين تاريخ هڪ فرشتي، سرهند شريف جي هڪ دروازي تي بيهي پڪاري آواز سان چيو ته وقت جا قيوم صبحاڻي هن جهان فاني مان دار البقا ڏانهن ڪوچ ڪرڻ وارا آهن جنهن کي سندن جمال باڪمال جو اشتياق هجي اهو جلدي وڃي سندن ديدار ڪري ۽ ٻيهر جهان جي سعادت حاصل ڪري

غنيمتي شمر اي شمع وصل پروانه ـ که اين معامله تا صبحدم نخواهد ماند

سبحان الله! لاهور ۽ پشاور ۾ حضور انور جي مخلصن به اهو آواز ٻڌو ۽ ٻيءَ ٻين ولايتن جي ماڻهن جن به اهو آواز ٻڌو ۽ اها تاريخ لکي ڇڏيائون ته هن آواز، جنهن شور برپا ڪيو آهي انجو نتيجو ضرور ظاهر ٿيندو. جڏهن هو ولايت ۾ حضور جن جي وفات جي خبر پهتي وئي ته هنن انهن تي حقيقت معلوم ٿي. انهي ڏينهن حضور جن تمام ممڪنات کي ماتم جي خلعت ڍڪائي.

---

[1] هن آيت سڳوري ۾ حضرت ابراهيم على نبينا عليه الصلوٰة والسلام جي لاءِ باه جي باغ ٿيڻ جو بيان آهي - معنيٰ: - اسان چيو اي باه تون ٿڌي ۽ سلامتي واري ٿيءُ ابراهيم تي. سيپارو سترهون سورة انبياء رڪوع ٥

ــــ ٩ ربيع الاول سنه ١٠٧٩ ۾ السلام عليڪ يا نبي الله صلى الله عليه وسلم فرمائي جان حق تسليم ڪيائون. ان ڏينهن ۾ سڀني تمام سخت ڏٺ ڏٺي جنهن ڪري جو بي مقدس سجاده نشين تن هڪ ٻئي پٺيان هلي ويا، جنهن سبب ٻيا به ديا

پيدا ري ڪه جان را رائگان داد   فروغ روئے جانان ديده جا داد

ــــ ناصر علي شاعر تاريخ جو هي ماده ڪڍيو آهي - نه آمد ز عالم رفت معصوم ١٠٧٩ - اورنگزيب عالمگير بادشاهه جي نهيل تاريخ جو ماده هي آهي - رفت ز جهان امام معصوم ١٠٧٩ - هن کانسواءِ ٻيون به ڪيتريون تاريخون آهن جهڙوڪ - بجنت خوابيد ١٠٧٩ - نقشبند ثاني بود ١٠٧٩ - خديو ولايت بود ١٠٧٩ - نصف ماهِ ربيع الاول بود ١٠٧٩ - نشيمن جنت از وي منور شد ١٠٧٩ - اهـ ملخصاً جن؟

آهن حضرت ؛ ٻنهي جي والد بزرگوار مرشد مڪمل مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي ثاني جو ٻي مجيڪي پنهنجي مڪتوبات شريف جي ٽن جلدن ۾ ارقام فرمايو آهي ان ۾ عقل حيران ٿي ٿو. هن وقت راقم الحروف وٽ مڪتوبات معصومي جا ٻه جلد، پهريون ۽ ٽيون موجود آهن اهي بالڪل مختصر تبرڪاً لکان ٿو - اَلْقَلِيْلُ يَدُلُّ عَلَى الْكَثِيْرِ

حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي ٽوپي مبارڪ جو فيض	حضرت عروة الوثقىٰ جن، مڪتوبات معصومي جلد پهرين جي مڪتوب شريف ٽيهين ۾ پنهنجي والد بزرگوار حضرت امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله تعالىٰ عنه جي [illegible]

ٽوپي مبارڪ حضور جن موڪلي خاص طرح عطا فرمائي هئي - ان کانسواءِ حضور جن جي ٻي ٽوپي مبارڪ جنهن وقت موجود هئي، چڱو ٿي ويو جو شيخ جي دفن وقت اها ٽوپي مبارڪ ڪيس مٿي تي ڏڪايم - ڇاڪاڻ ته شرط بالعجب ڪان پوءِ حضور جن جي خاص ۽ عالي نسبت ان ۾ جلوه گر ٿي ۽ پوري طرح مٿس اثر ڪيو ۽ ٿي تنهن کان پوءِ ڏسڻ ۾ آيو ته جا نسبت شيخ مرحوم کي عطا ٿي ان سڄي قبرستان کي ته مشرف ڪيو پر سڄو ئي گرد نواح ان نور کان مالامال ٿي ويو - قيل من قبل بلاءِ عله ــــــ ــــ مڪتوب اٺويهين ۾ حضرت مجدد الف ثاني جي مڪاشفه جو بيان فرمايو اٿن - حاصل مطلب اهو هي آهي ته جنهن ٿي هن دنيا ۾ حقوق العباد (ٻاهرين حق) قرض يا ڪو ٻيو حق رهجي ويو هوندو ۽ هن دنيا ۾ سندس روح کي ترقي نه ٿي هوندي ته پوءِ انجي روح کي آسمان ٿي ننائين ۾ انکي ترقي ڪانه ٿي ٿئي - جيڪڏهن انجي روح هن جهان ۾ ترقي ڪئي هوندي ته انجو روح انجي وفات کان پوءِ آسمان ٿي نين تائين انکي ترقي بند ٿي ٿئي ٿي - يعني ان تي حقوق العباد به رهجي ويا هجن ــــ ــــ مڪتوب ١٤٥ ۾ بر حضور جن، حضرت مجدد الف ثاني

رضي الله عنه جي هڪ عجيب مڪاشفه جو بيان فرمايو آهي.

ــ مڪتوب ستين ۾ حديث شريف "القبر روضة من رياض الجنة" جي معنيٰ ۽ حديث شريف "ما بين قبري و منبري روضة من رياض الجنة" جو حاصل مطلب ڪي لوءِ ارشاد فرمائين ٿا ته "مخفي نه رهي ته حضرت مجدد الف ثاني حضرت ايشان را از غايت اتباع سرور دين و دنيا عليه افضل الصلوات والتسليمات نيز بشر شده بودند." پڻ هن بشارت کان مشرف ٿيا هوا روضه متبرڪ جنهن ۾ حضور جن (امام رباني مجدد الف ثاني) جي مزار شريف آهي ۽ اهو ان روضه مقدسه جو صحن قديم بهشت جي رياضن (باغن) مان روضه (باغ) آهي پاڻ (حضرت مجدد الف ثاني) گهڻو ڪري فرمائيندا هوا ته جيڪي هن انهي روضه مبشره مان خاڪ جي هڪ مُٺ کڻي هن شخص جي قبر ۾ ڪو وجهي ته انکي وڏيون اميدون آهن فَكَيف مَنْ دُفِنَ فِيهَا. پوءِ جيڪو هن کو ان روضه مبشره ۾ دفن ٿئي ته اهو بطريق اوليٰ وڏين اميدن جو حقدار آهي الخ ــــ بهشت جي روضن (باغن) مان قبر جو روضه (باغ) هجڻ بابت جا معنيٰ ڪي اٿن ڪجهه تبرڪ الڪان ٿو.

مراد از روضه بودن قبر آنست ڪه حجب و مسافتے ڪه ميان بقعهٔ قبر و جنت بوده است مرتفع ميگردد و هيچ پرده و ملتفے در آن هر دو مقام نمي ماند گوئيا بقعهٔ قبر را فنائي و بقائي بجنت حاصل مي شود فافهم و بهذا معني قوله صلي الله تعاليٰ عليه و آله وسلم "ما بين قبري و منبري روضة من رياض الجنة" بايد دانست ڪه اين قسم روضه مراخص خواص راست هر مومن را ميسر نيست.

ــ مڪتوب اسي۸۰ جلد اول ۾ حضرت مجدد الف ثاني جي روضه مبارڪ ۽ شهر سرهند شريف جي مدح گهڻي قدر فرمائي اٿن. جئن فرمائن ٿا ته "ولايت جون سڀ ڪماليتون فائض الانوار قدوة ڪبار حضرت پير دستگير (مجدد الف ثاني) قدس الله سبحانه بسره الخفي جي زيارت مان معلوم ۽ مستفاد آهن ۽ انهي روضه منوره جي مجاورن سان گڏ آهي طالب جي هر طرف کان سچائي ۽ صدق سان تاڃن ۽ نياز مان انهي جائن مبارڪ ني متوتا گسائن ولايت جي انهي دولت کان مستفيض ۽ مستفيد ٿا ٿين ۽ هڪ نوش سان سو جوش ۽ خروش ۾ اچي پنهنجو پاڻ ترڪ ڪري مطلب ۽ مقصود حقيقي کي ٿا پهچن اڄ ڪنهه سرهند شريف جو شهر فيوض، انوارن ۽ اسرارن جي ظهور جي گهڻائي سبب

ــ اصل عبارت مڪتوب شريف جي هي آهي "ميفرموده ڪه مبشر شده ام باآنڪه اگر يڪ مشت از خاڪ آن روضه مبشره در قبر شخصي بياندازند اميدواريهاي عظيم ست" فكيف من دفن فيها الخ

هندو غير هند لاءِ رشڪ جو باعث آهي - هن شهر سرهند کي هند مان نه ڄاڻڻ گهرجي بلڪ ولايت جو درجو آهي - هند جي خاڪ ولايت جي پاڻي سان يڪجا ٿي آهي ۽ محبت جو شراب افيون جي ملاوت سان انهي طينت ۾ هڪ ٻئي سان ڳجهي ملي ويو آهي - لاچار سڪر جي جوش کان عين ۽ اثر کي انهي طالبن کان ڪسي ڌر تو اٿس ۾ سر ۽ دستار کي ان جاءِ مان ڪنيون اٿس ڪنهن ڄاڻ چگون چيو آهي -

از آن افيون که ساقي در مي افگند — حريفان را نه سر ماند نه دستار [1]

— مڪتوب ايڪانوي ۾ حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه سان ڪمال محبت جو اظهار فرمايو اٿن ۽ جن به حضرت مجدد الف ثاني جي صحبت جو شرف حاصل ڪيو هو تن سان پنهنجي محبت جو شوق ڏيکاريو اٿن - جنهن عجيب مضمون کان پوءِ اهو قام ٿا فرمائن ته جا جماعت حضرت قطب المحققين قدوة خدا طالبان حضرت ايشان مامجدد الف ثاني رضي الله عنه جي شرف خدمت ۽ پاءِ بوسي کان مشرف ٿيل آهي فقير (حضرت امام محمد معصوم) کي انهن سان هڪ عليحده محبت آهي نظر ۾ عالم کان جدا آهن ۽ ڪنهن سان به مناسبت نٿا رکن ڇو ته اها جماعت محبوب جي ديدار کان مشرف ۽ ان جي نشان کان نشان ٿي رکي مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي در وانه جادو وانه انهي جماعت جو حد کان زياده قدر ٿا رکن خدمت ۽ محبت انهن جي اسان تي لازم آهي - دعا ڪندا ته صبحاڻي قيامت جي ڏينهن حضرت مجدد الف ثاني جي عاشقن ۽ خادمن جي جماعت مان اٿون ۽ ان حضرت مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي جهنڊي مبارڪ هيٺان جاءِ حاصل ڪيون الخ ملخصًا

— مڪتوب هڪ سو ستونجاه - حضرت مجدد الف ثاني جي محبت ۽ سندن صحبت کان مشرف ٿيڻ جي اظهار ۾ لکي فرمايو اٿن - هي وڏو مڪتوب آهي - ڪجهه ان مان مختصر ڪري لکان ٿو وهو هذا - جا جماعت حضرت قبله حقيقي جي شرف خدمت ۽ پاءِ بوسي جي سعادت کان مشرف ٿي آهي اها نهايت پيارا محبوب آهن، نهايت شريف ۽ مرغوب آهن ڇو ته انهن محبوب جي ڪمالات جو ديدار ڪيو آهي ۽ ان جمال پاڪ جو يادگار آهن جنهن اها سڳوري جماعت ڏٺو سان تنهن اهڙي حالت ظاهر ٿي ٿيئه گويا ان قبله خدا طالبان مجدد الف ثاني جي جمال مبارڪ جو مشاهدو ٿو ڪريان ۽ جيتوڻيڪ هن طالبن جو لِلّٰهِ فِي اللّٰهِ اجتماع جنهن نجهڙو ٿي نه ٿيو آهي

---

[1] معنى:- اها افيون جو ساقي شراب ۾ گڏيو آهي، انهي ڪري دوستن جو نه تو سلامت رهندو نه پڳ

يعني حضرت مجدد الف ثاني جي وقت وارو ويلو تو لڳي ته اکيون پيون آب ۾ جڳهه ڪباب ٿو ٿئي آهي ۽ آهو هي اٿم ته جن حضور الور مجدد الف ثاني رضي الله عنه جي صحبت کان شرف حاصل ڪيو آهي انهن سان ڪو حرف ۽ حڪايت اوريان پر افسوس جو هي جماعت ورن ٻرهن گهٽ ٿيندي پئي وڃي (يعني وفات ڪندا ويا) ۽ جن باوجود انهي قلت جي دري هڪ ٻئي کان پري پري آهن جو ته فيض مجددي جي اشاعت لاءِ پري پري ولايتن ۾ رهن ٿا

ز هجر دوستان خون شد درون سينهٔ جان من　　　فراق همنشينان سوخت مغز استخوان من [1]

حالات حضرت محبوب الخلائق والخالق حضرت خواجه محمد صادق قدس سره

سڀ کان اڳ هي اوليائن جو برگزيده ۽ پرهيزگارن جو نيڪو، علمائن جو خلاصو، صالحن ۾ عملي واقف الحقائق والدقائق حضرت خواجه حافظ محمد صادق آهي قدس الله تعالى سره الاقدس هن حضرت جا احوال حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره النوراني جي ذڪر سان گڏ ڪتابن ۾ ڏنل آهي. هت عمدة المقامات تان مختصر ذڪر ڪجي ٿو.

پاڻ حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جا پهريان فرزند آهن رضي الله تعالى عنهما. علم ظاهري جي تحصيل کان مشرف هوا ۽ ڪمالات باطني ۾ پڻ پنهنجي والد بزرگوار جا هم دوش ٿيا هوا. سندن ولادت سنه ١٠٠٠ ۾ ٿي. ڪين بار ان وقت کان پيشانيءَ انور ۾ ذڪاءَ جا اثر ظاهر هوا انهي پڻ ۾ سندن ڏاڏو بزرگوار حضرت مخدوم عبدالاحد قدس سره کين تعليم ڏيندو هو. حضرت مخدوم صاحب قدس سره فرمائيندو هو ته هي نينگر مون کان عجيب شين ۽ شين جي حقيقت ۽ ڪيفيت ٿو پڇي جنهن جو جواب ڏکيائي سان ڏيئي پوي ٿو. جڏهن حضرت مجدد الف ثاني قدس سره النوراني جن حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جي خدمت کان مشرف ٿيا ته هن حضرت خواجه صاحب يعني خواجه محمد صادق اڪابر اولياء قدس سره جن پڻ حضرت خواجه باقي بالله قدس سره کان ذڪر جي تلقين ورتي باوجود احوالن جي ۽ علو ۽ ڏاڍن جن جي علم ظاهري جي تعليم کي پڻ نه ڇڏيائون. ڪلام الله شريف ياد ڪيائون باقي علم منقول ۽ معقول کي پڻ پورو ڪيو هوائون. سندن طبع نهايت تيز هئي هڪ پيري وقت جي عالمن جي صحبت لاءِ شيراز جو عالم هندستان ۾ آيو جنهن کي علم عقلي ۽ نقلي ايتري قدر هو جو ان سان ڪو برابري ڪري نٿي سگهيو. حضرت خواجه صاحب جن پنهنجي طبع مان ڪوان بني مسئلا جوڙي ان آڏو پيش ڪيا. جڏهن گفتگو پوري ڪيائون ته هن ان شيرازي عالم چيو ته جيستائين هن جوان کي ڪڏهن نه ڏٺو هيم تيستائين ٻڪ نه هيم ته ڪو هندستان جي طالبن ۾ ڪو هن عقلي ۽ نقلي دقيق مسئلن ۾ درڪ جي قوت رکي هوندي جنهن قوت ادراڪ

---

[1] معنيٰ:- دوستن جي جدائي جي ڪري سيني جي اندر منهنجي جان خون ٿي وئي آهي ۽ ساٿيڙن جي دوري منهنجي هڏن جي مک ساڙي ڇڏي آهي.

جو حق آهي، پوءِ اهو شيوا ڙي بزرگ تواد وخوش ٿيو جو حضرت خواجه صاحب جن کي باراڻي جي حالت ۾ اهڙي ترقي رهڻ علم ۾ ماهر ڏنائين ــــ باراڻي حالت ۾ سندن نسبت ايتري تہ ڦهلي هئي جو ٻئي عمر ۾ ڪنهن ٻي ٻدايتري مهر باڻي پڻ ڏٺي ۾ نہ آئي آهي - بيان ٿا ڪن تہ ڪڏهن هڪ بزرگ وقت جي مشائخن کان سلوڪ پورو ڪري خلافت ورتي حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جي خدمت ۾ آيو پنهنجا مقامات احوال حضور اقدس ۾ عرض ڪرڻ لڳو - انهي مراد هئي ته پنهنجي ڪماليت ۽ پنهنجي مرشد جي ڪماليت ظاهر ڪيان جيڪڏهن حضرت خواجه صاحب باقي بالله قدس سره جن منهن جن هنن احوالن کي انتها جاڻن تہ پوءِ فيض وٺڻ جي ٻڙي تڪيف نہ ڪيائين تہ سندن حضور مان زياده فائدو ورتائين - حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جو مخدوم زاده خواجه محمد صادق قدس سره کي گهرائي فرمايو تہ باباپنهنجو احوال بيان ڪر ته درويش مهمان ٻڌن حضرت مخدوم زاده پنهنجو احوال بيان ڪيو جو درويش جي احوالن کان گهڻو زياده هو - جڏهن بزرگ ڏٺو تہ ستن اٺن ورهن جو ٻار جنهن کي ٻرياڻي مهينا سلوڪ ڪئي ٿيا آهن سو منهنجي پنجاهه ورهين جي مدت ڌائين جيڪو حاصل ڪيو اٿم ان سان ڌمر تو هئي پنهنجو پاڻ يا تنهن ۾ پاڻ ڏسڻ ڇڏي ڏنائين -

ــــ حضرت مخدوم زاده قدس سره جي نسبت ۾ ايترو غلبو هوندو هو جو حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جن انهي تخفيف لاءِ ڪيئن بازار جي ماني کارائڻ جو علاج ڪندا هوا جنهن تہ حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن هڪ مڪتوب ۾ بيان لکيو اٿن -

ــــ حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جن حضرت مخدوم زاده ڏانهن هن طرح لکيو آهي تہ " قرة العين محمد صادق برخوردار ظاهر باطن گردد احوال اوچنانچه ظاهر است متوجب حمدست بر هيمان حضور خود با شما ز غيبت و استغراق انديشه نيست انشاء الله العزيز از سکر بصحو آيد و فنا در شعور اندراج يابد " تم ڪلامه الشريف

ــــ سندن ڪشف قبور تمام صحيح ۽ سالم هو جنهن تي حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جن پاڻ اعتبار رکندا هوا ڪيئن گهرائي ڪانئن غيبي ڪمن بابت پڇندا هوا پٽ مقبرن تي وڃي ڪانئن مٿن جو احوال پڇڻ فرمائيندا هوا - جڏهن حضرت خواجه صاحب جن پنهنجي حياتي ۾ پنهنجن سيني طالبن کي حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جي حضور ۾ حوالي ڪيو هوائون - تڏهن حضرت مخدوم زاده خواجه محمد صادق قدس سره پڻ ان جماعت ۾ داخل هو ترتيب سلوڪ جي حضرت امام رباني مجدد الف ثاني وٽ تفصيل سان حاصل ڪيائون - سندن خاص نسبتن کان بهره ڪامل ۽ حظ وافر ورتائون مٿان هن معرفتن ۽ مقامن سگهوئي پهتا سندن نظر اڪسير مثل جنهن جي وجود کي سون خالص ٿي ڪيو ۽ سندن ڪلام حضرت عيسىٰ وانگر مخلصن ۽ مريدن کي نئين حياتي ٿي بخشي -

حضرت امام رباني مجدد الف ثاني شهباز لامڪاني رضي الله تعاليٰ عنه جن
مڪتوبن ۾ جي جملا سندن مدح ۾ فرمايا آهن - اهڙي قدر ناهن جو سڀ هن رسالي ۾ ڄاڻي
سگهجن، ڪي جملا تبرڪا لکجن ٿا - مڪتوب ٢٦٧ دفتر اول مڪتوبات شريف ۾ ٿا لکن ته "فرزندي
اعزي ڪه مجموعه معارف فقراست ونسخه مقامات سلوڪ وجذبه" ٻيو انهيءَ مڪتوب ۾ آهي ته - "فرزندي اعزي بان الراسخ
وازخطا وغلط محفوظ". ساڳي دفتر جي مڪتوب ٢٤٤ ۾ تحرير ٿا فرمائن - "وابن مقام را بفرزندي ارشدي
عنايت فرموده اند و داخل ولايت ايشان ساخته اند فقير اينجا در رنگ مسافران در ولايت ايشان نشسته است".
ٻئي مڪتوب ٣١١ ۾ جو حضرت خواجه محمد سعيد رضي الله تعاليٰ عنه ڏانهن لکيو اٿن، مرقوم
آهي ته "استفاده ڪه اين حقير از آن ولايت نموده است از راه اجمال آن ولايت است و استفاده فرزندي اعظمي
عليه الرحمة از راه تفصيل آن ولايت (بوده) - حضرت خواجه محمد صادق جن پنهنجي والد بزرگوار
حضرت مجدد الف ثاني ڏانهن پنهنجي احوالن جي ڪيفيت ۾ گهڻا عريضا لکيا آهن جن مان تبرڪا ٻه عريضا
بجنسه حضرت حاجي صاحب قدس سره ڪلان جن عمدة المقامات ۾ آندا آهن، ان شئت فارجع اليه -

راقم الحروف:- حضرت مخدوم زاده خواجه محمد صادق اڪابر اولياء قدس سره ڪان ننڍي ٻڍي
۾ ڪيترين ڪرامتون صادر ٿيون جن ته "حالات مشائخ مجدديه نقشبنديه" ۾ آهي ته هڪ ڏينهن
حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جي ڀاءُ حضرت جي خيال ڪان مسافري جو ارادو ڪيو - موڪلائڻ لاءِ سڀ ماڻهو
باهر نڪتا حضرت خواجه محمد صادق قدس سره ٻئي همراه هئين وات ۾ سندن ڏاڏي سڳوري حضرت
مخدوم عبدالاحد قدس سره جي بارگاه آئي پاڻ انهي مراقبو ڪري فرمايائون ته حضرت ڏاڏا صاحب
جي سائين جي سفر ڪان جهلي ٿو ان وقت پاڻ ننڍي ابار هو آنهن ڪري سندن چاچي انهي ڪشف
تي ٻيرو سوڻ ڪيو ءِ روانو ٿيو آخر ڪار حضرت خواجه محمد صادق صاحب قدس سره جي ڳالهه پوري ٿي
جو سندن چاچي بزرگوار جو سمور رمال ۽ اسباب ڦرجي ويو ءِ کين ڏاڍي تڪليف پهتي - اهڙي طرح بيون
ٻه ڪرامتون آهن جو اختصار سبب ڇڏي ڏنيون ٿيون - اهو — پاڻ جوڀن ۾ هئا ۽ هن جي عمر مبارڪ
۾ دٻاجي حادثي سبب رحلت فرمايائون - جڏهن آڳ تا ته هندوستان ۾ و باتمام گهڻي ڪري جهن طرح
بيان به جو تڪلر ونڪي پيو پاڻ فرمايائون "اين طاعون لقمه چرب مي خواهد تا مااو ويم تسڪين نيابد" - يعني وبا سٺيو لقمو
ٿي گهري جيستائين آءٌ نه وڃان وبا نه ٿرندي - پوءِ کين تپ ٿيو ان بعد پاڻ رسند بس ننڍي پائين وفات فرمائي ءِ
دبلا فح ٿي وئي - راقم الحروف:- هي احوال ڪتاب روضة القيوميه ۾ چڱي طرح تفصيل سان ڏنل آهي
مون به مرشد مڪرم جي دعا سان ان جو سنڌي ۾ ترجمه ڪيو آهي جو هن ڪتاب جي ص ٢٠٩ تي درج
ڪيل جي ان ۾ آهي واقعي ته حضرت اڪابر اولياء پاڻ کي خلق تي فدا ڪيو جنهن اها مصيبت خلق الله تان
دفع ٿي - اهو — سندن وفات کانپوءِ جڏهن وبا ختم ٿي هئي ته هڪ شخص تپ جي غلبي ۾ حضرت خواجه صاحب
اڪابر اولياء قدس سره جي زيارت ڪئي ءِ ڏٺائين ته ڪيس وباجي مصيبت تي مقرر ٿيل ۾ ڪان ڪانيا
جن اٿي عرض ڪيو ته پاڻ آسان انهيءَ مصيبت کي پاڻ تي کنيو رهائي ڏهائي ماڻهن سان ڇڏ وانا جي
ته هڪ بزرگ خواب ۾ ڏٺو ته حضرت خواجه صاحب اڪابر اولياء محمد صادق قدس سره جونالو ڪي پاڻ سان
رکندا هو وباجي آفت ۽ بلا کان بچندا وتن جهن کان پوءِ جڏهن بر سند نالو مبارڪ لکي پاڻ سان رکيو ان کي

آفت جو آسيب نه پهتو. اڄ تائين انهيءَ وٻاءَ لاءِ صلحاءُ اسڳورا سندن نالو مبارڪ ڪڍي تا ڏين جنهن جو اثر پيا ڏسن ٿا. راقم الحروف به اسانجي سنڌ ملڪ ۾ حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره جي اولاد امجاد مان سولهه بيا، هن وقت جا فاضل انهي نالي مبارڪ جي ٽڪڙي پڙهڻ جو اجازتون ڏين ٿا. نالي مبارڪ جو تاثير ظاهر ڏسڻ ۾ ٿو اچي ڪتاب "مصباح المفتاح" عرف دائري شريف جي سٽين ڏني سنڌي ۾ ڇپيل لکيو ڏنو مون ڪيل ڏٺو آهي. حضرت سراج الاولياء وارث الانبياء حضرت مرشدنا و مولانا حضرت حاجي صاحب رحمة حضرت خواجه عبدالرحمان صاحب قدس سره جي مقامات ۽ ملفوظات جي ڪتاب انيس المريدين ۾ ڇپيل هوا ان محصول ٿڪيل آهي جو نئين جي ۾ ڇپي ايندو. له ـــ حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن، حضرت خواجه محمد صادق ڪابلي قدس سره جي وفات کان پوءِ هڪ پنهنجي محبت ڀريل تحرير فرمائي ته "منهنجي وڏي فرزند رضي الله تعالى عنه پنهنجن ڀائرن يعني محمد فرخ ۽ محمد عيسى سميت آخرت جو سفر اختيار ڪيو انا لله وانا اليه راجعون الله جل جلاله جو شڪر آهي جو هن ڀائين ۽ پوين کي صبر جي توفيق عطا فرمايائين پوءِ سندن سر مبارڪ ٻلا کي ڏٺائين ڪنهن جا نه چڱون چيو آهي.

من از تو روی نپیچم گرم بیازاری — چه خوش بود زعزیزان تحمل خواری له

منهنجو فرزند مرحوم الله جل جلاله جي نشانن مان نشاني ۽ رب العالمين جي رحمتن مان هڪ رحمت هئي، جو پنهنجي ڄمار جي عمر ۾ جيڪي حاصل ڪيائين سو ڪن ٿورن کي حاصل ٿيو هوندو مولويت جي مرتبي ۾ عقلي ۽ نقلي علمن جي تدريس کي ڪماليت جي حد تائين پهچايو هو. ايتري قدر جو سندس طالب بيضاوي ۽ شرح مواقف ۽ بيا اهڙا ڪتاب ڪمال قدرت سان پڙهائي ٿي سگهن. معرفت ۽ عرفان جون ڳالهيون ۽ سندس ڪشف ۽ شهود جا قصا بيان جا محتاج نه آهن. اوهان کي معلوم آهي ته ننڍي ڄمار جي عمر ۾ ايتري قدر مغلوب الحال ٿيا هوا جو حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جن سندس حال جي تسڪين لاءِ بازار جي مشڪوڪ طعام کائڻ سان علاج ڪيا ڪيائون ۽ فرمايائون ته منهنجي محبت محمد صادق سان آهي سا ڪنهن سان به نه آهي ۽ اهڙي طرح جا محبت انهي مون سان آهي ٻئي ڪنهن سان نه آهي سخن مان شنٺ ... معلوم ڪري گهرجي. ولايت موسوي کي پوئين نقطي تي پهچايو هوائون ۽ ان ولايت عاليه جا عجائب ۽ غرائب بيان ٿي فرمايائون. هميشه خضوع ۽ خشوع سان رهندا هوا ۽ فرمائيندا هوا ته حضرت حق سبحانه و تعالى کان سڀ ڪنهن ولي ڪانه ڪا شئي گهري آهي ۽ آئون التجا زاري، عجز ۽ تضرع ٿو گهران ـــ محمد فرخ جو ڪهڙو احوال لکجي ياره ورهين جي عمر ۾ طلب العلم هو ۽ ڪافيه پڙهندو هو منشغول هو آخرت جي عذاب کان ڊجندو ۽ ڏڪندو هو ۽ دعا پنندو رهندو هو ته بارهين عمر ۾ ڪيتري دنيا کان موڪلايان جڏهن آخرت جي عذاب کان نجات... مرض موت ۾ آهي سنگتي جي ولين خدمت ۾ رهندا هوا سي ڪا اُس عجائب ۽ غرائب ڏسندا هوا ـــ ان ورهن جي عمر ۾ محمد عيسى وتان مان هن جي ڪرامتون ڏٺيون انهن جو احوال ڇا لکجي. بهرحال پولهه هوا ۽ امانت سان حوالي ڪيل هوا. يعني مرڻ وقت ڪن ڏينهن لاءِ امانت طور آيل هوا، الله جل جلاله جو حمد ۽ منت جو امانت جي مالڪ کي منهنجي سمجهڻ ڪا نسواءِ امانتون حوالي ڪيو مين."

اللهم لا تحرمنا اجرهم ولا تفتنا بعدهم بحرمت سيد المرسلين عليه وعليهم الصلوات والتسليمات

له معنى: تون جيڪڏهن مون کي ڏک ڏيندين تڏهن به تو کان منهن نه موڙيندس ڇو جو دوستن کان تڪليف برداشت ڪرڻ به ڏاڍو وڻندڙ ٿو آهي.

ٿ- حضرت خواجه محمد صادق قدس سره کي هڪ فرزند عطا ٿيو جنهن جو نالو شيخ محمد هو
هن حضرت جون حالتون الله جَلّ جَلالهٗ عجيب خلقيون هيون - ٻي فرزند ٿيا ۱- شيخ ابراهيم. هن
حضرت کي نياڻي ڪا سواءِ اولاد ڪو نه ٿيو ۲- شيخ زاهد: - هن حضرت کي اولاد ڪو نه ٿيو ۳- شيخ عابد. هن
حضرت کي شيخ بهاؤالدين نالي هڪ فرزند عطا ٿيو جنهن کي ۳ فرزند ٿيا هر هڪ صاحب ڪماليت
جو ٿي گذريو آهي ۱- شيخ محمد شجاع ۲- شيخ ابو بڪر ۳- شيخ اظهرالدين -
راقم الحروف: - اولاد جو زياده تفصيل ڪتاب هديه احمديه ۾ ابوالخير مڪي آند و آهي

حال حضرت شيخ عرفاء الڪاملين زبدة العلماء الراسخين مظهر ڪمالات
خازن الرحمة خواجه محمد سعيد قدس الله سره الاقدس

ٿ- هو حضرت، بزرگ دين راسخن عدائن کي وات لائيندڙ ۽ ڪيترن ڪاملن کي هڪ گهڙي ۾ وصل
عريان تائين پهچائيندڙ، نعمت الٰهي رحمت جو خزانو ۽ وارث سڳورا، عابدن زاهدن جا منهندار سندن
مشهور لقب خازن الرحمة وقت جو وحيد سندن نالو مبارڪ خواجه محمد سعيد قدس الله
تعالىٰ سره الاقدس - هن حضرت جو احوال مبارڪ سندن والد بزرگوار امام رباني مجدد الف ثاني جي
احوال مبارڪ وارن ڪتابن ۾ ڏنل آهي - اسان هت عمدة المقامات تان سندن ذڪر نور لکون ٿا
ٿ- هي حضرت ٻيو فرزند حضرت مجدد الف ثاني جو آهي، ولادت سندن رمضان مبارڪ
سن هڪ هزار پنجن ۾ ٿي - حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن فرمائيندا هوا ته محمد سعيد جڏهن
پنجن ورهين جو هو جو سخت بيمار ٿيو - بيماري جي غلبه ۾ ڪا اُس پڇائون ته اوهان جي دل ڇا ٿي گهري
پي اختيار ٿي جواب ڏنائين ته حضرت خواجه باقي بالله قدس سره کي ڏسڻ گهري ٿو اها ڳالهه حضرت
خواجه باقي بالله قدس سره جي خدمت ۾ عرض ڪئي - حضرت خواجه صاحب فرمايو ته محمد سعيد
حريفي ۽ رندي ڪئي جو اسان کان پير پڻ نسبت باطني کسيائين - حضرت خواجه باقي بالله قدس سره
جن هڪ مڪتوب ۾ اول حضرت مجدد الف ثاني جي ثناءُ تعريف ڪندي پوءِ سندن فرزندن جي تعريف
هي جملا فرمايا اٿن "فرزندان اين شيخ ڪه اطفال اند اسرار الٰهي اند استعداد با عجيب دارند بالجمله شجره طيبه اند
انبته الله نباتاً حسناً - يعني فرزند هن شيخ يعني حضرت مجدد الف ثاني جا جي ايا ٻار آهن
سي الٰهي اسرار آهن عجيب استعداد وارا آهن حاصل ڪلام شجره موچارو ۽ آهن اُترايو انکي الله
جَلّ جلالهٗ اوتڙ موچارو - ٿ- جڏهن حضرت خازن الرحمة جن سمجهه جهڙا ٿيا تڏهن
ظاهري علم جي تحصيل ڪرڻ لاءِ مشغول ٿيا ڪجهه پنهنجي ڏاڏي ۽ حضرت خواجه محمد صادق
رحمة الله عليه ۽ ڪجهه شيخ طاهر لاهوري وٽ پڙهيائون ۽ باقي پنهنجي والد بزرگوار حضرت
مجدد الف ثاني قدس سره الاقدس کان علم معقول ۽ منقول حاصل ڪيائون اهڙي طرح
هن طريقي جي باطني نسبت سڳوري ۽ ننڍي هوندي ئي اعليٰ معرفت سان پنهنجي والد بزرگوار کان حاصل
ڪيائون - ستر ورهن جي عمر ۾ ظاهري ۽ باطني فضيلتون حاصل ڪري ورتائون، بي شڪ
منجهن بخشش الٰهي اصل کتي جو مادر زاد ولي هوا - پنهنجي ساري عمر سڳوري پڙهائڻ ۾

گذاريائون - ڪن مجدد ڪتابن تي حاشيه ۽ تعليقات لکيل هوا، جن ۾ مشڪواة المصابيح جي تعليقات جن ۾ انهن حديثن جي تقويت ۽ ترجيح جن ۾ حنفي مذهب ورتل آهي، جن جي دليلن ۽ معتبر ڪتابن جي شاهدن سان ڪيون اٿن، وقت جا علماء انهن جي مطالعه کان نهايت خوش ٿيا. حضرت مولانا محمد هاشم قدس سره لکي ٿو ته هڪ ڏينهن عالمن جي مجلس ۾ آيون ۽ حضرت خازن الرحمة جي خدمت ۾ اصول فقه جو هڪ ڏکيو مسئلو وچ ۾ آندائون. حضرت جن انهي اهڙي وضاحت سان بيان ڪيو جو سوال ڪندڙ عالم منهن جي ڪرت ۾ جوڙ بگونه ثبوت عيني ۾ حضرت خازن الرحمة قدس سره جهڙي وڏي وقت ۾ ڪونهي

راقم الحروف :- صاحب حالات مشائخ مجدديه لکيو آهي، حضرت خازن الرحمة قدس سره جن قرآن شريف تجويد جي قاعدي موجب پڙهيائون - حديث شريف ۾ مسند جيد رکندا هوا ۽ فقه ۾ اهڙا اهو شاهر هوا جو خود حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره کي جيڪڏهن ڪنهن اوکهي مسئلي ۾ تحقيق جي ضرورت ٿيندي هئي ته حضرت خازن الرحمة کان دريافت ڪندا هوا ۽ حضرت خازن الرحمة جن اهڙي سهڻي بيان ڪندا هوا جو محبوب لاثاني لامڪاني حضرت امام رباني قدس سره کي تسلي ٿيندي هئي ۽ گهڻو خوش ٿيندا هوا. اهه

منقول آهي ته هڪ ڀيري لاهور ۾ ڪنهن شخص انهن جي علمائن ۽ مشائخن کي دعوت ڪئي حضرت خازن الرحمة قدس سره جن پنهنجي ڀاءُ حضرت خواجه عروة الوثقى محمد معصوم قدس سره جن سان گڏ تشريف فرمائي ان وقت لاهور ۾ هوا. مجلس ۾ سجده تحية يعني تعظيمي ۽ سجده عبوديت يعني ٻانهپ جي سجدي جي گفتگو شروع ٿي - هي ٻئي ڀائر سڳورا هڪ طرف ۽ ٻيا سڀ علماء ٻئي طرف هوا. هنن حضراتن اصول ۽ فروع سان پنهنجي دعوى کي اهڙي طرح ثابت ڪيو جو ساري مجلس حيران ٿي وئي ۽ مڃي سندن فضيلت جا قائل ٿيا - جڏهن ته حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن ٻڌي ته اهي فرزند سڳورا ڪهڙي بيشڪ ان ولايت جي سبب مان هدايت جي قسم جا هڙا اموتي چونڊ ظاهر ٿين ٿا — ته وقت ۽ مذهب مختيار حنفيه جي سان التحيات ۾ شهادت آڱر نه کڻڻ بابت رسالو لکيوائون ۽ فرمايائون ته مقصود اهو آهي ته اولويت علام رفع جي ثابت ٿئي کي محقق آهي يعني چڱو آهي ته آڱر نه کڻجي - جي علماء آڱر کڻڻ جي لاءِ قائل هوا - ان رسالي جي جواب ڏيڻ ۾ دنگ رهجي ويا - بهرحال حضرت خازن الرحمة قدس سره جي فضيلت هن مختصر رسالي ۾ لکڻ مشڪل آهي - حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن ڏانهن جيڪي مڪتوب شريف لکيا اٿن انهن مان سندن فضيلت معلوم ٿئي ٿي — حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جا محرم راز ٻه فرزند، حضرت خازن الرحمة ۽ خواجه محمد معصوم هوا قدس سرهما جن کي حضرت مجدد الف ثاني جو هڪ مڪتوب بعينه انهي نسبت ۾ عمدة المقامات ۾ آندل آهي - حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن سندن نسبت ۾ فرمائيندا هوا ته محمد سعيد علماء راسخين مان آهي - ۽ مخلوقات جي مرتبن بين مرتبن جهڙوڪ فرديت، قطبيت، غوثيت، نديميت، قربت فيهم کان مشرف آهي

راقم الحروف :- ڪتاب "حالات مشائخ نقشبنديه" ۾ سندن تمام گهڻو احوال مبارڪ آيل آهي انهن مان ڪجهه مختصر ٿو لکان — حضرت مجدد الف ثاني فرمائيندا هوا ته هر قطب واسطي ٻه امام آهن، محمد سعيد ۽ محمد معصوم قدس سرهما انهن جا ٻه امام آهن - نقل آهي ته هڪ ڏينهن حرم نبوي ۾ تحية المسجد نفل ٿي پڙهيائون ته

حجري مبارڪ مان آواز آيو ”اِعْجَلْ اِعْجَلْ فَاِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ اِلَيْكَ“ - يعني تڪڙ ڪر ۽ تڪڙ ڪر جو اسين تنهنجي اچڻ لاءِ منتظر آهيون - هڪ ڏينهن فرمايائون ”اَلْيَوْمَ تَمَّتْ نِسْبَةُ الْمُجَدِّدِ“ - يعني اڄ منهنجي نسبت حضرت مجدد الف ثاني جي نسبت جهڙي آهي - حضرت خازن الرحمة جن هڪ ڏينهن فرمايو ته مون هن ظاهري اکين سان جناب پيغمبر صلي الله عليه وآله واصحابه وسلم جي زيارت اٺ ڀيرا ڪئي آهي.

- ياڻي ڪشف ۽ ڪرامت تمام گهڻي قدر لڪائيندا هوا مگر بعض وقت ۾ بي اختيار ظاهر ٿي پوندا هوا.

نقل آهي ته هڪ پوڙهي عورت سندن حضور ۾ عرض ڪيو ته اوهان جي ولايت مشهور آهي بطور خرق عادت يعني بطريق مخالف عادت جي مونکي پٽ عطا ٿئي، حضرت جن فرمايو ته انشاءالله تعالیٰ توکي فرزند عطا ٿيندو جڏهن ته ان پوڙهي کي تصرف شافي فرزند عطا ٿيو. نقل آهي ته هڪ شخص جو پٽ سڪرات جي حالت ۾ هو حضرت جن جي حضور ۾ اچي دانهون ڪيائين ته حضرت عيسيٰ عليه السلام مئن کي جيئرو ڪندو هو ۽ هي پٽ بنهي جاوارث آهيو. منهنجي فرزند جي حال تي توجه فرمايو. حضرت جن فرمايو ته انشاء الله تعالیٰ تنهنجو فرزند چڱو ڀلو ٿيندو جڏهن ته سندن دعا ۽ فضل الاهي جل شانه سان اهو پٽ ٺيڪ ٿيو.

نقل آهي ته هڪ شخص کي حضرت جن چادر عطا ڪئي اهو شخص اوچتو ڪنهن عورت تي عاشق ٿي پيو ارادو ڪيائين ته زنا جي ڪبيره گناه ۾ مشغول ٿيان اوچتو اها چادر وچ ۾ پردو ٿي بيهي رهي ۽ هو گناه کان بچي ويو. نقل آهي ته حضرت جن جو هڪ خادم ڪنهن عورت تي عاشق ٿيو - حرام جي ڪم ۾ مشغول ٿيڻ جو ارادو ڪيائين ايتري ۾ حضرت جن جي شڪل مبارڪ ظاهر ٿي ۽ انهيءَ کان ڪنهن تي نرمي سان هڪ چماٽ هنيائين اهو مريد ان ڪم کان توبه ڪري باز آيو. لکيو اٿن ته ڪيتري مدت تائين ان جي ڳل تي چماٽ جي آڱرين جو نشان بيٺو هو.

روضة القيوميه ۾ حضرت خواجه محمد زبير قدس سره کان منقول آهي ته هڪ ڀيري هڪ جوان امير آدمي حضرت خازن الرحمة قدس سره وٽ وڃي عرض ڪيائين ته منهنجي باغ جي سير جو ارادو آهي ته فرمايائون ته ويندا رهو توکي اتي باغ جو سير ڪرائيندا سين. پوءِ ان تي پنهنجو ڪيڏو وڏو اثر ڪيائون جو ان لمحي لوڏو ته عجيب غريب باغ آهي گهڻي دير تائين باغ جو سير ڪندو رهيو جنهن کان پوءِ حضرت اهو ڪيفيت ڪئي ته اهو امير لوڏو ته ٿوڙو وقت هو. نقل آهي ته هڪ شخص گهڻو اهل باطن جي خدمت ۾ حاضر ٿيو. مگر ڪنهن به انهيءَ مطلب پورو ڪونه ٿيو آخرڪار حضرت جن جي خدمت ۾ حاضر ٿيو، ياڻي فرمايائون ته صبح جي حلقه ۾ ضرور سان حاضر رهجانءِ ٻئي ڏينهن اهو حلقي ۾ حاضر ٿيو ايتري قدر تائير ٿيس جو پنهنجو سڀ مال ۽ اسباب مولا جي واٽ ۾ ڏيئي سندن ڄاڻ مبارڪ جي خدمتگار ٿي رهيو ۽ ڪمالات باطني حاصل ڪري خلافت کان مشرف ٿيو. سندن ارشاد ۽ نصيحتون ۽ ڪرامات ”حالات مشائخ نقشبنديه“ ۾ تمام عجيب عجيب آهن پر جن هن ته آئون اختصار جي ڪري بيان آهيان ته ذڪر ڪري ورئي عمدة المقامات ڏانهن رجوع ڪريان.

سندن وصال ۱۰۷۹ هجري ۾ ٿيو سندن مزار مبارڪ حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جي روضة انور ۾ آهي جنهن روضي ۾ سندن وڏو ڀاءُ حضرت خواجه محمد صادق اڪبر اولياء قدس سره پيل آهي - انهي روضي انور جي بشارتن جو عجيب احوال گذري آيو - سندن خلف ارشد اسعد حضرت خواجه عبدالاحد قدس سره وصال ۽ جنت جي تاريخ هن طرح نظم ۾ آندي آهي -

ازپئے يڪهزار هفتم سال بود از هجرت نبي مرسل
ڪه آمد از ڪان ڪائنات برون گوهر برتر از مثال و مثل

يعني از لطف خاص رباني　　وز عطايات لم يزال نزل
پسرے شد عطا به قطب زمان　　مجتباۓ خداۓ عز و جل
شيخ احمد مجدد و ملت　　حافظ شرع از زوال و زلل
آن شه دين كه ملك عرفانش　　نپذيرد ز دست ديو خلل
نے پسر آفتاب كرد طلوع　　با هزاران شرف ز برج حمل
كرد پرواز تا ازين زندان　　مرغ روحش بهر غزا اجل
نه مثالش كسي بوادي علم　　نه نظيرش كسي بكوي عمل
نه در اقطاب او بجنش مانند　　نه در ابدال او بعينش بدل
خازن رحمت خداۓ كريم　　وارث دولت رسول اجل
نام او كز ازل سعيد آمد　　بر سعادت بود دليل اول
خاك راهش چه ماه چه خورشيد　　جبه سايش چه مشتري چه زحل
گر سمومش رسد صبا گردد　　عارف آيد ز كوي مرد دغل　　گوش
آن امام زمان ز طاعت حق　　نشده يك زمان ز راه كسل
تا قبي ساقيان عالم قدس　　بر كشيدند باده پاۓ اجل
همه دركار آن ولي گردند　　جمع كردند با شراب و عسل
جام وحدت كشيده كوته ساخت　　قصه پر دراز طول امل
شيونش كرده يك با ملكوت　　ماتمش داشت ماه تا برجل
سال ميلاد او فيوض حق ست　　گر بنا شد شهور دخل عمل
سال عمرش نمايدت يكه　　گر عدد خواهي از حساب جمل
سال رحلت بيابي ار خواني　　رحلت قطب زمان سعيد ازل

[illegible] رحلت قطب زمان سعيد ازل

— هن جاءِ تي حضرت حاجي صاحب جن ڪلان (حضرت خواجه شاه فضل الله جان) رضي الله تعالیٰ عنه جن ٻالڪن ته موت پنهنجي ناني حضرت سيد عطاء الله شاه دهلوي جي ڪتاب الهام ترجمان جو ٻيو ونڊ جن ڏينهن ۾ پر ساڳو تمام گهڻو نه ٻلو ٿيو هو ۽ پاڻي ۾ روضي مبارڪ ۾ اندر داخل ٿي ويو جنهن ڪري حضرت خازن الرحمة جي تربت مبارڪ جهڙي ڍڪي ٿي. تعمير جي ارادي سان تربت مبارڪ کي کوليائون. سندن جسم مبارڪ ڪفن شريف ۾ ويڙهيل جو هڙي طرح اڳ تازه ۽ صحيح هو ته ٿي طرح ڏٺائون ته ڏينهن تي غبار کان ڪفن مبارڪ تي ڪا به قسم جو ڪو اثر ڪو نه هو. جڏهن منهن مبارڪ کوليائون ته ڏٺائون ته گويا هاڻي آرام فرمايا آهن. حالانڪ سندن وفات مبارڪ کي هڪ سو ٻه ورهيه ڪن گذري چڪا هوا. رضي الله عنه اللهم ارحمنا واغفر لنا وادخلنا في عبادك الصالحين برحمتك يا ارحم الراحمين آمين ——— صاحب بريڪ محصوميه جو ڏکي ته حضرت جن پنهنجي وصال جي ڏينهن جي قريب رهڻ ٿا اهن تشريف فرمايا هئا جتي مدت تائين رهيا. اتان هوءَ هڪ خط دار الارشاد سرهندي شريف ڏانهن پنهنجي پيءُ حضرت عروة الوثقىٰ رضي الله تعالیٰ عنه جي گهڻي اڳ لاءِ لکيائون جنهن ۾ مروات جو شوق گهڻو نه هو تاليو هوائون حضرت عروة الوثقىٰ

رضي الله تعاليٰ عنه جن خط جي مطالعي کان پوءِ مقصد کي معلوم ڪري پنهنجي پاءِ سڳوري کي جواب ۾ شوق انگيز خط لکيائون
جو بجنسه عمدة المقامات ۾ موجود آهي - تنهن کان پوءِ سفر جي تياري ڪري سراءِ علو تائين آيا اها منزل دارالارشاد
سرهند شريف کان ٻه ميل آهي ان منزل ۾ الهام ٿين ته اوهان جي ڏاڏي پاءِ دهلي مان نڪري ڪين پوءِ سنبالکي جي
سراءِ ۾ رحلت ڪئي آهي ۽ پاڻ انهي الهام پهچڻ کان پوءِ سرهند مبارڪ ڏانهن موٽيا ٻئي ڏينهن کان پوءِ قاصد
خبر وحشت اثر اچي پهچائي — راقم الحروف: - ڪتاب حالات مشائخ نقشبنديه ۾ لکيو آهي ته جڏهن پاءِ
تاريخ ٧ جمادي الثانيه سنه ١٠٧٠ منزل سنبالکي ۾ وفات ڪيائون تڏهن غسل ۽ تڪفين بعد ڪين هڪ پالڪي
۾ سرهند شريف ڏانهن کڻي هليا حضرت جن جي فرزندن جو ٽين شيخ سعد الدين کان منقول آهي ته مون بيقراري
جي حالت ۾ هر هر انهي حضرت جن جي جنازه مبارڪ جي چادر کڻندو هوس - هڪ ڀيري [illegible] چادر
پري آهي جسم مبارڪ ڪونه آهي ان جي حقيقت تو سڀ ساڻ نهايت پريشاني ٿيم، حضرت جن جي طرف متوجه
ٿي عرض ڪيم ته مونکي يقين آهي ته اوهان جو جسم مبارڪ بهشت ۾ ويو آهي امر کان مونکي نهايت پشيماني
۽ شرمندگي ٿيندي ورڻي چادر ۾ ڏٺم ته جسم شريف موجود هو - جڏهن وقت سرهند شريف ۾ جنازو مبارڪ
پهتو تڏهن حضرت محمد معصوم [illegible] رضي الله تعاليٰ عنه کي نهايت غم ٿيو ۽ فرمايائون ته ڪين حضرت امام رباني
مجدد الف ثاني جي روضي انور ۾ رکجي جڏهن ڪين تربت ۾ رکيائون انهيءَ ڪولي حضرت خواجه محمد معصوم
رحمة الله عليه ڏانهن ڏسڻ لڳا جڏهن حضرت خواجه محمد معصوم رحمة الله عليه جن اک سان اشارو
فرمايو ته اک بند ڪيو تڏهن بند ڪيائون ۽ پوءِ ڪين دفن ڪيائون - گهڻن ورهين کان پوءِ سيلاب تربت
مبارڪ ۾ مينهن سبب جهڙي ورني جڏهن کوليائون ته جسم مبارڪ ڪفن سميت بجنسه سلامت
۽ تازو رکيو هو، جنهن مان خوشبوءِ پئي نڪتي - اهه — سندن ان فرزندن هوا جي ظاهري ۽ باطني
جامع ۽ فيض ڏيڻ ۾ عالي درجو رکندڙ هوا هر هڪ جي مختصر حالات عمدة المقامات ۾ آهي ۽ هر هڪ جي
اولاد جو بيان پڻ ان ۾ ڏنل آهي - ٻين وڏن ڪتابن ۾ تفصيل سان احوال ڏنل آهي - هر هڪ فرزند مبارڪ جو نالو
عمدة المقامات تان سواءِ احوالن جي لکان ٿو - پهريون فرزند حضرت عبد الله شاهه قدس سره - ٻيو فرزند
شاهه لطف الله قدس سره - ٽيون فرزند علامة الوري نور الهدي ميان فرخ شاهه قدس سره - هن حضرت
جي عمر ٿوري ورهه کان زياده ٿي - گهڻن کان فيض وارا ٿيا - سنه ١١٠٨ ۾ وفات ڪيائون - فرزند چوٿون
حضرت شيخ سعد الدين قدس سره - پنجون فرزند جناب مقبول احمد شيخ عبد الاحد قدس سره - هن حضرت
اول پنهنجي والدين گوار کان فيض ورتو تنهن کان پوءِ حضرت خواجه عروة الوثقيٰ قدس سره وٽان مشرف ٿيا ۽ پنهنجن سيني ڀائرن
کان زياده سرفراز ٿيا - هن حضرت جو احوال حالات مشائخ مجدديه ۾ تمام ڏگهو ڏنل آهي - فرزند ڇهون قدوة
اهل الله حضرت شيخ خليل الله قدس سره - فرزند ستون شيخ محمد تقي قدس سره - اٺون فرزند شيخ محمد يعقوب
قدس سره هنن مان هر هڪ حضرت جي اولاد جو احوال "هديه احمديه" ۾ ڏسڻ گهرجي - مٿين ڪتاب ۾ مولانا
شيخ احمد ابو الخير مڪي قدس سره لکندو آهي ته حضرت خازن الرحمة قدس سره کي ٻه حرم پاڪ هوا هڪ حرم
[illegible] مان هوا ان مان ڪين ٽي فرزند ۽ هڪ نياڻي ٿي - فرزندن جا نالا مبارڪ هي آهن - شاهه عبد الله
شاهه لطف الله، مولوي فرخ شاهه قدس سرهم - سندن ٻيو حرم پاڪ حضرت محبوب سبحاني سيد شيخ عبد القادر جيلاني
قدس الله سره الاقدس جي اولاد مان هو - ان مان پنج فرزند ۽ چار نياڻيون پاڪ ٿيون - بيان ڪيل نالن مبارڪن مان ٽي
نالن کان سواءِ باقي فرزندن جا نور پيريل نالا آهن - هي ٻه حضرت غوث الثقلين جي اولاد مان هو شهر اسڪندريه

جاري نه هوا- اه ملخصًا ـــ ٿيون فرزند ارجمند حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سرهٗ النوراني جو حضرت خواجه محمد معصوم عروة الوثقيٰ قدس سرهٗ آهي، جو حضرت مجدد الف ثاني کان پوءِ قيوميت جي مسند تي ويٺو- سندن احوال مبارڪ اڳتي خلاصي طرح ايندو- هتي بہ سندن هڪ عجيب ڪرامت جامع مائتي کان پوءِ سرزد ٿي آهي، عمدة المقامات ۽ حالات حضرت وحدت خواجه عبدالاحد معروف بہ شاه گل فرزند ارجمند حضرت خازن الرحمة قدس سره مان لکان ٿو- "حضرت حاجي صاحب ڪلان جيڪي مرشد ناشاه فضل الله قدس سرهٗ جن جي نانا حضرت سيد عطاء الله شاه دهلوي قدس سرهٗ کان ٻڌو ۽ جنهن پنهنجن وڏن کان ٻڌو هيو ته هڪ ڏينهن حضرت عروة الوثقيٰ رضي الله تعاليٰ عنه پنهنجي پٽ حضرت وحدت جيڪي خواجه عبدالاحد ولد خازن الرحمة قدس سره کي فرمايو ته توکي وعدو ٿو ڏيان ته جيڪڏهن توجه ٿو کي عنايت ڪندس، سبڪ ڏهن توجه ۾ سان تنهنجي حال مائٽي ۾ بلوغ تائين جي مدت مدد ۾ ان جو حصول ڏکيو هوندو ۽ تنهن مهل پورو ٿيندو. توجه ۽ وعده موجب حضرت خواجه وحدت قدس سره کي عطا ٿيا هوا ٿيون جو حضرت خواجه عروة الوثقيٰ قدس سرهٗ جن وفات فرمائي- انهي واقع کان پوءِ هڪ ڏينهن حضرت خواجه وحدت قدس سرهٗ حضرت خواجه عروة الوثقيٰ قدس سرهٗ جي تربت انور تي وڃي عرض ڪيو ته وعده موجب ڏهن توجه باقي رهيل آهن اوهان جي لطف ۾ اميد آهي ته مونسان جو وعدو ڪيو ويو سو پاڙيو- تربت مبارڪ مان حڪم معلوم ٿيو ته فقير جي تربت ڏانهن متوجه ٿي ويهو ته وعدو پورو ڪيو ويندو- حضرت خواجه وحدت قدس سرهٗ عرض ڪيو ته وعدو حال حياتي ۾ ٿيو هو انهي ڪري حياتي واري شڪل ۾ مون تي توجه عنايت ٿئي- حضرت خواجه وحدت قدس سرهٗ کي حڪم ٿيو ته خلوت ۾ ايندو رهج- جنهن وقت ٻيو تربت تي حاضر ٿيو- پوءِ حضرت خواجه وحدت قدس سرهٗ جن وقت جي رعايت ڪري تربت مبارڪ ويٺا هوا حضرت عروة الوثقيٰ قدس سرهٗ جن حياتي واري شڪل ۾ تربت مبارڪ مان نڪري کين توجه ڏيڻ لڳا- جنهن ڏينهن توجهن پوري ٿي جو وعدو هو- حضرت خواجه وحدت قدس سرهٗ جن ان ڏينهن مس قلم کڻي آيا هوا- توجه جي فراغت کان پوءِ عرض ڪيائون ته پنهنجي دستخط کي ڏيڻ جي عنايت ٿئي ته "جيڪي عبدالاحد سان وعدو ڪيو ويو هو ته ڪيس پڇاڙيءَ توجه ڏيندس انهن مان جو ٿي توجه حال حياتي ۾ ڏنا ويا هوا باقي جيڪي رهيل توجه حياتي جي شڪل ۾ ڏئي وعدو پاڙيو ويو-" ـــ حضرت عروة الوثقيٰ قدس سرهٗ جن پنهنجن هٿن مبارڪن سان انهي مضمون جي عبارت لکي ڏنائون- حضرت خواجه وحدت قدس سرهٗ جن لکيل مضمون پنهنجن سوٽن کي ڏيکاريو مرزا مخدوم زادن پنهنجي والد بزرگوار جا اکر سڃاتا ۽ حضرت حجة الله قدس سرهٗ جن ان ڪاغذ جي پٺي تي هي مضمون لکيو- "هٰذا الحق اليقين بلى الاٰن اولياء الله لا يموتون بل ينقلون من دار الى دار-"[1]

راقم الحروف کي هن وقت شوق ٿيو ته حضرت خواجه وحدت جيڪي خواجه عبدالاحد قدس سرهٗ جي پڻ حالات مختصر عمدة المقامات تان اُتاري سعادت دارين جي ڪان مشرف ٿيان-

حالات حضرت شيخ خواجه عبدالاحد دليل الله الصمد قدس سرهٗ

"هي حضرت پنهنجن سڀني پاڪن بزرگن کان ظاهري باطني فضيلتن ۾ ممتاز هوا- پنهنجي والد بزرگوار حضرت خازن الرحمة قدس سرهٗ کان نسبت حاصل ڪئي جي باوجود پنهنجي چاچي عالي مقدار حضرت عروة الوثقيٰ قدس سرهٗ کان ٻئي فائض ٿيا آهن ۽ گهڻا منزل سلوڪ باطن جو ڪسب فرمايائون- سندن والد بزرگوار جي خانقاه محلي سنگ حوالي هئي- ٻاترن ۾ حضرت ميان گل جي لقب سان مشهور هوا- جنهن هنن ته طبع موزون هئي ۽ شعر به لکيو فرمايا اٿن، پنهنجو تخلص وحدت رکيائون- سندن اهو تخلص ايتري قدر ته مشهور ٿي ويو جو گويا سندن لقب مبارڪ بڻجي ويو- پهريائين جناب رسول الله صلى الله عليه وسلم جي زيارت ۾ بيت الله الحرام زادها الله شرفا وتعظيما جي

[1] معنيٰ:- هي حق اليقين آهي ۽ ان ۾ ڪو شڪ نہ آهي ته الله جي دوستن کي موت نہ ايندو آهي، هو هڪ گهر کان ٻئي گهر ڏانهن لاڏاڻو ڪندا آهن

طواف کان مشرف ٿيا. ٻئي ڀيري حضرت خواجه حجة الله قدس سره ساڻ همراهه ٿي ويا هوا. پهرين ڀيري سندن عمر مبارڪ ارڙهن ورهه کن هئي ـــ ڪتاب لطائف مدينه، پنهنجي والد بزرگوار جي احوالن بابت عربي زبان ۾ نهايت فصاحت ۽ بلاغت سان لکيو اٿن. سندن ڪتاب گهڻا جڙيل آهن جن مان ڪن ٿولن موجب تفسير بيضاوي تي سندن حاشيه چڙهيل آهي ۽ سلسلة الجواهر، شرح چهل حديث، خزائن المودة، منثور الدرر في فضائل السور، صحائف تسع، برهان جلي، بدائع الشرائع، جنات ثمانيه، سبيل الرشاد، اسرار الجمعة ۽ رسالو منح سبايد، شرح رباعيات حضرت خواجه بزرگ رضي الله تعالیٰ عنه، شواهد التجديد، خير الڪلام، مناجات ڪبير، مناجات صغير، قصص برحق، نشر الحطر ۽ رسالو شرح بيت مثنوي معنوي، اهو بيت هي آهي. علم حق در علم صوفي گم شود :: اين سخن ڪي باور مردم شود ـ ۽ ڪتاب فيض عام ۽ شرح ڪلمه تسبيح ۽ شرح ڪلمه تهليل ۽ شرح ڪلمات قدسي آيات مڪاتيب مجددي ۽ اسرار الفقر ۽ چهار چمن وغيره

چهار چمن مان ايڪيهه بيت عمدة المقامات ۾ تبرڪ لاءِ موجود آهن جي سرورڪائنات صلي الله عليه وسلم جي مدح ۾ بي نظير چيا اٿن - مون اختصار جي سبب ڇڏي ڏنا ـــ حضرت خواجه محمد قدس سره جن پنهنجي والد بزرگوار جي وصال کان پوءِ چاليهه ورهه فيض ڏيڻ جي گادي تي ويٺا تن مان جدو زياده فائدو ن حاصل ڪرڻ لاءِ حضرت عروة الوثقیٰ قدس سره جي خدمت ۾ سلوڪ حاصل ڪري بي شمار فائدا ورتائون سندن باقي رهيل جهڙن توجهن جو اڳ بيان ٿي گذريو

وفات :- ستهتر ورهين جي عمر شريف ۾ وفات ڪيائون، خواجه اعظم ڪشميري، جو سندن خاص مريد ۽ فيضياب ٿيو هو، ڪتاب اشجار الخلد ۽ اثمار الاشجار ۾ سندن تاريخ وفات لکي ڏکوئيندڙ قصيدو لکيو آهي جن مان ڏهه بيت عمدة المقامات ۾ موجود آهن ۽ ٻيون پڻ پنجن پنجن بيتن ۾ به تاريخون اُنجا ڪيل آهن. جيڪي مون اختصار سبب ڇڏي ڏنيون ـــ سندن فرزند سڳورا جي ڪمالات ۽ اڪمليت کي پهتا ڇه آهن، حضرت شيخ ابو حنيفه قدس سره، هي حضرت پنهنجي والد ماجد جي وفات کان پوءِ پنج يا ڇهه ورهه خانقاه عالم پناه جي زينت ٿيو پهرين تاريخ صفر ١١٠٢هه يارهن سو ٻن ۾ اسهال جي بيماري ۾ وفات ڪيائون. هن حضرت کي به فرزند ٿيا هڪ عارف الولي خواجه محمد زڪي قدس سره جو پڻ بيت الله جي طواف ۽ روضي مبارڪ رسول الله صلي الله عليه و آله واصحابه وسلم جي زيارت کان مشرف ٿيو. قوي جذب جو صاحب هو انهيءَ سفر ۾ سندن هٿان ڪيترا عالم فاضل مريد ٿيا. حضرت خواجه محمد جو ٻيو فرزند حضرت شيخ محمد تقي قدس سره ـ ٽيون فرزند زبدة الارشاد حضرت شيخ محمد مراد قدس سره چوٿون فرزند شيخ نور الحق قدس سره آهي. هر هڪ حضرت جي حالت ڏيکڻ ٿي گهري. مختصر حالات عمدة المقامات ۾ موجود آهي

راقم الحروف :- حضرت خواجه محمد قدس سره جو اولاد سڳورو جو هن وقت تائين آهي ڪتاب هديه احمديه ۾ تن جي سلسلي جو ذڪر ڏنل آهي. اهو ـــ جو ٿون فرزند حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره النوراني جو، حضرت محمد اشرف رحمة الله عليه رحمة واسعة آهي. هن حضرت شيخ پيءُ جي ڏٺين ۾ رحلت ڪئي ـــ فرزند پنجون ۽ ڇهون حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جو شيخ محمد فرخ ۽ شيخ محمد عيسى قدس سرهما آهن - ٻئي صاحبزادا سڳورا پنهنجي وڏي پيءُ حضرت خواجه محمد صادق اڪابر اولياء قدس سره سان گڏ وبا جي عارضي ۾ وفات ڪيائون. حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جن هڪ مڪتوب ۾ اهو احوال لکيو آهي جو حضرت خواجه محمد صادق قدس سره جي احوال

۾ ڪنهن ري آيو ڪما لا تخفى عند ناظريها — فرزند ستون: حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جو حضرت شيخ محمد يحيٰ معروف به شاه جيو قدس سره آهي. پنهنجي والد بزرگوار حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره النوراني جي وفات وقت ستن اٺن ورهن جو هو. پنهنجي ڀائرن سڳورن وٽ علم ظاهري جي تحصيل کان فارغ ٿي ڪسب سلوڪ طريقه عليه نقشبنديه جو پڻ وٽائن ڪيائون. ڪمال ۽ اڪمليت جي مرتبن درجن کان فائض ٿيا ۽ مشاهدات مڪاشفات ۽ معرفتون سڳوريون کين حاصل ٿيون. ڪن معرفتن جو بيان حضرت عروة الوثقىٰ قدس سره ڏانهن لکيو ۽ انهن صحت ۽ سقم جي باري ۾ کين جواب مليل هوا. جن نه مڪتوبات معصوميه ۾ لکيل آهن حرمين شريفين جي سفر ۾ پنهنجن ڀائرن بزرگوارن سان همرڪاب هوا، متبرڪ جاين کان فيض ۽ فائدا ورتائون. حضرت خواجه خورد ولد حضرت خواجه باقي بالله قدس سره جي نياڻي پاڪ سندن گهر ۾ هئي. سن ١٠٩٨ ڏهه سو اٺانوي ۾ وفات ڪيائون. حضرت خواجه وحدت قدس سره جن سندن وصال جي تاريخ هن طرح نظم ڪئي آهي.

آن عارف بالله تبارڪ وتعالىٰ — جبرئيل صفت رفت سوي عالم بالا [1]

تاريخ وصالش چه پرسند عزيزان — گو بود ولي شيخ محمد يحيٰ [2]

[3] کين ٻه فرزند ٿيا. حضرت شيخ محمد ضياء الدين ۽ حضرت شيخ عقيل الله قدس سرهما جي ٻئي مخدوم زادا ڪمالات ظاهري ۽ باطني کان مشرف هوا.

[4] حضرت مجدد الف ثاني رضي الله تعالىٰ عنه کي هڪ نياڻي پاڪ هئي جا پنهنجي ڀائٽي قاضي عبد القادر ولد شيخ عبد الرزاق جي عقد نڪاح ۾ ڏنائون. حضرت شيخ عبد الرزاق حضرت مجدد الف ثاني قدس سره جو سڳو ۽ حقيقي ڀاءُ هو. حضرت قاضي عبد القادر قدس سره کي حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جي نياڻي پاڪ مان هڪ فرزند ٿيو جنهن جو نالو مبارڪ شيخ فضل الله رکيائون. آنحضرت امام رباني مجدد الف ثاني رضي الله عنه جن پنهنجن فرزندن سڳورن کي وصيت ڪئي هئي ته سنت نبوي صلى الله عليه وسلم جامع ٿي مرتبا مون کان جاءِ ٿيا آهن. انهي واسطي جڏهن منهنجي نياڻي کي فرزند عطا ٿئي ته هن ان کي منهنجي تربت جي ڪلهي جي برابر دفن ڪجو ته اها سنت نبوي پوري ٿئي. جيئن جناب نبي عليه الصلوٰة والسلام جن حضرت فاطمة الزهرىٰ رضي الله عنها جي فرزند کي ڪلهي مبارڪ تي چاڙهيو هوائون. حضرت شيخ فضل الله قدس سره کي ٻه فرزند عطا ٿيا شيخ حسام الدين ۽ شيخ احمد قدس سرهما. شيخ عبد اللطيف، شيخ عبد الحي، شيخ زين الدين قدس اسرارهم سندن اولاد آهن. حضرت ميان فضل احمد، جو ڏو فياض ٿي گذريو آهي سو به سندن اولاد آهي. جيئن فضل احمد ولد ميان احمد ولد سيف احمد ولد حضرت شيخ فضل الله قدس الله تعالىٰ اسرارهم.

راقم الحروف:- اولاد امجاد جو تفصيل وار بيان هديه احمديه مطبوعه مطبع مجتبائي ۾ آهي

---

[1] معنيٰ:- الله تبارڪ وتعالىٰ جو اهو عارف حضرت جبرئيل جي طرح عالم بالا ڏانهن ويو آهي

[2] دوست پڇن ٿا هن انهيءَ وصال جي تاريخ، چئو ته هو ولي شيخ محمد يحيٰ.

ماده تاريخ وفات جو "بود ولي شيخ محمد يحيٰ" آهي ١٠٩٨